

**PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA GMINY
SIERADZ
NA LATA 2023-2026**

Kościół w Chojnem, gm. Sieradz

Sieradz 2022

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	14
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	14
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	21
4.2.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	21
4.2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.....	27
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	32
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy Sieradz).....	32
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Sieradz.....	36
5.2.1. Warunki fizyczno-geograficzne.....	36
5.2.2. Zarys historii gminy Sieradz	39
5.2.3. Krajobraz kulturowy.....	55
5.2.4. Zabytki na terenie gminy Sieradz.....	60
5.2.4.1. Zabytki nieruchome	61
5.2.4.2. Zabytki ruchome.....	70
5.2.4.3. Zabytki archeologiczne.....	71
5.2.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	72
5.2.6. Dziedzictwo niematerialne.....	73
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	75
5.3.1. Zabytki nieruchome w rejestrze zabytków	76
5.3.2. Zabytki nieruchome w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.....	77
5.3.3. Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków.....	78
5.3.4. Zabytki proponowane do wpisania i do wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków.....	83
5.4. Zabytki ruchome wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków.....	85
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy Sieradz.....	87
6. Analiza szans i zagrożeń.....	97
7. Założenia programowe.....	99
7.1. Priorytety programu opieki nad zabytkami.....	99
7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.....	100
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	107
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	109
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	110
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	124
Załącznik nr 1 – spis stanowisk archeologicznych	126
Załącznik nr 2 – spis fotografii i rycin	149
Załącznik nr 3 – spis map	150

1. Wstęp.

Powszechnie uważa się, że bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego, tj. ogółu dorobku danej społeczności lokalnej, czy szerzej rozumianej, w zakresie nauki, sztuki, architektury, oświaty, techniki, wytworzonego w procesie jego historycznego rozwoju i przekazywanego z pokolenia na pokolenie, może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców. Widomym znakiem łączności z przodkami są zabytki, które są nie tylko cennym źródłem informacji o życiu naszych przodków, kształtującym świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców gminy, ale są także bardzo atrakcyjnym elementem, przy odpowiednim zaakcentowaniu, stanowiącym magnes przyciągający turystów i nie tylko, pobudzając w ten sposób gospodarkę regionu.

W działaniach samorządów lokalnych, podobnie jak w polityce państwa, istotne jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju i ładu przestrzennego oraz powiązanie ochrony zabytków z ochroną środowiska naturalnego, bowiem na krajobraz kulturowy danego regionu składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne ludzi.

„Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sieradz na lata 2023-2026” jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w Gminie Sieradz. Ten dokument zawiera ogólne założenia realizacji celów „Programu”, w tym określa cel główny: dążenie do poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego, a przez to zachowanie wspomnianego krajobrazu kulturowego dla przyszłych pokoleń.

„Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sieradz na lata 2023-2026” jest adresowany przede wszystkim do mieszkańców Gminy Sieradz: są to właściciele i użytkownicy obszarów i obiektów zabytkowych oraz wszyscy inni mieszkańcy. Oni powinni bezpośrednio zaobserwować i odczuć efekty wynikające z wdrożenia programu.

Przedstawiany dokument ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobami, stanowiącymi dziedzictwo kulturowe Gminy Sieradz. Wskazane w „Programie” działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców gminy i turystów. „Program” poprzez działania edukacyjne może również pobudzić u mieszkańców gminy świadomość roli i znaczenia lokalnych związków, „wspólnych korzeni”, czyli

wspólnoty kulturowej, a to daje poczucie tożsamości, integracji i identyfikacji z „małą ojczyzną”.

Podsumowując: opracowanie „Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sieradz na lata 2023-2026” ma na celu scharakteryzowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i określenie głównych kierunków działań i zadań skierowanych na ochronę i opiekę nad zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) nakłada na organy władzy samorządowej, zarówno wojewódzkie, jak i powiatowe oraz gminne obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami. Zgodnie z artykułem 87.1 ustawy, program opieki nad zabytkami musi być sporządzany na 4 lata.

Cele programów:

1. Włączenie problematyki ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji zagospodarowania przestrzennego kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu Kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe, związane z użytkowaniem i wykorzystywaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Organa samorządów terytorialnych mają ustawowy obowiązek wykonywania zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków. Zadania własne gmin w tym przedmiocie zostały określone w Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. w art. 7, ust. 1,

pkt. 9 (Dz. U. z 2022 r., poz. 559): „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: (...) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Wójt gminy/burmistrz co dwa lata sporządza sprawozdanie z realizacji programu i przedstawia je radzie gminy. Następujące po sobie kolejne programy opieki nad zabytkami powinny uwzględniać nowe, zmieniające się uwarunkowania prawne i administracyjne, stosunki i warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.

W Rzeczypospolitej Polskiej ochrona zabytków jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela. Określa to art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Natomiast art. 6.1 stanowi: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Artykuł 73 mówi: „Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury”. Wreszcie w art. 86 czytamy: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”, gdyż środowisko naturalne jest podstawą działalności człowieka.

Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840)**. W ustawie określono przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków, a także opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a ponadto organizację organów ochrony zabytków.

Definicja zabytku wg Ustawy o ochronie zabytków, art. 3.1, to „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Podział zabytków na trzy zasadnicze grupy:

- 1) zabytki nieruchome – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości;
- 2) zabytki ruchome – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych;
- 3) zabytki archeologiczne – zabytki nieruchome, będące powierzchniową; podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożone z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tym wytworem.

Omawiana Ustawa z 23 lipca 2003 r. wprowadza i definiuje pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami w następujący sposób:

Ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań, mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych, umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom, mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem, zgodnie z art. 5 ww. ustawy, polega przede wszystkim na zapewnieniu przez jego właściciela lub posiadacza warunków do:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ochronie i opiece, zgodnie z art. 6 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podlegają bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami, stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych wg koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami,
 - d) sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - e) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - f) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018, poz. 574 z późn. zm.),
 - g) instrumentami muzycznymi,
 - h) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - i) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formy ochrony zabytków wg art. 7 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rejestr zabytków dla zabytków znajdujących się na obszarze województwa prowadzi właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Zgodnie z art. 9, ust. 1 i ust. 2 Ustawy „Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. (...) do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku”.

Zgodnie z art. 10 Ustawy „Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę, albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej”.

Lista Skarbów Dziedzictwa została wprowadzona w życie na podstawie Ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2015 r., poz. 1311) oraz Ustawy o muzeach z 21 listopada 1996 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 385). Listę tworzy i prowadzi minister właściwy dla spraw kultury i dziedzictwa narodowego. Cechą szczególną Listy jest to, że znajdują się na niej zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Uznanie za pomnik historii odbywa się na drodze rozporządzenia wydanego przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego dla spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego zgodnie z art. 15, ust. 1 i 2 Ustawy o ochronie zabytków. Za pomnik historii można uznać zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy dla spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków.

Parki kulturowe, mające na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, może zgodnie z art. 16, ust. 1-1a Ustawy utworzyć rada gminy w drodze uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Uchwała winna określać nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także określone zakazy i ograniczenia. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez Radę Gminy.

Zgodnie z art. 17 Ustawy na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12, ust. 1 Ustawy;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

W przypadku ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w art. 17, ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r., poz. 1973).

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii

rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustalenie ochrony w koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach precyzuje Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 18, ust. 1 i ust. 2, pkt 1-3 (Dz. U. z 2022 r., poz. 840), a w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w oparciu o art. 19, ust. 1, pkt 1-3 Ustawy (Dz. U. z 2022 r., poz. 840), w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Ponadto zgodnie z ust. 3 art. 19 Ustawy z 2003 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się również w miarę potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planów zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków „w zakresie

kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu” zgodnie z art. 20 omawianej ustawy (Dz. U. z 2022 r., poz. 840).

W skali ogólnopolskiej ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Ewidencja zabytków, zgodnie z art. 21 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840), jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Prowadzenie ewidencji

Obowiązek, sposób i zasady prowadzenia ewidencji zabytków został określony w art. 22 Ustawy o ochronie zabytków (Dz. U. z 2022 r., poz. 840):

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
 - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Sposób prowadzenia gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków określi Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Rozporządzeniu z 26. 05. 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz. 56).

Organami ochrony zabytków w myśl art. 89 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Zadania publiczne o charakterze ponadgminnym określa Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym w art. 4, ust. 1 (Dz. U. z 2022 r., poz. 528).

Uregulowania prawne, które oprócz Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, są ważne z punktu widzenia niniejszego opracowania, znajdują się w następujących obowiązujących ustawach:

1. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2022 r., poz. 503 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r., poz. 2351 z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2018 r., poz. 799 z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2018 r., poz. 1614 z późn. zm.).
5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r., poz. 121 z późn. zm.).
6. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2018 r., poz. 1983).
7. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2018 r., poz. 450 z późn. zm.).
8. Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r., poz. 774).

9. Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r., poz. 474).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w następujących aktach prawnych:

1. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r., poz. 385 2018).
2. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 2019, poz. 1479).

Zasady ochrony materiałów archiwalnych zostały określone w Ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 2020, poz. 164).

Zasady regulujące zagadnienia związane z zabytkami są także opublikowane w formie rozporządzeń:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004, nr 30, poz. 259).
2. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. 2004, nr 71, poz. 650).
3. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. 2004, nr 75, poz. 706).
4. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. 2004, nr 124, poz. 1302 i Dz. U. 2019, poz. 1811).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. 2004, nr 124, poz. 1304 z późn. zm.).
6. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 30 sierpnia 2004 r. w sprawie zakresu, form i sposobu ewidencjonowania zabytków w muzeach (Dz. U. 2004, nr 202, poz. 2073).
7. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004, nr 212, poz. 2153).
8. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 Stycznia 2014 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2014, poz. 110).

9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 września 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. 2017, poz. 1808 z późn. zm.).

10. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2019, poz. 1470).

11. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011, nr 89, poz. 510).

12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011, poz. 56).

13. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2017, poz. 1674 z późn. zm.).

14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 81).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków na lata 2019-2022 określa warunki dla zapewnienia wspomnianej ochrony poprzez:

1. Cel szczegółowy „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”:
 - wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,

- wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.
- 2. Cel szczegółowy „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”:
 - merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
 - podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.
- 3. Cel szczegółowy „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”:
 - upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości,
 - tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Cele Gminy Sieradz w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są spójne z celami na szczeblu krajowym i są również kompatybilne z dotychczasowymi założeniami.

Dotychczasowy krajowy program opieki nad zabytkami wyznaczał cele i kierunki działań polegających na wzmocnieniu ochrony i opieki nad materialną częścią dziedzictwa kulturowego. W swoich priorytetowych celach ma poprawę stanu zabytków, a przede wszystkim uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez stosowanie podstawowych zasad konserwatorskich:

- 1) „po pierwsze nie szkodzić”;
- 2) maksymalnie szanować oryginalną substancję zabytkową i wszystkie jej wartości (materialne i niematerialne);
- 3) minimalizować niezbędną ingerencję (powstrzymywać się od działań niekoniecznych);
- 4) usuwać to i tylko to, co na oryginał działa niszcząco;
- 5) zachować czytelność i odróżnialność ingerencji;
- 6) dochowywać odwracalności metod i materiałów;
- 7) wykonywać wszelkie prace zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Powyższe zasady dotyczą postępowania konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

W tezach do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały wyznaczone następujące cele.

1. W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:
 - pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych; określenie kategorii i stopnia zagrożeń,

- pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych; określenie kategorii i stopnia zagrożeń,
- pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego, określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych,
- objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki,
- pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa; określenie kategorii i stopnia zagrożeń,
- ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami,
- ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach,
- doskonalenie, rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej oraz społecznej ochrony i opieki nad zabytkami,
- udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

2. W zakresie działań o charakterze systemowym:

- powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, urbanistyczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa,
- realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe, obejmujące dobra kultury i natury,
- stworzenie warunków pełnoprawnego partnerstwa Polski w strukturach jednostek unijnych, wyspecjalizowanych w ochronie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego,
- przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego, wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce; wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania; wypracowanie metod zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym w szczególności obiektami z listy światowego dziedzictwa UNESCO i pomnikami historii oraz parkami kulturowymi;
- wypracowanie systemu stałego podnoszenia jakości prac prowadzonych w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami.

3. W zakresie systemu finansowania:

- stworzenie stabilnego i przejrzystego systemu finansowania, zasilanego środkami pochodzącymi nie tylko z budżetu, ale także z odpisów

podatkowych, podatków płaconych przez użytkowników obiektów zabytkowych, w tym z usług turystycznych, z kar za niszczenie i nieprawidłowe użytkowanie zabytków i z innych źródeł.

4. W zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod stworzenie systemu stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji; stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych,

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa,
- wytworzenie mechanizmów wiążących naukę z praktyką; wypracowanie wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego; wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

5. W zakresie kształcenia i edukacji:

- utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony; zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego; weryfikacja wszystkich dotychczas na drodze pozaakademickiej nabytych uprawnień poprzez stworzenie systemu akredytacji i uznawalności wykształcenia,
- kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa; budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków,
- upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej; tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

6. W zakresie współpracy międzynarodowej:

- wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie,

- oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości, w szczególności „Europy – wspólnego dziedzictwa kultury”, w którym wyzwaniem stanowią „obszary dwu- lub wielokulturowe”; troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Gmina Sieradz podejmuje i prowadzi działania, mające na celu przede wszystkim zrównoważony rozwój kultury, poprawę stanu zabytków oraz promocję dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Cele i kierunki działań wskazane w niniejszym Programie są zgodne z celami określonymi w dokumentach strategicznych szczebla krajowego, wojewódzkiego oraz powiatowego.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, która została przyjęta przez Radę Ministrów uchwałą nr 155 dnia 27 października 2020 r. jest jedną z kilku strategii zintegrowanych, mających na celu wdrożenie SRK 2030. Sytuacja zastana została opisana w części Obszar 2, w podrozdziale *Zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych*.

Jako cel główny Strategii wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski, w którego ramach określono 3 cele szczegółowe. Do ochrony zabytków odnosi się cel 2.2: „Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury”, a także 2.3.: „Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury”, 2.4.: „Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument ten jest najważniejszym aktem dotyczącym ładu przestrzennego Polski, którego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, bowiem decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym

stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- 1) ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;
- 2) wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym;
- 3) wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- 4) wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

Koncepcja wskazuje, że wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Dokument ten został przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą nr 8 dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej przez RM 25 września 2012 r.

Omawiany dokument jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie lat 2020 i 2030, określa warunki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem Strategii jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z ochroną zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1. Obszar e-państwo – kierunek interwencji: budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony cel strategiczny:

- digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego rodzaju zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.
2. Kapitał ludzki i społeczny – kierunki interwencji: wzmacnianie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.
- 1) Działania do 2020 r.:
- wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie,
 - wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych – stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.
- 2) Działania do 2030 r.:
- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO),
 - wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe” został stworzony przez MKiDN do działań związanych z opieką nad zabytkami i realizowany m.in. w ramach trzech komplementarnych priorytetów:

1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych.
2. Rozwój instytucji muzealnych.
3. Ochrona zabytków archeologicznych.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sieradz będzie realizowany głównie w ramach priorytetu 1, którego podstawowym celem jest poprawa stanu zachowania zabytków, promowanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji. Priorytet ten obejmuje także zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

4.2.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Na poziomie wojewódzkim opracowano następujące dokumenty o charakterze strategicznym:

1. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030.
2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego.
3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2020-2023.
4. Program Rozwoju Turystyki w Województwie Łódzkim na lata 2007-2020.
5. Program rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014-2020.

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030

W dokumencie tym, tj. Uchwale Nr XXI/414/21 Sejmiku Województwa Łódzkiego z 6 maja 2021 r., określono podobnie, jak wcześniej kierunek rozwoju województwa łódzkiego do regionu spójnego terytorialnie i wizerunkowo, kreatywnego i konkurencyjny w skali kraju i Europy, o lepszej dostępności komunikacyjnej, wyróżniającego się atrakcyjnością inwestycyjną i wysoką jakością życia. Inaczej mówiąc ma to być harmonijnie rozwijające się województwo w centrum Polski, przyjazne rodzinom, mieszkańcom miast i obszarów wiejskich, **region, w którym nowoczesna gospodarka idzie w parze z ochroną walorów kulturowych i przyrodniczych.**

W rozdziale III, w podrozdziale *Kultura i rekreacja* postawiono diagnozę, że w województwie jest „niewystarczający poziom wykorzystania oferty kulturalnej i oferty spędzania czasu wolnego”.

W opisie Strategii, w rozdziale V wyznaczono cele, jak sama nazwa wskazuje, strategiczne, odpowiadające im cele operacyjne oraz strategiczne kierunki działań:

1. Nowoczesna i konkurencyjna gospodarka.
2. Obywatelskie społeczeństwo równych szans.
3. Atrakcyjna i dostępna przestrzeń.

W programie spotykamy następujące założenia: rozwój społeczności lokalnych, m.in. poprzez wspieranie szkoleń, programów edukacyjnych, konkursów promujących postawy prospołeczne, wspieranie działań na rzecz dobra wspólnego, w szczególności wśród młodzieży, zaangażowania lokalnych instytucji publicznych we współpracę z mieszkańcami, stymulowanie rozwoju indywidualnej i korporacyjnej filantropii, wspieranie podnoszenia kompetencji liderów społecznych i animatorów działań społecznych, itp., a także wzmacnianie tożsamości regionalnej: kształtowanie świadomości regionalnej i lokalnej opartej na historycznej i kulturowej różnorodności, m.in. poprzez podnoszenie poziomu wiedzy historycznej o regionie na wszystkich etapach edukacji szkolnej, organizowanie konkursów na temat wiedzy o regionie, wspieranie szkoleń animatorów kultury, promocję i wspieranie rozwoju twórczości folklorystycznej, w tym szczególnie festiwali o zasięgu krajowym i międzynarodowym, warsztatów rękodzieła ludowego, tradycyjnych produktów regionalnych, inicjowanie tworzenia parków kulturowych i „żywych skansenów”; wzmacnianie rozwoju funkcji symbolicznych, m.in. poprzez kreowanie walorów przestrzeni, zasobów, produktów i wydarzeń symbolicznych, wspieranie realizacji zintegrowanych projektów inicjowanych m.in. przez LGD oraz inne lokalne środowiska, promocję walorów kulturowych i przyrodniczych regionu, promocję i objęcie patronatem produktów i wydarzeń kulturalnych.

Wysoki standard i dostęp do usług publicznych ma zostać osiągnięty poprzez rozwój usług i poprawa dostępu do sektora kultury, sportu, turystyki i rekreacji, m.in. poprzez wspieranie działań na rzecz podnoszenia bazy kultury, infrastruktury turystycznej, w tym szlaków turystycznych, wspieranie cyfryzacji zasobów i usług turystyki, kultury oraz zasobów dziedzictwa kulturowego; rozwój usług kultury, sportu, turystyki i rekreacji, m.in. poprzez wspieranie tworzenia zintegrowanych produktów turystycznych, promocję istniejących produktów turystycznych, wspieranie szkoleń na rzecz podniesienia jakości świadczonych usług kultury, turystyki, rekreacji, stymulowanie działań w zakresie rozszerzenia oferty kulturalnej instytucji kultury, wspieranie wydarzeń kulturalnych o randze krajowej i międzynarodowej, wspieranie podnoszenia

kompetencji kadr sektora kultury, sportu, turystyki i rekreacji, wspieranie sieci współpracy podmiotów zaangażowanych w działania na rzecz rozwoju kultury.

Atrakcyjna i dostępna przestrzeń ma zostać zapewniona m.in. przez wspieranie procesów rewitalizacji i poprawa ładu przestrzennego poprzez rewitalizację zdegradowanych obszarów mieszkaniowych i poprzemysłowych, w tym rewitalizacja zabytkowych układów przestrzennych oraz obiektów zabytkowych, m.in. poprzez wsparcie dla tworzenia i realizacji zintegrowanych projektów obejmujących kompleksową odnowę obszarów, organizację warsztatów i konferencji na temat możliwości rozwiązywania problemów na obszarach zdegradowanych, wspieranie prac konserwatorskich, prowadzących do odnowy obiektów i obszarów zabytkowych oraz wykorzystania obiektów zabytkowych na cele kulturalne, społeczne, edukacyjne, turystyczne, gospodarcze, wreszcie organizowanie konkursów na najlepiej prowadzone rewitalizacje i rewaloryzacje; kształtowanie krajobrazu kulturowego, w tym zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, zapobieganie procesom chaotycznej suburbanizacji oraz propagowanie dobrych wzorców architektury regionalnej, m.in. poprzez stymulowanie opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studiów historycznych i katalogów budownictwa regionalnego, formułujących zasady kształtowania ładu przestrzennego, wspieranie konkursów na najlepsze projekty urbanistyczne, dotyczące zagospodarowania przestrzeni publicznych, promocję walorów krajobrazu kulturowego, zwłaszcza mogących tworzyć symbole miejsca.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego Oraz Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego w Łodzi

Dokument ten został przyjęty przez Sejmik Województwa Łódzkiego 28 sierpnia 2018 r. Aby chronić tożsamość regionalną, budowaną poprzez pielęgnowanie i kultywowanie wartości lokalnej kultury materialnej i niematerialnej, które są jednym z istotnych elementów dziedzictwa kulturowego, w *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego* ujęto m.in. wymagania ładu przestrzennego, urbanistyki i architektury, wymagania ochrony środowiska przyrodniczego, ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury. Województwo łódzkie posiada ogromne walory krajobrazu kulturowego oraz przyrodniczego, jednak wraz z upływem czasu następuje ich degradacja. Aby zapobiec negatywnym oddziaływaniom i ich skutkom, ważne jest by dbać o stan tego krajobrazu, a także kształtować jego nowe wartości.

Charakteryzując w Planie dziedzictwo kulturowe autorzy zwrócili uwagę na złożoność regionu, składającego się z 72 różnych ośrodków, gdzie ochrona

dziedzictwa postindustrialnego stanowi główny problem. Bardzo ważne są także miasta-ogrody (np. Kolumna), jak również zespoły sakralne, budownictwo drewniane, założenia rezydencjalne i obronne. W obszarze dziedzictwa niematerialnego zwrócono uwagę na 7 regionów kulturowych, a w celu podniesienia rangi ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi utworzono 4 parki kulturowe.

Do największych problemów z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego można zaliczyć:

- niedostatecznie kontrolowany proces urbanizacji obszarów atrakcyjnych kulturowo, szczególnie na obszarach historycznych miast i w krajobrazie dolin rzecznych,
- brak obwodnic większości historycznych miast, gdzie występuje duże natężenie ruchu komunikacyjnego w strefach zabytkowych,
- istnienie wielu zdegradowanych obszarów wymagających rewitalizacji,
- brak zintegrowanego systemu informacji o obiektach zabytkowych do rewaloryzacji i rewitalizacji oraz odpowiedniego ich zagospodarowania,
- brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz całościowej gminnej ewidencji zabytków i gminnych programów opieki nad zabytkami,
- brak opracowań analitycznych i studialnych krajobrazu kulturowego,
- zły stan techniczny licznych obiektów zabytkowych,
- niska świadomość społeczna w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a szczególnie zabytków archeologicznych.

Wykorzystanie walorów przyrodniczych, kulturowych i turystycznych regionu w celu kształtowania tożsamości regionalnej jest zasadniczym kierunkiem działań, dotyczących powiązań środowiskowych i kulturowych. Należą do nich:

- ochrona najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych oraz zapewnienie ciągłości systemu ekologicznego,
- zachowanie i ochrona materialnych a także niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego województwa,
- wzrost atrakcyjności turystycznej województwa.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2020-2023

Wojewódzki Program przyjęty Uchwałą Sejmiku Województwa Łódzkiego 27 października 2020 r. określa strategiczne cele i zadania w zakresie ochrony

dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa łódzkiego, kształtując tym samym politykę rozwoju regionu.

Celem strategicznym programu jest „zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”.

Jak piszą autorzy programu, realizuje on cele szczegółowe, takie jak:

1. Włączanie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określanie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Program jest instrumentem realizacji działań dedykowanych zabytkom w wojewódzkich dokumentach strategicznych (Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020). Określa warunki włączania zabytków w procesy gospodarczego rozwoju regionu przy udziale różnych podmiotów, w tym gospodarczych. Realizacja WPOnZ wymaga ścisłej współpracy z organem ochrony zabytków i z instytucjami wykonującymi zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (w szczególności: Łódzkim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, zwanym dalej ŁWKZ; Narodowym Instytutem Dziedzictwa, zwanym dalej NID, muzeami) oraz samorządami.

W dokumencie dotychczas obowiązującym zapisano, że należy dążyć do tego, aby: „Region wyróżniający się różnorodnością walorów dziedzictwa kulturowego i spuścizny dziejowej, stanowiących podstawę wielokulturowej tożsamości województwa łódzkiego”, zaś misją: „Prowadzenie polityki

zarządzania dziedzictwem kulturowym, nakierowanej na rewitalizację układów przestrzennych miast i wsi, poprawę stanu obiektów i obszarów zabytkowych i ich społecznej funkcji. Polityka ta ma być oparta na partnerskiej, wielopodmiotowej współpracy, kształtowaniu świadomości społecznej i promocji różnorodności kulturowej”.

Głównym zadaniem była i jest rewitalizacja układów przestrzennych miast i wsi. To działanie podstawowe będzie realizowane za pomocą działań wspomagających i uzupełniających, takich jak:

- regionalny system zarządzania dziedzictwem kulturowym,
- atrakcyjność krajobrazu kulturowego,
- tożsamość wielokulturową regionu.

Jako działania wspomagające wymieniano:

- cyfryzacja zasobów ewidencyjnych dziedzictwa kulturowego w regionie łódzkim,
- poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych,
- edukacja kulturowa mieszkańców województwa,
- kreowanie różnorodności kulturowej.

Działania uzupełniające to:

- stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
- poprawa stanu dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach sakralnych.

Jednostki samorządów terytorialnych mogą realizować cele Programu m.in. poprzez:

- organizowanie cyklicznych warsztatów służących wymianie doświadczeń nt. działań rewitalizacyjnych i możliwości pozyskiwania środków na ich realizację,
- tworzenie i wdrażanie oprogramowania mającego na celu tworzenie elektronicznej wojewódzkiej bazy danych o zasobach dziedzictwa kulturowego,
- objęcie patronatem konkursów w zakresie rewitalizacji i remontów przeprowadzonych z wykorzystaniem tradycyjnych i innowacyjnych technologii,
- tworzenie list, opracowanie katalogów i organizacja konkursów dotyczących tradycyjnych produktów regionalnych,

- opracowywanie i wydawanie informatorów promujących podregiony kulturowe, symbole województwa i imprezy kulturalne.

W programie wskazano, że omówiony cel strategiczny jest możliwy do zrealizowania poprzez skoordynowane działania wszystkich jednostek samorządu terytorialnego, instytucji odpowiedzialnych za ochronę zabytków, a także właścicieli obiektów zabytkowych.

Z terenu gminy Sieradz zaproponowano jako pilne potrzeby rewitalizacyjne: kontynuację remontu i prac konserwatorsko-dokumentacyjnych zespołów sakralnych oraz obiektów podworskich.

4.2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.

Na poziomie powiatowym opracowano następujące dokumenty o charakterze strategicznym:

1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Sieradzkiego na lata 2022-2023.
2. Program Promocji Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023.
3. Strategia Rozwoju Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023.
4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych dla powiatu sieradzkiego na lata 2023-2026.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Sieradzkiego na lata 2022-2025

Dokumentem wyższego rzędu w stosunku do Gminnego Programu Opieki jest Powiatowy Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Sieradzkiego napisany w 2022 r. Oczywiście Powiatowy program opieki nad zabytkami dla powiatu sieradzkiego na lata 2022-2025 wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z jego programami strategicznymi i ich celami.

Oceniono słabe i mocne strony, szanse i zagrożenia funkcjonowania powiatu w obszarze ochrony kultury. Określono cel strategiczny, którym jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu.

Dla realizacji tego celu określono trzy priorytety, które wypełniają ustawowe

cele dla opracowywania powiatowych programów opieki nad zabytkami:

1. Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu.
2. Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu.
3. Promocja walorów dziedzictwa kulturowego powiatu.

W Powiatowym Programie omówiono także funkcjonowanie gminnych programów opieki, zauważając, że gminne programy opieki nad zabytkami mimo niezwykle istotnej roli w budowaniu polityki samorządu często wciąż są traktowane marginalnie, a ich opracowanie bliższe jest powtarzaniu schematów zastosowanych w innych gminach niż wnikliwej analizie zasobu dziedzictwa i opracowaniu pomysłów jego wykorzystania u siebie. Ważnym elementem programu powinny być także działania nakierowane na krzewienie świadomości potrzeby ochrony zabytków, popularyzację dobrych praktyk konserwatorsko-remontowych oraz pomoc w zrozumieniu procedur poprzedzających wykonanie prac przy zabytkach przez ich właścicieli. Mimo wciąż wzrastającej wrażliwości na dziedzictwo kulturowe gminne programy opieki nad zabytkami są postrzegane jako ograniczające możliwości rozwoju gmin i generujące nadmierne zobowiązania finansowe oraz ograniczenie korzystania z własności prywatnej ze względu na dominujący interes publiczny, co może stanowić przyczynę niechęci w stosunku do uchwalania przedmiotowego dokumentu.

Według stanu na koniec 2022 r. na 11 gmin powiatu sieradzkiego aktualny program mają tylko 2 gminy (Sieradz i Błaszki), w trakcie opiniowania przez WUOZ Łódź ma Wróblew, a pozostałe 8 opracowują nowe programy.

Program Promocji Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023

Program Promocji Powiatu Sieradzkiego, który zakłada budowę wizerunku powiatu w oparciu o jego autentyczność wynikającą z zasobów historycznych, społecznych, gospodarczych i kulturowych i stanowi fundament tożsamości regionu.

Program Promocji Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023, wyznacza cele komunikacyjne, są to min. „Integracja i budowa lokalnej tożsamości mieszkańców powiatu” oraz „Rozwój turystyki w oparciu o unikalne zasoby powiatu”, który uwzględnia wykorzystanie walorów kulturowych do rozwoju turystyki, w tym w szczególności miejsc wydarzeń historycznych oraz kultury i tradycji ludowej utrzymywanej w ramach działalności lokalnych stowarzyszeń, zespołów artystycznych i kół gospodyń wiejskich. Definiuje on również grupy docelowe - odbiorców działań promocyjnych.

Istotną grupą docelową prowadzonych działań są turyści, dla których przewidziano ofertę opierającą się na turystyce kulturowej związanej z obiektami zabytkowymi i miejscami pamięci, turystyce wydarzeń kulturalnych oraz opartej o zasoby kulturowe i przyrodnicze powiatu.

W omawianym dokumencie wśród wyznaczonych celów strategicznych działań promocyjnych zwracają uwagę:

1. Kontynuacja i rozwój inicjatyw kulturalnych i turystycznych prowadzonych przez instytucje powiatowe.
2. Zabiegi konserwatorskie i rozwój obiektów historyczno-kulturowych w powiecie.
3. Budowa systemu oznakowania informacyjnego i turystycznego w powiecie sieradzkim.
4. Organizacja i prowadzenie imprez turystycznych, sportowych i kulturalnych integrujących mieszkańców regionu.
5. Organizacja konkursów regionalnych prowadzonych przez gminy.
6. Organizacja spotkań, warsztatów, seminariów promujących regionalizm i lokalne wartości przez instytucje powiatowe / muzeum, biuro wystaw artystycznych, biblioteka/.
7. Wydawanie publikacji promującej turystykę i kulturę powiatu wspólnie ze wszystkimi gminami.
8. Edukacja ekologiczna i historyczna i cyfrowa.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Sieradzkiego 2023-2026 (w trakcie opracowywania)

W dobie trwającego konfliktu zbrojnego w Ukrainie i w obliczu stałych napięć międzynarodowych niezwykle istotnym problemem jest ratowanie dóbr kultury, w tym na poziomie powiatu oraz każdej gminy.

Dla Gminy Sieradz istotne jest:

1. Oznakowanie zabytkowych obiektów znakiem „Konwencji Haskiej”.
2. Opracowanie i aktualizacja dokumentacji technicznej zabezpieczającej obiekty.
3. Obudowa elementów wrażliwych na uszkodzenia.
4. Doskonalenie współdziałania służb zajmujących się ochroną zabytków.
5. Uwzględnienie ochrony zabytków w planie zagospodarowania przestrzennego.

W odniesieniu do zabytków ruchomych wymaga się aby:

1. Elementy wyposażenia kościołów, których demontaż jest możliwy do przeprowadzenia, zostały usunięte.
2. Właściciele ruchomych dóbr kultury zabezpieczyli je w odpowiednio przygotowanych pomieszczeniach w uprzednio przygotowanych skrzyniach ze stosownym oznaczeniem.

Dodatkowo przed wystąpieniem zagrożenia oraz w jego czasie, kierownicy jednostek administracyjnych zobowiązani są między innymi do:

1. Sporządzenia wykazu nieruchomości dóbr kultury przewidzianych do objęcia pracami zabezpieczającymi w okresie zagrożenia.
2. Sporządzenia wykazu dóbr ruchomych przewidzianych do ukrycia na miejscu.
3. Wyznaczenia i przygotowania pomieszczeń do ukrycia dóbr kultury.
4. Zapewnienia odpowiednich sił i środków do wykonania zadań związanych z ochroną dóbr kultury.
5. Opracowania planu ochrony dóbr kultury.
6. Ukrycia na miejscu dóbr kultury.
7. Przystąpienia do prac związanych z ochroną dóbr kultury oraz realizacji planów związanych z ich ochroną w przypadku wystąpienia zagrożenia.

Strategia Rozwoju Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023

Strategia Rozwoju Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023 jest głównym dokumentem strategicznym wyznaczającym ramy i kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego w długim okresie. Opracowanie Strategii daje możliwość spojrzenia na powiat, jego uwarunkowania, zasoby i możliwości rozwoju z szerszej perspektywy. Pozwala to dostrzec wyzwania czekające powiat w dalszym horyzoncie czasowym oraz szanse, których wykorzystanie będzie możliwe w przyszłości pod warunkiem podjęcia koniecznych działań już dziś. Planowanie długofalowe umożliwia również zdiagnozowanie problemów strukturalnych powiatu i rozpoczęcie działań.

Pozwala też odpowiednio wcześniej dostrzec zagrożenia zewnętrzne, a tym samym znacząco ograniczyć prawdopodobieństwo ich wystąpienia lub skalę negatywnego oddziaływania.

Wyznaczona wizja Powiatu Sieradzkiego:

Powiat spójny gospodarczo, terytorialnie i społecznie, zapewniający warunki korzystne dla rozwoju osadnictwa, przedsiębiorczości, rolnictwa i turystyki.

Misja Powiatu Sieradzkiego:

Misją powiatu sieradzkiego jest dążenie do realizacji przyjętej wizji przy zrównoważonym wykorzystaniu bogactw naturalnych i dziedzictwa kulturowego Ziemi Sieradzkiej oraz przy zaangażowaniu i efektywnej współpracy samorządu lokalnego, instytucji publicznych, organizacji społecznych i wszystkich mieszkańców.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy wyznaczono cele strategiczne, których realizacja przybliży powiat do stanu nakreślonego w wizji.

W ramach celu strategicznego odnoszącego się bezpośrednio do dziedzictwa historycznego i kulturowego powiatu sieradzkiego, *Strategia Rozwoju Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023* uszczegóławia zadania w ramach określonych celów operacyjnych:

1. Integracja samorządów i mieszkańców Ziemi Sieradzkiej, dbanie o jej dziedzictwo kulturowe, wspieranie aktywności obywatelskiej mieszkańców.

Cele operacyjne i kierunki planowanych działań: zachowanie, promocja i udostępnianie zasobów dziedzictwa kulturowego Ziemi Sieradzkiej.

Kierunki planowanych działań:

- 1) digitalizacja zasobów powiatowych instytucji kultury i wzrost ich dostępności poprzez umożliwienie korzystania z części z nich online;
- 2) promocja kultury i historii Ziemi Sieradzkiej poprzez współorganizację (przy zaangażowaniu samorządów gminnych i organizacji pozarządowych) wydarzeń na terenie całego powiatu;
- 3) prowadzenie edukacji kulturalnej i regionalnej społeczeństwa, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży, np. poprzez umieszczenie wiedzy o regionie w programach szkolnych;
- 4) zwiększanie identyfikacji i przywiązania mieszkańców do Ziemi Sieradzkiej, np. poprzez organizację imprez, spotkań, wystaw, wspieranie mediów i wydawnictw lokalnych czy przez popularyzację zdobywania odznaki PTTK Miłośnik Ziemi Sieradzkiej.

2. Modernizacja obiektów instytucji kultury i dziedzictwa Ziemi Sieradzkiej.

Kierunki planowanych działań, w tym:

- 1) utrzymanie w dobrym stanie technicznym i przeprowadzenie koniecznych prac rewitalizacyjnych zabytków będących w zarządzie powiatu;
- 2) wspieranie działań na rzecz rewitalizacji miast i wsi na terenie powiatu.

Realizacja tych zamierzeń ma pomóc zrealizować cel strategiczny, którym jest wzrost znaczenia kultury oraz promocja dziedzictwa historycznego i kulturowego powiatu poprzez modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych oraz poprawę dostępności do dóbr kultury.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy Sieradz).

W Gminie Sieradz cele i kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami są spójne z założeniami innych dokumentów strategicznych obowiązujących na tym terenie. Takie punkty wspólne znajdują się w następujących dokumentach:

1. Strategia rozwoju Gminy Sieradz na lata 2021-2027.
2. Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sieradz (II edycja) z 2015 r.
3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Strategia Rozwoju Gminy Sieradz na lata 2021-2027

Dokument ten określa koncepcję przekształceń i rozwoju struktury przestrzennej Gminy Sieradz, która zakłada:

1. Rozwój i lepsze wykorzystanie obszarów związanych z drogą międzyregionalną na odcinku Zduńska Wola-Sieradz, przy czym uszczegółowienie i rozwiązanie problemów związanych z obsługą komunikacyjną powinno być dokonane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (wieś Grabowiec, Stawiszczce).
2. Podniesienie standardów istniejącej zabudowy wsi poprzez uporządkowanie ich struktury funkcjonalno-przestrzennej i przeciwdziałanie zabudowie „w szczerym polu”, ale też umożliwienie rozwoju terenów mieszkaniowych jako oferty dla przybyszów z zewnątrz. Rozwój ten należy przy tym podzielić na etapy w zależności od możliwości gminy w zakresie uzbrojenia nowych terenów wskazywanych pod zabudowę.
3. Rozwój terenów stanowiących ofertę dla różnorodnej działalności produkcyjno-usługowej.
4. Zapewnienie funkcjonowania lokalnych ciągów przyrodniczych w powiązaniu z regionalnym i krajowym systemem przyrodniczym.

5. Wskazanie terenów, gdzie jest możliwe spełnienie warunków środowiskowych oraz akceptacja społeczna dla lokalizacji odnawialnych źródeł energii o mocy ponad 100 kW.
6. Wskazanie terenów potencjalnych zasobów surowców mineralnych wymagających udokumentowania.
7. Wskazanie terenów z predyspozycjami i zasadnością zalesienia.

W związku z tym stwierdzono, że należy się koncentrować m.in. na:

- zachowaniu i ochronie przed zabudową terenów otwartych w dolinach rzeki Warty, Żegliny, Niniwki i Myi stanowiących krajowy i lokalne korytarze ekologiczne oraz wartościowe przyrodniczo elementy systemu ekologicznego regionu i gminy,
- realizowaniu określonych w przepisach odrębnych celów i zasad ochronnych w granicach już ustanowionych form ochrony prawnej w zakresie ochrony przyrody,
- zachowaniu i ochronie istniejących bogatych zasobów dziedzictwa kulturowego, w szczególności obiektów i obszarów w rejestrze i w gminnej ewidencji zabytków, dla których należy zadbać o harmonijne zagospodarowanie otoczenia z uwzględnieniem wyeksponowania obiektów stanowiących pozytywne dominanty w rolno-osadniczym krajobrazie gminy.

W celu realizacji celu głównego zdefiniowano cele strategiczne oraz przyporządkowane im cele cząstkowe, w tym:

1. Cel strategiczny 2.: Poprawa jakości środowiska oraz adaptacja do zmian klimatu realizowany przez:

Cel operacyjny 2.1.: Poprawa jakości powietrza

Cel operacyjny 2.2.: Zapobieganie zanieczyszczeniu wód, gleb oraz ekosystemów

2. Cel strategiczny 3: Aktywne i wykształcone społeczeństwo obywatelskie motorem rozwoju realizowany m.in. przez:

Cel operacyjny 3.1.: Poprawa edukacji oraz stwarzanie warunków do rozwoju osobistego realizowany przez:

Cel operacyjny 3.2.: Aktywizacja mieszkańców poprzez zapewnienie równego dostępu do kultury i aktywności fizycznej dla wszystkich grup społecznych

Cel operacyjny 3.3.: Gospodarne i efektywne zarządzanie gminą.

Elementami, które mogą być wykorzystane do osiągnięcia zakładanych celów są zasoby historyczne i kulturowe gminy w postaci zabytków, architektury, szlaków turystycznych, stanowiące ofertę turystyczną gminy. W ramach planowanych działań zakłada się m.in. rewitalizację i rewaloryzację obszarów wiejskich zwłaszcza w zakresie obszarów sakralnych i podworskich oraz układów ruralistycznych.

Omawiany dokument został ściśle powiązany ze Strategią Rozwoju Województwa Łódzkiego na lata 2007-2020, w tym w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i jest kompatybilny z omówionym niżej studium.

Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sieradz (II edycja) z 2015 r.

Dokument wprowadzony w życie Uchwałą Rady Gminy Sieradz z dnia 8 czerwca 2015 r. diagnozuje podstawy i problemy zagospodarowania gminy, odnosi się także do stanu lokalnych śladów dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, nawiązując bezpośrednio do planu wojewódzkiego.

Gminę Sieradz zaliczono do sieradzkiego podregionu kulturowego w paśmie kulturowym związanym z rzeką Wartą.

Południowo-wschodni fragment obszaru gminy jest projektowany do objęcia ochroną konserwatorską jako Park Kulturowy „Dolina Warty”. Z obszaru gminy Sieradz do parku ma należeć odcinek doliny rzeki Warty wraz z częścią Podłężyc i miejscowościami Chojne, Borzewisko i Bobrowniki. W niewielki fragment gminy ze stanowiskiem archeologicznym obejmującym grodzisko w Okopach wkraczają granice proponowanego do utworzenia Archeologicznego Parku Kulturowego Burzenin-Witów-Tyczyn-Okopy. Proponowane jest także utworzenie (o charakterze liniowym) Parku Kulturowego „Dworki Ziemi Sieradzkiej” do którego z gminy Sieradz mają należeć obiekty zabytkowe we wsi Dąbrowa Wielka a także obszar wsi Dąbrówka.

Działania konserwatorskie (rewitalizacja i modernizacja) mają być prowadzone w obiektach zabytkowych leżących w obrębie szlaku bursztynowego (Chojne). Istotne walory kulturowe o skali regionalnej i lokalnej występują w miejscowościach: Chojne, Chałupia Mała, Dąbrowa Wielka, Bogumiłów (twórczość ludowa: rzeźba, hafciarstwo, stroje, obrzędy).

Przez gminę przebiegają lub są projektowane do utworzenia szlaki turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym.

W wyniku oceny dotychczasowych dokumentów planistycznych w zakresie ochrony wartości kulturowych:

- wskazano 6 stref ochrony konserwatorskiej, głównie na terenach podworskich i sepulkralnych,
- wyznaczono strefy ochrony i obserwacji archeologicznej,
- obszar Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki został uznany za obszar krajobrazu kulturowego,
- ustalenia planu ochrony są uwzględniane w wydawanych przez gminę decyzjach ustalających warunki zabudowy.

W Studium określono główne obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. Dla utrzymania ciągłości historycznej użytkowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków i objętych ochroną konserwatorską, najbardziej właściwe jest ustalenie dla nich funkcji nawiązujących do pierwotnego przeznaczenia. W polityce ochrony zabytków należy uwzględniać:
 - zachowanie i eksponowanie walorów dziedzictwa kulturowego gminy Sieradz,
 - konserwację i przywracanie do stanu właściwego zasobów, składników i walorów środowiska kulturowego,
 - kształtowanie harmonijnego, współczesnego krajobrazu kulturowego z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i regionalnych.
2. Dziedzictwo kulturowe stanowi wartość podlegającą ochronie prawnej. Ochrona dóbr kultury materialnej jest celem publicznym i także zadaniem polityki przestrzennej. Obiekty kultury materialnej winny być wykorzystywane i użytkowane z zapewnieniem ochrony konserwatorskiej, rewaloryzacji i humanizacji oraz nadania im odpowiednich funkcji użytkowych.
3. Działania prowadzone w sferze ochrony krajobrazu kulturowego powinny zmierzać do:
 - zachowania istniejącej zabudowy o wartościach zabytkowych i kompozycyjnych,
 - konserwacji, rewaloryzacji i porządkowania zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych budynków mieszkalnych i gospodarczych,
 - zachowania i ochrony stanowisk archeologicznych,
 - zachowania i konserwacji obiektów historycznych oraz dążenie do usunięcia elementów uznanych za zniekształcające założenia historyczne i rekonstrukcji cennych obiektów zniszczonych,
 - dostosowania współczesnej funkcji do wartości obiektów zabytkowych.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (MPZP) dla Gminy Sieradz

W MPZP uchwalonych do tej pory (nie obejmujących obszaru całej gminy) wyznaczono i opisano zasady ochrony dziedzictwa a kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. W granicach obszarów objętych planem, gdy występują stanowiska archeologiczne, w związku z czym, na obszarze lokalizacji zabytku archeologicznego, w przypadku robót ziemnych lub dokonywania zmiany charakteru dotychczasowej działalności, należy przeprowadzić badania archeologiczne, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków.
2. Ustala się, że obszary objęte planem, gdy znajdują się w strefie ochrony archeologicznej, w której to strefie nakazuje się przeprowadzenie badań archeologicznych w formie nadzoru archeologicznego, przy realizacji robót ziemnych lub dokonaniu zmiany dotychczasowej działalności wiążącej się z naruszeniem struktury gruntu. Wydanie pozwolenia na nadzór archeologiczny regulują przepisy odrębne.
3. Wyznacza się, gdy zachodzi potrzeba, strefę ochrony ekspozycji zabytkowego obiektu (reliktu parku), w której to strefie obowiązuje maksymalna wysokość zabudowy:
 - a) maksymalna wysokość budynków, wiat, altan, szklarni: 9 m,
 - b) maksymalna wysokość pozostałych obiektów budowlanych: 12 m.

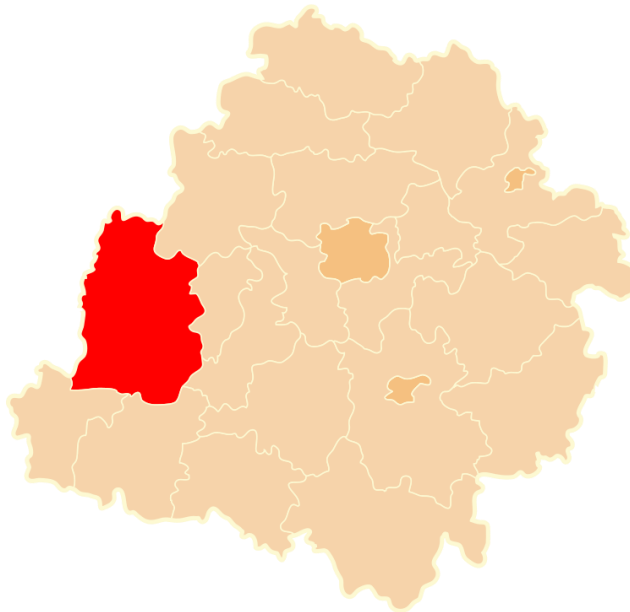
5.2. Charakterystyka zasobów, analiza i ocena stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Sieradz.

5.2.1. Warunki fizyczno-geograficzne.

Gmina Sieradz o powierzchni 181,6 km² jest położona w obrębie makroregionu o nazwie Nizina Południowowielkopolska. Mezoregiony wyróżnione na tym obszarze to: na zachodzie Wysoczyzna Łódzka, w centrum Kotlina Sieradzka, a na wschodzie Wysoczyzna Łaska. Teren Gminy Sieradz jest w większości położony w przedziale wysokościowym 124,5-185 m n.p.m., na zdenudowanej wysoczyźnie morenowej uformowanej głównie w wyniku działalności zlodowacenia środkowopolskiego oraz procesów peryglacjalnych. Powierzchnia jest nachylona ku Kotlinie Sieradzkiej i urozmaicona płaskimi obniżeniami wytopiskowym i pagórkami kemów, moren i wydym. W dolinach cieków wodnych, w tym Myji, występują terasy akumulacyjne datowane na holocen. Kotlina Warty i Żegliny urozmaicają teren. Mamy ty też liczne ciekły doły.

Podbudowę geologiczną stanowi Niecka Łódzka z najstarszymi utworami mezozoicznymi, na których zalegają utwory trzeciorzędowe. W stropie, jak wspomniano utwory plejstoceny i holoceny.

Na opisanym podłożu wytworzyły się generalnie gleby II, III, IV stanowią 46,6%, gleby V i VI klasy przeważają na pozostałych obszarach. Lesistość gminy ocenia się na ok. 20% powierzchni.

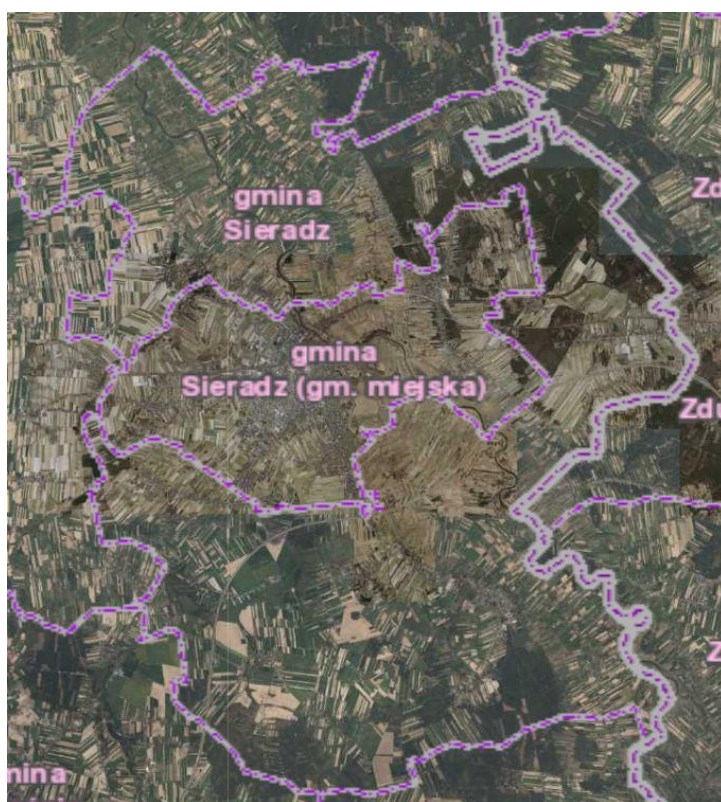
Powiat sieradzki na tle mapy administracyjnej woj. łódzkiego
(źródło: www.pl.wikipedia.org)

Powiat sieradzki
(źródło: www.zloczew.pl)

Gmina Sieradz na tle mapy administracyjnej powiatu sieradzkiego
(źródło: www.Sieradz.gad.pl)

Gmina Sieradz – ortofotomapa
(źródło: archiwum prywatne)

5.2.2. Zarys historii gminy Sieradz.

Herbem gminy Sieradz jest tarcza jednopolowa, gdzie na czerwonym tle umieszczono u góry zamkniętą złotą koronę zwieńczoną krzyżem a u dołu srebrna lilię.

Korona symbolizuje Najświętszą Maryję Pannę i odwołuje się m.in. do ukoronowanego cudownego obrazu Matki Boskiej Księżnej Sieradzkiej z Sanktuarium w Charłupi Małej. Wzór korony zaczerpnięty został z oryginalnej korony widniejącej na cudownym obrazie Matki Boskiej Charłupskiej. Lilia jako stary emblemat opatrzości królewskiej i książęcej stała się także symbolem czystości, niewinności, czystej duszy Najświętszej Marii Panny. Umieszczenie złotej korony w herbie odnosi się do faktu koronacji Cudownego Obrazu Matki Boskiej, Księżnej Sieradzkiej z Sanktuarium w Charłupi Małej w 1937 r. koronami papieskimi.

Opisane powyżej warunki geograficzne zdeterminowały rozwój osadnictwa ludzkiego oraz układ dróg handlowych nad rzekami i w rejonie.

Do najważniejszych zaewidencjonowanych śladów osadnictwa pradziejowego, których pełną listę liczącą wg stanu na listopad 2022 r. 282 pozycje zamieszczono w aneksie, można zaliczyć kilka skupisk stanowisk.

Są to:

- 1) skupisko w Dzierlinie i Baszkowie;
- 2) skupiska w Mnichowie;
- 3) skupisko w Monicach;
- 4) skupisko w Chojnem-Wiechucicach;
- 5) skupisko w Bobrownikach;
- 6) skupisko w Bogumiłowie;
- 7) skupisko w Kłocku.

Oprócz tego mamy kilka mniejszych skupisk (np. okolice Nobeli), a także ważne znaleziska pojedyncze.

Nieliczne, najstarsze materiały mezolityczne w gminie Sieradz są zlokalizowane nad Wartą i innymi ciekami (np. w Borzewisku, Zborowskim).

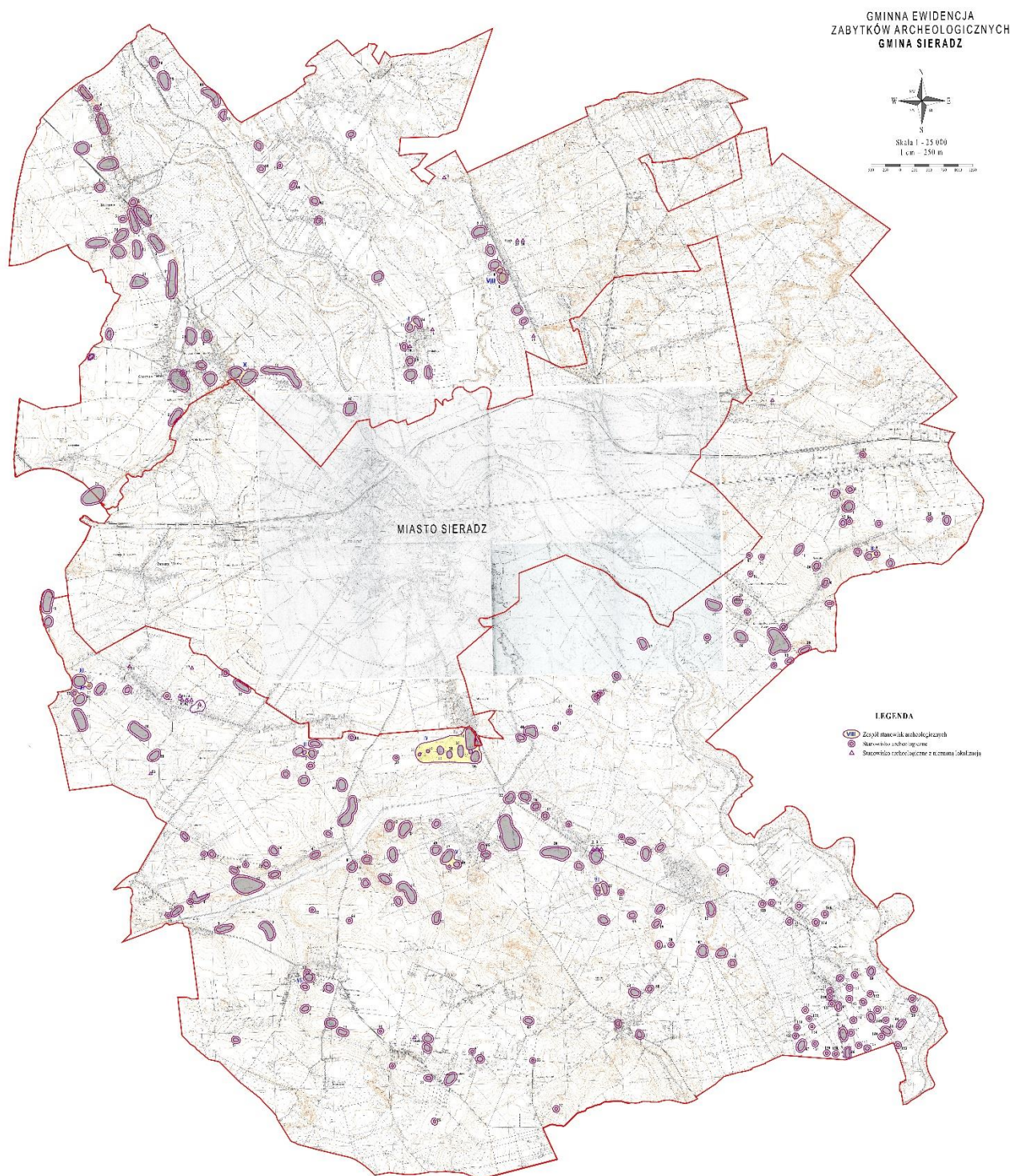
Młodsze stanowiska neolityczne są również rzadkie, ale bardzo ciekawe znalezisko w Biskupicach można przypisać pierwszym rolnikom na ziemiach polskich, tj. przedstawicielom kultury ceramiki wstęgowej rytej. Kultura pucharów lejkowatych, gdzie indziej często spotykana, na terenie gminy Sieradz nie była stwierdzona. Za to mamy stanowisko kultury amfor kulistych w Sokołowie a ceramiki sznurowej w Bogumiłowie. Za to stanowisk o nieustalonej kwalifikacji z neolitu stwierdzono kilkadziesiąt. Głównie w południowej części gminy.

Początki epoki brązu wiązane to stanowiska w Chojnem, Dąbrowie Wielkiej. Kultura trzciniecka z tego okresu jest znana z Osmolina i Smardzewa nad Myją. Rozwinięta epoka brązu to domena kultury łużyckiej, trwającej do początków epoki żelaza włącznie. Liczne stanowiska znajdują się nad Wartą, jak i nad licznymi dopływami. Znany stanowiskiem jest np. cmentarzysko w Charłupi Małej. Kultura pomorska z okresu wczesnolateńskiego zajmowała podobne tereny co jej poprzedniczka, np. w Bogumiłowie, Charłupi Małej, Kłocku czy Podłężycach.

Ważna kultura przełomu okresu lateńskiego i rzymskiego – kultura przeworska - jest znana z licznych i bogatych w znaleziska stanowisk nad Wartą, ale i w głębi wyżyny. Ciekawe Na szczególną uwagę zasługuje skupisko w okolicach Monic i Jezior, rozpoznane dobrze podczas badań związanych z budowa trasy S8. Najciekawsze są jednak znaleziska z importami z imperium rzymskiego, np. w Chojnem, Bogumiłowie, Charłupi Małej i Mnichowie.

Średniowiecze, a zwłaszcza jego wczesna faza, to okoliczne łęgi, w tym Mnichów, czy Monice lub Okopy. Młodsze fazy spotykamy jeszcze np. w Podłężycach, Charłupi, Kłocku, Biskupicach, Nobeli. Późne średniowiecze zostało rozpoznane na licznych stanowiskach, np. gródki w Kłocku czy Charłupi. Badano także stanowiska w Dzierlinie, Kłocku, Podłężycach, Chojnym.

Na wyróżnienie zasługują coraz liczniejsze znaleziska monet i skarbów, z których najbardziej spektakularnym jest skarb groszy praskich z końca XIV w. znaleziony w Kłocku. Ciekawe są także skarby z Sokołowa, Wiechutek, Wiechucic, Chojnego i z Podłężyc.

Mapa stanowisk archeologicznych i stref ochrony oraz obserwacji na obszarze gminy Sieradz
(stan na 31.12.2022 r.; źródło: opracowanie własne dla GEZA gm. Sieradz)

Spośród 32 miejscowości sołeckich i 12 niesołeckich w gminie Sieradz aż 16 ma pewną metrykę średniowieczną, 9 późnośredniowieczną, zaś 4 nowożytną. Z najmłodszych okresów historycznych pochodzą dane o co najmniej 2-3 wsiach. Patrząc na mapę można - oprócz centralnie położonego Sieradza - wyróżnić dwie główne grupy osad: zachodnią i wschodnią. Na zachodnim brzegu Warty i na wschodnim brzegu. Na zachodnim wyróżniają się skupiska osadnicze: na północy wokół Dzierlina, Biskupic i Baszkowa, Charłupi-Osmolina-Dzigorzowa, na zachodzie wokół Kłocka, na południu Monice, Dębołęka, Bogumiłów, Dąbrowa, Chojne-Wiechucice-Wiechutki oraz Bobrowniki. Wschodni brzeg to skupiska w Mnichowie, Rudzie oraz Pstrokoniach.

Z całego tego zbioru na wyróżnienie zasługują:

Biskupice. Biskupice po raz pierwszy pojawiają się w źródłach historycznych w roku 1400 w Aktach Ziemskich Sieradzkich. Źródło to podaje, że mieszkała tu wówczas Elżbieta z Biskupic. Adolf Pawiński w „Źródłach dziejowych” podaje, że owa Elżbieta pochodziła z Charłupi. W XVI w. wymienia je Jan Łaski. Wspomniana już publikacja A. Pawińskiego podaje, że Biskupice były wymieniane w latach 1496, 1511 – 1518, 1553 – 1576. Stanisław Kozierowski dodaje ponadto, że w 1407 z Biskupic pisał się *Stan.[islaus]* a w 1539 r. występuje *Andr.[zej] Biskupski*, herbu Lis. W XIX w., jak podaje Bronisław Chlebowski, była to zamożna wieś z 27 domami, szkołą i dworem. Na przełomie XIX i XX w. właścicielem majątku był wybitny krajoznawca, etnograf, współzałożyciel muzeum w Kaliszu, archeolog-amator baron Stanisław Graeve. Po jego śmierci dwór i ziemia stały się własnością Artura Dobieckiego.

Bobrowniki mają pierwszą wzmiankę z 1418 r. o Jakubie z Bobrownik, posiadającym także Pstrokonie. Jan Łaski na początku XVI w. pisze, że Bobrowniki to wieś w parafii Strońsko. W 1496 r., jak zaznacza Pawiński, Bobrowniki znajdowały się w parafii Burzenin, w powiecie i województwie sieradzkim. Dalsze wzmianki mamy w *Regestrze poborowych* z lat 1511-1518 i 1553-1576. Według *Taryfy podymnego* około 1775 r. szlachecka wieś Bobrowniki liczyła „22 dymy”, a administracyjnie leżała w powiecie sieradzkim. *Regestr diecezjów* podaje, że około 1784 r. leżała w parafii Chojne w powiecie sieradzkim i stanowiła własność Pągowskiego, syna Walentego, wojskiego sieradzkiego. Około 1827 r. Bobrowniki znalazły się w woj. kaliskim, obwodzie i powiecie sieradzkim. Była to własność prywatna (szlachecka), składająca się z 34 domów zamieszkałych przez 241 osób. W końcu XIX w. wieś była w parafii Chojne, w gminie Bogumiłów, a mieszkało w niej 288 osób. Około 1859 r. (i w

latach następnych) właścicielem był baron Tomasz Dangel, który zarządzał majątkiem w imieniu żony. Spis z 1920 r. ujawnił, że liczba mieszkańców wzrosła do 369. Stało tu wówczas ogółem 69 budynków mieszkalnych.

Częścią wsi Bobrowniki są Okopy znane dopiero z końca XIX w., na terenie których znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko pierścieniowate

Bogumiłów. Bogumiłów pojawia się w źródłach pisanych po raz pierwszy pod datą 1365, ale jest to kopia w dokumencie zwanym „Metryka Koronna” z 1533-1548 r. Kazimierz Wielki we wspomnianym piśmie z XIV w. pozwolił lokować na prawie średzkim *Bogumilowo – villa in terra Siradiensi*. Jan Łaski ok. 1520 r. podaje, że Bogumiłów znajdował się w parafii Sieradz, dekanacie warszawskim, archidiakonacie uniejowskim. A. Pawiński podaje ponadto, że w latach 1511-1518 i 1553-1576 wieś należała do powiatu i województwa sieradzkiego. W 1564 r., wg lustracji ówczesnej, w Bogumiłowie było 9 żrzebi, na których siedziało 19 kmieci. Starosta sieradzki osiągał z tego powodu roczny dochód w postaci 44 florenów i 10 groszy. Domniemywać można, że podobnie jak we wsiach sąsiednich, np. Monicach, Jeziorach czy Kłocku, w Bogumiłowie na początku XVII w. spadła liczba mieszkańców. Kryzys gospodarczy i ludnościowy pogłębił się też w wyniku wojen szwedzkich i wojny północnej. W XVIII w. w Bogumiłowie gospodarzyli Psarscy.

Według *Taryfy podymnego* z 1775 r. we wsi było „14 dymów”. W latach 1783-1784 osada jeszcze królewska, leżała w parafii sieradzkiej, województwie i powiecie sieradzkim. Tenutariuszem był podczaszy sieradzki Tomasz Psarski, który wiodł spór sądowy z sąsiadem pułkownikiem Kazimierzem Lenartowiczem o łąki i bydło. *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego* z 1827 r. zaznacza, że Bogumiłów wówczas znajdował się w województwie kaliskim, obwodzie i powiecie sieradzkim i miał już być własnością prywatną. Ilość domów we wsi wynosiła 30, zamieszkałych przez 221 osób. Po około stu latach, spis powszechny wykazał, że we wsi stało 50 domostw zamieszkałych przez 299 osób, na folwarku było 6 domostw zamieszkałych przez 117 osób.

Była to, jak wspomniano, wieś królewska w posiadaniu różnych tenutariuszy i nie tylko, bo Jan Krzysztoporski z Woli Krzysztoporskiej około 1557-1565 r. nielegalnie korzystał z łąk bogumiłowskich. Sołtysem w tym czasie był Benedykt Pruszkowski. Jak wspomniano w XVIII w. właścicielami wsi byli Psarscy, w tym Wojciech Psarski, jego żona Anna z Zielińskich i syn Tomasz. Zachował się nawet opis ich dworu. Wiadomo, że był tam browar (zamieniony na karczmę) i gorzelnia oraz szereg budynków gospodarczych i młyny na stawach. Od końca XVIII w. była to własność prywatna Szołowskich. Według źródeł w 1801 r. Stanisław Szołowski kupił od Michała Luboińskiego. Później, po 1840 r. Bilskich, Mamrotów i Telakowskich. W czasie powstania styczniowego dziedzic Leopold Telakowski był naczelnikiem okręgowym w powiecie sieradzkim. Urząd gminny

w Monicach. Około 1880 r. mieszkało łącznie 376 osób we wsi. Stał tu młyn wodny, wydobywano torf, uprawiano kowalstwo i tkactwo. W 1918 r. w wyniku wielkiego pożaru zniszczonych zostało 24 gospodarstw a dwa lata później 29. Do 1953 r. istniała gmina Bogumiłów.

Od 1878 r. do 1939 r. właścicielami majątku byli Kobierzyccy. Rodzina Kobierzyckich: Michał, Józef i Jan stworzyła we dworze w Bogumiłowie prawdziwe muzeum. Józef, prawnik, był historykiem amatorem, napisał w 1915 r. znane „Przyczynki do dziejów Ziemi Sieradzkiej”.

Borzewisko to kolonia wsi Chojne, jak podaje „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego” z 1880 r. Znajdował się wówczas w parafii Chojne a w gminie Bogumiłów. Wieś była zamieszkała przez 204 osoby. Musiała to być szybka kolonizacja, bowiem na mapie z ok. 1850 r. widać w tym miejscu puste łąki. Pierwszą znaną wzmiankę o Borzewisku pisanym jeszcze przez „ż” mamy w „Dzienniku Warszawskim” z 1871 r. W 1903 r. wieś dotknęła wielka powódź, niszcząc zbiory. W 1920 r. w 30 domostwach mieszkało we wsi 215 osób. W 1933 r. powstała gromada Kolonia Borzewisko w ramach gminy Bogumiłów.

Charłupia Mała i Osmolin. Osmolin, którego nie należy mylić z wsią o takiej samej nazwie pod Zduńską Wolą, jest częścią wsi leżącą na północ od Kolonii Charłupia Mała, stykającą się z gruntami wsi Dzierlin, a w zasadzie z częścią zwaną Zagarniasta Górka. Właściwa Charłupia Mała leży na lewym brzegu Myji, wokół kościoła. Pierwsze wzmianki o Charłupi Małej są datowane na 1339 r., kiedy w dokumentach z procesu warszawskiego przeciwko Krzyżakom występuje pleban Walerian z Charłupi i dominikanin Wacław, którzy świadczą o spaleniu wsi i kościoła w 1331 r. Podobne informacje znajdujemy w *Kodeksie dyplomatycznym Wielkopolski*. W roku 1375 w Charłupi mieszkał niejaki Czadro, a spośród mieszkańców w 1392 r. znany jest pleban *Johannes*. W *Aktach Ziemskich Sieradzkich* z 1393 r. występuje wikary *Johannes*, a z 1395 niejaki *Patrassius*. W roku 1398 arcybiskup Dobrogost zatwierdza następcę na stanowisku rektora kościoła parafialnego w Charłupi po śmierci Mikołaja. Jan Łaski w *Liber beneficiorum* opisuje ją jako własność szlachecką. U A. Pawińskiego Charłupia jest wymieniona pod datami 1496, 1511-1518 i 1553-1576. Siedziba parafii od co najmniej XIV w., potwierdzona w XVI w., bowiem na początku tego wieku znajdowała się tu już szkoła parafialna, kontynuująca swoją działalność jeszcze w końcu XVIII w. Cmentarz parafialny, położony obok erygowanego na przełomie XIII i XIV w., wielokrotnie później przebudowywanego lub odbudowywanego kościoła z obrazem Matki Boskiej, słynącym z uzdrowień kończyn, został w 25% zniszczony podczas okupacji niemieckiej. Wiadomo, że w Charłupi Małej powstały dwa folwarki należące do dwu właścicieli. W 1827 r. w 26 domach mieszkało 196 osób; w 1881 r. było

474 mieszkańców. Chartupia słynęła z wyrobu piwa. Cały czas była w posiadaniu prywatnych właścicieli: z początku Grądzkich z Grądów, którzy odstąpili ją Świneckim (Świnkom) ze Świnic. Świnkowie chartupscy (z Chartupi Wielkiej) nie włączyli jej do swojego klucza, lecz trafiła w ręce Biskupskich wraz z Dzierlinem, Wolą Dzierlińską i Biskupicami. Od XVII w. w rękach Walewskich, Zabłockich i Bemów.

Chojne. Pierwsza wzmianka o Chojnem pochodzi z 1412 r., gdy Jarosław z Zagórzyc i ze Strońska zapisał swojej żonie Łucji z Niewiesza 150 grzywien na wsi Chojne. W 1422 r. właścicielem Chojnego jest Klemens z Chojnego. W 1433 r. Mszczuj z Barczewa, podkomorzy sieradzki, otrzymał od Władysława Jagiełły przywilej magdeburski dla Chojnego i Barczewa. W gronie właścicieli był także Jan Wężyk w 1471 r. Jego córka sprzedaje Chojne Maciejowi z Głowaczewic, herbu Prus. Następnie Chojne przechodzą w ręce Jana Licińskiego *vel* Jana Łaszewskiego i Jana Tomickiego. W świetle ostatnich badań podważa się obecność Mszczuja z Barczewa, jego córki i dziedziczących po niej Kobierzyckich. W 1527 r. ustanowiono w Chojnem parafię, co pośrednio wskazuje na istnienie w tej wsi starszej siedziby rodowej, być może rycerza herbu Dryja. Parafię powołał Jan Łaski, który podniósł do rangi kościoła kaplicę dworską fundowaną przez Jana Licińskiego ok. 1520 r. Kościół rozbudowany w 1599 r. i konsekrowano w 1621 r. Od końca XVI w. Chojne jest we władaniu Zapolskich. Stanisław Zapolski, herbu Pobóg, buduje w Chojnem w 1612 r. dwór murowany. Są jednak sugestie, że cegła użyta do budowy, pochodziła ze starszego budynku. Ostatni Zapolski zmarł w 1707 r. Majątek dziedziczyła wdowa po nim z Radlickich Zapolska, a co najmniej od 1742 r. wieś jest dzierżawiona przez Radlickich. Prawdopodobnie za ich obecności, ale na pewno w XVIII w. istniał już kompleks dworski, składający się z murowanego, wielokondygnacyjnego dworu, zespołu zabudowań gospodarczych i ogrodu. Jak się wydaje, w 1. poł. XVIII w. dwór był znacznie zniszczony po wojnach północnych w 1707 i 1733 r. Później, prawdopodobnie po 1748 r., dwór przechodzi w ręce rodziny Pągowskich a dalej Babskich. W roku 1800 dobra chojeńskie są wydzierżawione od Babskich przez nieznane osoby. Inwentarz z roku 1803 opisuje obraz rujnacji murowanego dworu w tym czasie. W roku 1808 drogą małżeństwa Chojne i dwór przechodzą w ręce Stanisława Kaczkowskiego (do śmierci Izabeli z Babskich Kaczkowskiej w 1846 r.), który mieszkał to do swojej śmierci w 1855 r. Kaczkowski już w 1808 r. przystąpił do remontu i przebudowy dworu, dobudowując oranżerię. W 1827 r. we wsi było 26 domów i 328 mieszkańców. Od 1854 r. właścicielem dworu jest Henryk Byszewski, mąż Stanisławy Kaczkowskiej, córki Stanisława i Izabeli. W 1858 r. Chojne kupuje Józefa z Zachertów baronowa Dangiel, a po jej śmierci majątek dziedziczą dzieci, których prawnym opiekunem jest ojciec – baron Tomasz

Daniel (ve/ Dangel). Zachowany inwentarz z tego okresu opisuje dwór z siedmioma pomieszczeniami. Cały kompleks obejmował 16 budynków murowanych i 5 drewnianych, sama wieś zaś 98 osad i 581 mieszkańców w 1880 r. Z rąk Rodziny Dangelów Chojne przechodzi w 1887 r. do Lipskich, a od Lipskich w 1908 r. na krótko kupuje majątek Icek Engel, odsprzedając go w 1910 r. Juliuszowi Lange, który mieszka we dworze do 1932 r. Od 1932 r. właścicielem jest Ludwik Neugebauer. Po II wojnie św. majątek został rozparcelowany, a we dworze była siedziba GRN i Nadleśnictwa Chojne. Potem zlokalizowano tu przedszkole i mieszkania prywatne.

Dąbrowa Wielka ma pierwszą pewną wzmiankę z 1375 r. Data 1276 dotyczy prawdopodobnie innej miejscowości. W 1375 r. mieszkał tu Sobiesław z Dąbrowy, który miał brata Alberta, łowczego sieradzkiego (?). Następne wczesne wzmianki pochodzą z 1392 r. Do roku 1652 pozostawała w rękach Dąbrowskich herbu Pobóg. Następnie drogą małżeństwa przeszła w ręce Pocijów, a Pocijówna wniosła we wianie Dąbrowę do posiadłości Wężyków. W 1751 r. Ludwik Wężyk sprzedał Dąbrowę Ignacemu Kicińskiemu – staroście kotelnickiemu. Wiadomo, że istniała tu wówczas parafia. Po połowie XVIII w. Dąbrowę kupił pułkownik Kazimierz Albin Lenartowicz, dowódca wojsk konfederacji barskiej, toczącej boje na ziemi sieradzkiej. Dalej była własnością Lenartowiczów, aż w 1816 r. kupił ją Łukasz Kobierzycki, herbu Korab. Części wsi należały także do Matuskich i Iwańskich. Na początku XIX w., gdy wieś składała się z 21 domów, była własnością Kobierzyckich. Mieszkało w niej wówczas 301 osób. Około 1827 r. domów było już 46, zamieszkanym przez 326 ludzi. W 1888 r. na publicznej licytacji wieś zakupił Grzegorz Dunaj. Pod koniec XIX w. ludność Dąbrowy liczyła 445 osób. We wsi stała karczma i osada młynarska. W latach 1900-1939 r. majątek należał do Tadeusza Puławskiego, prezesa oddziału Polskiej Macierzy Szkolnej z Sieradza.

Dwór w którym mieszkał, wymurowano w 2. poł. XVIII w. (fundacja Lenartowiczów?). Drewniany kościół o konstrukcji zrębowej z oszalowanymi ścianami, zachował barokowe wyposażenie i młodsze w stylu regencji. Obok drewniana dzwonnica z dzwonem z 1728 r.

W Dąbrowie Wielkiej urodził się w 1903 r. pisarz Teodor Goździkiewicz.

Dąbrówka Sieradzka (nazwa obowiązywała do 2008 r. – obecnie Dąbrówka) jest położona nad Żegliną. Pierwsza niesprawdzona wzmianka ma według S. Kozierowskiego pochodzić z 1276 a druga z 1407 r. Obie zostały zakwestionowane przez historyków. W 2. połowie XVIII w. własność Julianny Złotnickiej z Walewskich. W końcu XVIII w. własność Radoszewskich, od których w 1802 r. kupił ją Daniel Suchecki h. Poraj, a w 1816 r. sprzedał wieś Teresie z Podczaskich Morawskiej h. Korab. Jej syn Teodor (ur. 1797 r. w Mikołajewicach

koło Warty) posiadał wieś tylko przez kilka miesięcy - utracił ją wskutek konfiskaty za działalność polityczną (był ministrem podczas powstania listopadowego) w 1834 r. w 1827 r. Dąbrówka liczyła 21 domów zamieszkałych przez 151 osób. Następni właściciele Dąbrówki to Konstancja z Morawskich Parczewska, Feliks Podczaski i Leopold Strzeszewski od 1857 r., którego syn Tadeusz posiadał te dobra do II wojny światowej.

Zrujnowany dwór Morawskich z końca XVIII w., który stał do 1975 r. rozebrano przed kilku laty. Zachował się jedynie zdewastowany park. Na zachodnim końcu wsi jest zrujnowana kapliczka z pocz. XIX w., w której nie zachowała się znajdująca się tam niegdyś rzeźba św. Wawrzyńca.

Dzierlin na którego terenie w 2. poł. XIX w. mieszkało 295 osób, stosunkowo nieźle sytuowanych, miał wówczas wiatrak i młyn wodny jest po raz pierwszy wymieniany w źródłach pisanych w 1363 r., i znajduje się wówczas w rękach prywatnych. Informację o nim zamieszcza w swoich notatkach A. Pstrokoński. W papierach po Franciszku Piekosińskim znajdujemy następną notatkę z końca XIV w., a mianowicie z r. 1398. Wymienia się tam Piotra Małepiwo (*Petrus Malypywo*) z Dzierlina. Tomasz z Dzierlina jest wymieniony w *Księgach grodzkich sieradzkich* pod datą 1407, a niejaki *Kanassi de Dzerlino* pod datą 1414. Oczywiście Dzierlin znalazł się u Jana Łaskiego w jego dziele z ok. 1520 r. *Liber beneficiorum*. Następne wzmianki mamy z 1496, 1511-1518 i 1553-1576 r. Dwór z XVII-XVIII w. (zamieniony po II wojnie w szkołę) i kaplica drewniana z XVIII-XIX w. w zespole parkowym. Obok ślady kopca po siedzibie obronnej. Być może są to relikty budowli Zarębów z Kalinowej z XIV-XVI w. Później włości należały do Biskupskich z Chartupi Małej. W XIX i XX w. własność Brzezińskich herbu Doliwa i Czapskich herbu Leliwa, znanych ziemian i działaczy społeczno-kulturalnych.

Dzigorzew. Dzigorzew ma pierwszą wzmiankę w 1353 r., która została zapisana w dokumencie sprzedaży sołectwa w Brzeźniu. Wymienia się tam Ubysława – dziedzica Dzigorzewa. *Księgi grodzkie sieradzkie* wymieniają Dzigorzew pod rokiem 1412 (*Joh.[an?] de Dzwigorzow* i *Chabri de Dzwigorzow*). Od 1442 r. wieś wchodziła w skład dóbr monarszych, a od 1510 r. posiadała prawo niemieckie. W XVI w. Jan Łaski w *Liber beneficiorum* wymienia Dzigorzew jako wieś królewską. A. Pawiński podaje wiadomości z lat 1511-1518 i 1553-1576. W Dzigorzewie chłopci w poł. XVI w. obrabiali półtanowe gospodarstwa, które w spośród okolicznych królewskich przynosiły największe dochody. W sumie z 10 żrzebi 20 kmieci dawało staroście 87 florenów i 12 groszy, a znaczny folwark o wielu budynkach w obojętności miał charakter rolno-hodowlany i przynosił rocznie 143 floreny 4 grosze i 9 denarów dochodu. W 1725 r. należał do starostwa sieradzkiego, gdy tłum chłopów naszedł dwór dzierżawcy. Wreszcie

w 1786 r., w dobie ogólnego upadku gospodarczego, z gruntów Dzigorzewa zebrano 62 kopy i 46 snopków żyta, zero pszenicy i 67 kop i 59 snopów jęczmienia. W Dzigorzewie rolę wybraniecką otrzymał Andrzej Powatka w 1638 r. Druga wzmianka, że był wsią wybraniecką na mocy przywileju Augusta III pochodzi z 1746 r., o czym świadczy zapis w księgach wieczystych w sieradzkim sądzie. Pod koniec XIX w. zamieszkiwało Dzigorzew 642 osoby i była tu osada młyńska.

Grądy. O Grądach pierwszą wzmiankę znajdujemy pod rokiem 1386 w *Acta Terrestria Schadkoviensia*, t. I, f. 3, a następne w latach 1390, 1391 i 1398. W 1496 A. Pawiński podaje, że były w parafii Sieradz. Tenże autor wymienia je w 1511-1518 i 1553-1567 przy okazji omawiania registrów poborowych. Jan Łaski w swoim *Liber beneficiorum* podaje, że Grądy były w parafii Kamionacz. Na początku XIX w. częściowo własność Siemiątkowskich (Marcina). W XIX w. żyło tu 323 mieszkańców we wsi i na folwarku. W 1873 r. własność Suchorskiego. Należała do dominium Biskupice barona Graeve. Po jego śmierci do spadkobierców, czynszowników i spółki bankowej. W 1920 r. spisano we wsi 80 osób zamieszkających w 13 domostwach.

Jeziory nie były wymieniane w XIV w., ale sądząc z tego, że należały do klucza wsi królewskich wymienionych później, musiały istnieć już w czasach, gdy Kazimierz Wielki w 1358 r. wykupił od klasztoru we Wrocławiu wieś Mękę i trzy inne wsie w Sieradzkim. Pod datą 1448 w dokumencie *Siradiensia Civilia Advocatialis* występuje „*laboriosus Piotr de Jeziora*”. Oczywiście Jeziory były w 1520 r. wymienione przez J. Łaskiego jako *villa regalis* w *Liber beneficiorum*. Pośrednie dane z 1538 r. świadczą, że Jeziory mogły być lokowane na prawie niemieckim w XIV w., podobnie jak sąsiednie Kłocko. W *Matriculum Regni Poloniae Summaria* Jeziory zapisane są pod rokiem 1559. W 1564 r. lustracje wykazały, że w Jeziorach królewskich mieszkało 12 kmieci w 6 żrzebiach, ale liczba mieszkańców spadła w 1628 r. do 7. Wiązało się to ze spadkiem uprawianego areału aż o 50%. W 1662 r. Jeziory i kilka innych podsieradzkich wsi należały do starostwa sieradzkiego. Pod koniec XVIII w. wieś i folwark Jeziory były znacznie mniejsze od sąsiednich Monic. Uprawiano 5 łanów we wsi, a w folwarku tylko ponad 2. We wsi mieszkało tylko 18 rodzin. Folwark składał się z 4 budynków inwentarskich, a do 2 poł. XIX w. folwark Jeziory był złączony z Monicami. Wieś w 1882 r. miała 29 domów zamieszkałych przez 246 osób. W czasie II wojny, kiedy wieś całkowicie zniszczono, był tu teren niemieckiego poligonu wojskowego.

Kłocko. W średniowieczu Kłocko było wsią królewską, a pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1353 r., zamieszczona w dokumencie sprzedaży sołectwa w

Brzeźnie, gdzie występuje sołtys Kłocka *Thilo*. Dokument ten znajdujemy w *Tekach Pstrokońskiego*. Uważa się, że Kłocko uzyskało w tym czasie lokację. Druga wzmianka z końca XIV w. (1393) jest zamieszczona w *Acta Terrestris Siradiensis*. Na rok 1408 jest datowana wzmianka o *Mich.[ale?]* z Kłocka w *Castra Siradiensis*, a na 1515 r. o „*villa regia Cloczko terrae Sir*” w *Matriculum Regni Poloniae Summaria. Liber beneficiorum* Jana Łaskiego z ok. 1520 r. także zawiera informację o wsi Kłocko. Wreszcie Adolf Pawiński podaje wzmianki o Kłocku za lata 1511-1518 i 1553-1576. Wiadomo, że w 1564 r. w Kłocku mieszkało 9 kmieci w 5 żrzebiach, a folwark składający się z budynku głównego, obory i dwu szop miał charakter rolno-hodowlany. Do roku 1628 mieszkało ich już tylko 4. Być może w XIV i XV w. przynajmniej część wsi Kłocko należało do rodu Świnków Charłupskich i Malskich.

W 1827 r. mieszkało tu w 52 domach 333 mieszkańców, pod koniec XIX w. domów było 75 a na folwarku 4. W 1873 r. tereny wsi Kłocko oddzielono od dóbr Monice.

W latach 1707-1711 wystawiono kaplicę św. Rocha, przebudowaną w 1756 lub 1758 r. na kościół p.w. św. Walentego Męczennika, spalony w latach 30-tych XIX w. i odbudowany w 1838 r. Kościół orientowany o konstrukcji zrębowej, oszalowany, jednonawowy, z węższym, zamkniętym wielobocznie prezbiterium. Budowniczym kościoła był Jakub Wieszkiewicz z Sieradza. Od północy przylegająca do prezbiterium zakrystia. Wewnątrz płaski strop, wsparty na czterech słupach. Na dwuspadowym dachu wieżyczka z sygnaturką. Ołtarze barokowe, w głównym - obraz na desce z połowy XIX w. o charakterze ludowym przedstawiający św. Wawrzyńca.

Kowale. Kowale wg S. Kozierowskiego są zapisane po raz pierwszy w 1406 r. w *Księgach Grodzkich Sieradzkich*. Napisano tam, że z Kowali pochodzi *Wiszczo i Ioh.[an?]*. W. Wittyg w *Nieznanej szlachcie* podaje, że w 1552 r. w Charłupi Małej mieszkał *Świętosław Kowalski Kobuz*, herbu Gozdawa, a Paprocki wspomina o jakiś Korabitach. Wzmianki znajdujemy także u Łaskiego. W 1. poł. XIX w. znajdowała się tutaj mała wieś i folwark wchodzący w skład dóbr Biskupice, Zagórki, Żerostawice, stanowiących własność Siemiątkowskich. Później do Siemiątkowskich należały tylko Kowale.

Kuśnie. Pierwsza wzmianka pochodzi z dokumentu Jana, starosty łęczyckiego, wydanego w 1370 r., gdzie występuje jako świadek Stanisław – dziedzic Kuśni, brat Łukasza, podczaszego sieradzkiego. Około 1520 r. Jan Łaski podaje, że Kuśnie to wieś w parafii Sieradz. Późniejsze wzmianki to już koniec XV w., początek XVI i połowa tego wieku. Około 1775 r. we wsi, będącej własnością szlachecką, stało 20 domów. Dekadę później zapisano, że Kuśnie były w parafii Sieradz, a właścicielką majątku była Niemojewska. W 1816 r. od Alojzego

Niemojowskiego Kuśnie kupił Damazy Zyglar. Z roku 1827 pochodzą następujące dane: Kuśnie znajdowały się w województwie kaliskim, obwodzie sieradzkim i powiecie sieradzkim. Wieś należała wówczas do parafii Sieradz i była własnością prywatną. Stało tutaj 17 domów zamieszkałych przez 144 osoby. W 1840 r. zmarła dziedziczka Franciszka z Psarskich Zyglarowa. Majątek w rękach Walewskich. W XIX w. Kuśnie jako wieś i folwark znajdowały się w parafii Chojne i w gminie Barczew i liczyły 145 mieszkańców w 20 domach, a na folwarku Strzeleckich (którzy jak wskazują źródła mieszkali tu od co najmniej 1866 r.) 52 w 6 domach. W 1912 r. wieś i folwark należały do uwłaszczonych włościan i Szmula Glicenszteina. Po I wojnie wieś i kolonia na terenie gminy Barczew. Naliczono podczas spisu 31 domostw zamieszkałych przez 194 osoby. Na skraju wsi, już poza granicą gminy barokowa kaplica podworska. Dwór został rozebrany po II wojnie światowej decyzją dyrekcji PGR-u w Dębolicach.

Łosieniec – pierwsza wzmianka w *Kodeksie Dyplomatycznym Wielkopolski* w 1375 r. W zamieszczonym tam dokumencie dotyczącym wsi Rusinowice występuje jako świadek *Warcislaus de Lossinecz* - dziedzic wsi. Na początku XVI w. Łosieniec należał do parafii w Chartupiu Małym. A. Pawiński odnotował jeszcze wzmianki z lat 1496, 1511-1518 i 1553-1576. W 1775 r. stało tu 16 domów a wieś była własnością prywatną. Wiadomo, że nieco później majątek był w rękach kasztelana Macieja Zbijewskiego herbu Rola, który kupił go od braci Bogumiła i Ludwika Sulimierskich. W 1790 od rodziców kupił go Jan Zbijewski. Wieś należała wówczas, jak podają niektóre źródła do parafii Wróblew, ale wkrótce dalej do parafii w Chartupiu i znajdowała się w granicach powiatu sieradzkiego. W 1827 r. w województwie kaliskim, powiecie sieradzkim. Stało w niej 15 domów a mieszkało 118 osób. W 1830 umiera Jan Zbijewski, a majątek przechodzi na sukcesorów. W 1838 r. zanotowano we wsi drewniany dwór. W 1843 dobra nabywa Edmund Mikorski, w 1844 Józef Siemiątkowski, w 1858 Wincenty Pawlaczyk vel Lisowski, po którym w 1867 dziedziczy żona Cecylia. W końcu XIX w. wciąż w powiecie sieradzkim i parafii chartupskiej. We wsi stało wówczas 14 domów, a żyło 143 mieszkańców. W 1906 r. dobra przechodzą do rąk Władysława Pstrokońskiego syna Cecylii wdowy Lisowskiej i Feliksa Pstrokońskiego. Spis w 1920 r. ujawnił, że domów było już 25 a ludności ogółem 145.

Męcka Wola. Przypuszczalnie pierwsza wzmianka, tj. potwierdzenie lokacji i sołectwa przez Kazimierza Wielkiego dla Jaksy, sędziego sieradzkiego, dziedzica wsi, pochodzi z 1357 r. Druga wzmianka z 1384 r. Wieś nosiła wówczas nazwę *Manczka Wola* lub *Manczka vola*. Jan Łaski ok. 1520 r. podaje, że wieś *Volja manczka* znajdowała się w parafii Męka i miała 12 łanów kmiecych, z których dziesięcinę pobierał pleban w Męce. W latach 1511-1518 i 1553-1556 parafia

jw. *Słownik Geograficzny* podaje, że parafia w końcu XIX w. dalej w Męce, ale gmina w Wojśławicach. Wymieniony tu *Regestr poborowych* podaje, że w 1553 r. było tu 5 łanów kmiecych.

W 1775 r. w *Taryfie podymnego* podano, że Męcka Wola była w części wsią szlachecką, a w części wsią królewską, liczącą 21 „dymów”. *Regestr diecezjów Czaykowskiego* podaje, że w latach 1783-1784 wieś była własnością Stanisława Kossowskiego, starosty sieradzkiego. W 1827 r., wg *Tabelli miast, wsi, osad Królestwa Polskiego*, Męcka Wola znajdująca się w powiecie szadzkowskim, była własnością prywatną i miała 33 domy zamieszkane przez 283 osoby. W 1892 r. w Męckiej Woli w skład dóbr wchodziły folwarki Trzebiczna, Wola, Moczelnik z wieloma budynkami i ziemią. Wreszcie w 1920 r. odnotowano, że we wsi, leśnictwie i folwarku łącznie było 58 budynków mieszkalnych, w których żyły 339 osoby. We wrześniu 1939 r. obok wsi znajdowało się polskie lotnisko polowe. W 1945 teren ciężkich walk rosyjsko-niemieckich.

W parku zachowany klasycystyczny dwór Siemiątkowskich z resztkami innych budynków. Do niedawna siedziba szkoły leśnej. W XIX w. kompleks składał się co najmniej ze stodoły, owczarni, obory i dworu. W parku pomnikowe dęby i inne drzewa.

Mnichów został założony przez kanoników regularnych, stąd nazwa wsi, ale korzenie jej sięgają VI-VII w., gdy pobudowano tu gród, po którym pozostało do dzisiaj grodzisko pierścieniowate. Pierwsza wzmianka pisana pochodzi z 1413 r. W XV w. Mnichów był własnością rycerską, później stała się wsią królewską. W czasie kampanii wrześniowej o Mnichów toczyły się ciężkie walki 31 pułku Strzelców Kaniowskich.

Monice. Monice zostały po raz pierwszy wymienione w bulli Innocentego II w 1136 r. Od czasów Kazimierza Wielkiego były wsią królewską. W 1793 r. domenę królewską przejął rząd pruski. W latach 40-tych XIX w. przeszły w ręce Rzeszotarskich. Przed I wojną część należała do Jana Dziembowskiego, a część do uwłaszczonych chłopów. Obszary nas interesujące, położone na południe od tzw. Wójtostwa i Poświętnej Górki, na granicy gruntów, o które miasto Sieradz i dziedzic Monic Rzeszotarski toczyli w XIX w. długie spory. Wspomniany trakt do Dąbrowy został przecięty w latach II wojny światowej betonową drogą wewnątrzpoligonową, obok której postawiono szereg baraków wojskowych, widocznych na zdjęciach lotniczych. Ich historię omówił dokładnie w 2009 r. M. Szerer. Dopiero w ostatnich latach XX w. oraz na początku XXI w. na sąsiednie pola wkroczyło budownictwo jednorodzinne. Obecnie tylko niewielka, południowa część wsi leży na terenie gminy Sieradz.

Okręglica właściwie kolonia Sokołowa założona na pustkowiu, ale znana ze źródeł od 1373 r. W XIX w. kolonia i folwark w gminie Bogumiłów, parafii Chojne, o czym pisał Jan Łaski w XVI w. Dziesięcina szła do Chojnego. W 1847 Okręglica należała do sukcesorów Andrzeja Lenartowicza, właściciela Bogumiłowa. W 1920 r. stało tu 15 domów, w których żyło 99 osób.

Podłężyce mają pierwszą wzmiankę z 1402 r. jako posiadłość Podłęskich herbu Poraj. Podłęscy żyli tu do początku XVII w., kiedy to sprzedali Podłężyce w 1615 r. wojewodzie sieradzkemu Stanisławowi Bykowskiemu. Od początku XIX w. do 1939 r. właścicielami byli Stawiscy herbu Gozdawa, z krótką przerwą na początku XX w., gdy wieś należała do Kazimierza Walewskiego herbu Kolumna. Edmund Stawiski zmarły w 1890 r. był działaczem społeczno-politycznym, redaktorem *Encyklopedii rolniczej* oraz jednym z pionierów naukowej archeologii polskiej. Dwór w zdewastowanym parku Stawiskich po II wojnie zniszczony i przebudowany.

Niedaleko dworu na łąkach relikw grodziska stożkowatego, obok którego znaleziono skarb talarów z XVIII w.

Ruda. O Rudzie pierwszą wzmiankę znajdujemy pod rokiem 1421 w *Acta Terrestria Schadkoviensia*, a następną w *Źródłach Dziejowych*, Adolfa Pawińskiego zapisaną pod rokiem 1496. Jednak wnioskując z tego, że w parafii Męka osada Klon była uposażona w r. 1384 osadą Rudzki Młyn, który najprawdopodobniej przekształcił się w Rudę, to jej korzeni związanych z produkcją żelaza trzeba szukać co najmniej w XIV w. Żelazo zresztą było tu produkowane jeszcze najprawdopodobniej w XVI w. Na podstawie danych pośrednich sądzi się, że Ruda w 1510 r. była sołectwem i miała prawo niemieckie. Jan Łaski w swoim *Liber beneficiorum* podaje, że było tu 12 łąnów kmiecych. *Matricularum Regni Poloniae Summaria* wydane przez Wierzbowskiego, wymienia datę 1538. W 1553 r. wieś miała 8 łąnów, a w 1576 12, ale przynosiła wówczas (1564 r.) małe dochody.

Wsie Ruda i sąsiedni Mníchów należały do dóbr monarszych (po zamianie z arcybiskupem gnieźnieńskim), którymi szczególnie opiekował się Kazimierz Wielki, dążący do wzmocnienia pozycji ekonomicznej Ziemi Sieradzkiej i następni władcy.

Rzechta. *Akta Ziemskie Sieradzkie* zamieszczają pierwszą wzmiankę o Rzechcie pod rokiem 1394. Nie do końca jednak wiadomo, czy identyfikacja wsi o tej nazwie jest prawidłowa. W XVI w. Jan Łaski w *Liber beneficiorum* pisze o wsi w parafii Skęczniew, a więc daleko od Sieradza. Podaje się jeszcze dane za A. Pawińskim z 1496 r., 1511 – 1518 i z lat 1553 – 1576. S. Kozierowski wspomina także o tej wsi. W XVI w. było tu 49 domów, w których mieszkało 345

mieszkańców, oddających kolędę do kościoła w Strońsku a dziesięcinę altarii w Gnieźnie i plebanowi w Męce. Wówczas były tu tylko kmieci i sołtysie łany. W 1827 r. były tylko 22 domy, w których mieszkało 229 ludzi.

Stoczki. Być może najstarszą wzmianką jest zapiska w *Księgach Grodzkich Sieradzkich* z 1414 r. Miał wówczas mieszkać tu Stanisław Stoczowski. Około 1520 r. wieś należała do parafii Strońsko. Pod koniec XVIII w. wg *Taryfy podymnego* była własnością szlachecką i liczyła 8 domostw. W latach 1783-84 należała do Walentego Pągowskiego. N W 1827 r. wg *Tabelli miast, wsi, osad Królestwa Polskiego* dalej w parafii Chojne. Liczyła wówczas 10 domów i 77 mieszkańców. Pod koniec XIX w. wg „Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego” wieś i folwark Stoczki, widoczny na niektórych mapach, liczyły 25 domów i 305 mieszkańców na wsi a na folwarku 3 domy i 7 mieszkańców. Folwark należał do dóbr Chojne. W 1920 r. wg *Spisu powszechnego* Stoczki należały do gminy Bogumiłów. Budynków mieszkalnych było 56 a ludność liczyła 352 osoby. W 1929 r. działało tu kółko rolnicze. W czasie II wojny znajdowała się na terenie poligonu niemieckiego.

Sucha. Być może do tej wsi można odnieść informacje z *Ksiąg Grodzkich Sieradzkich*, gdzie pod datą 1411 zapisano niejakiego *Dobron. de Sucha*. Druga wzmianka tamże ma być z 1418 r. Jan Łaski podaje, że Sucha należała do parafii Kamionacz i była wsią królewską. Według lustracji z 1564 r. żyło tu 14 kmieci na 10 łanach. Stała karczma a wójtem był Jakub Pstrokoński. W 1775 r. jako wciąż własność królewska, liczyła 11 „dymów”. W 1784 r. należała dalej do parafii Kamionacz w powiecie sieradzkim. Ówczesny folwark to prosty, jednoizbowy budynek drewniany z sienią i komorą. Dane z 1827 r. wskazują, że domów było 24 a ludności 111. Administracyjnie należała wówczas do powiatu sieradzkiego w obwodzie kaliskim i była własnością prywatną. W 1920 r. stwierdzono 28 domów, gdzie żyło 185 ludzi. Administracyjnie przypisana ja do gminy Męka.

Wiechucice. *Akta Ziemskie Sieradzkie* zamieszczają pierwszą wzmiankę o Wiechucicach pod rokiem 1386. W XVI w. Jan Łaski w *Liber beneficiorum* pisze o wsi w parafii Sieradz. Podaje się jeszcze dane z 1496, 1511 – 1518 i z lat 1553 – 1576. S. Kozierowski wspomina jeszcze o zapiskach z 1424 r. i in. W 1553 r. była tu 1 zagroda na 6 łanach. Dawniej była to jedna wieś w dwu częściach: Wiechucice Duże (dziś Wiechucice właściwe) i Małe (dziś Wiechutki). Mieszkańców na początku XIX w. 193 w 19 domach, w końcu XIX w. 246 w 43 domach. Znajdował się tu dwór.

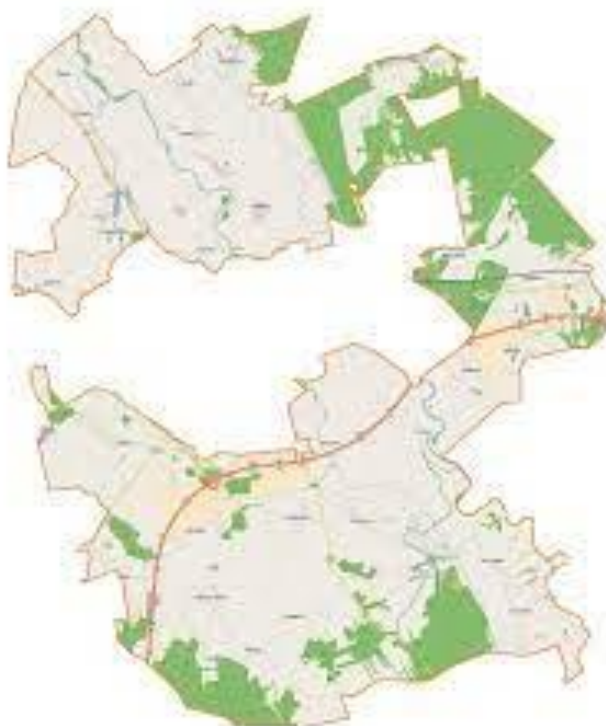
Zagórki. Zagórki pojawiają się w *Księgach Grodzkich Sieradzkich* rok później niż sąsiednie Kowale, tj. w roku 1407. Mieszkali wówczas tam bracia *Math.[eus]*,

Ioh.[an] et Nic.[olaus] de Zagorzicze, a w 1416 Zagórki występują we wspomnianym źródle jako *Szagorzicze*. Prymas Łaski około r. 1520 pisze, że *Zagorzyczky*, gdzie były tylko kmiecie łany, płaciły plebanowi z Chartupi Małej i kanonikom kaplicy grodowej w Sieradzu. A. Pawiński w *Źródłach dziejowych* wymienia jeszcze Zagórki pod datą 1553. W 1827 r. było tu 27 domów, tworzących wieś i folwark a pod koniec tego wieku tylko 1 dom. Właścicielem wsi na początku XX w. była spółka bankowa.

Żerosławice. Żerosławice zostały wymienione w źródłach pisanych po raz pierwszy 1391 r. w *Acta Terrestria Siradiensia*, gdzie wspomniano *Paszco de Zirosławice*. Następnie *Księgi Sądowe Łęczyckie* podają, że w 1394 mieszkał tu *Nicolaus de Siroslaucze*. S. Kozierowski przytacza wiadomość, że pod rokiem 1401 zapisano w *Zapiskach herbowych z dawnych ksiąg ziemskich* nr 17 Karola Potkańskiego Pawła z Żerosławic, herbu Łaska. S. Kozierowski podaje jeszcze inne dane, opatrując je jednak znakiem zapytania. Dalej Żerosławice pojawiają się w pocz. XVI w., kiedy to płaciły dziesięcinę plebanowi z Chartupi Małej, a we wsi mieszkał znany z imienia kmieć Sułek. Dalej Żerosławice występują w latach 1496, 1511 – 1518, 1553 – 1576. Wg wspomnianego na końcu *Rejestru poborowych pow. sieradzkiego*, Żerosławice w 1553 r. miały 4 łany. W XIX w. znajdowała się tutaj wieś i folwark. W pocz. XX w. właścicielem majątku był Józef Kolanowski.

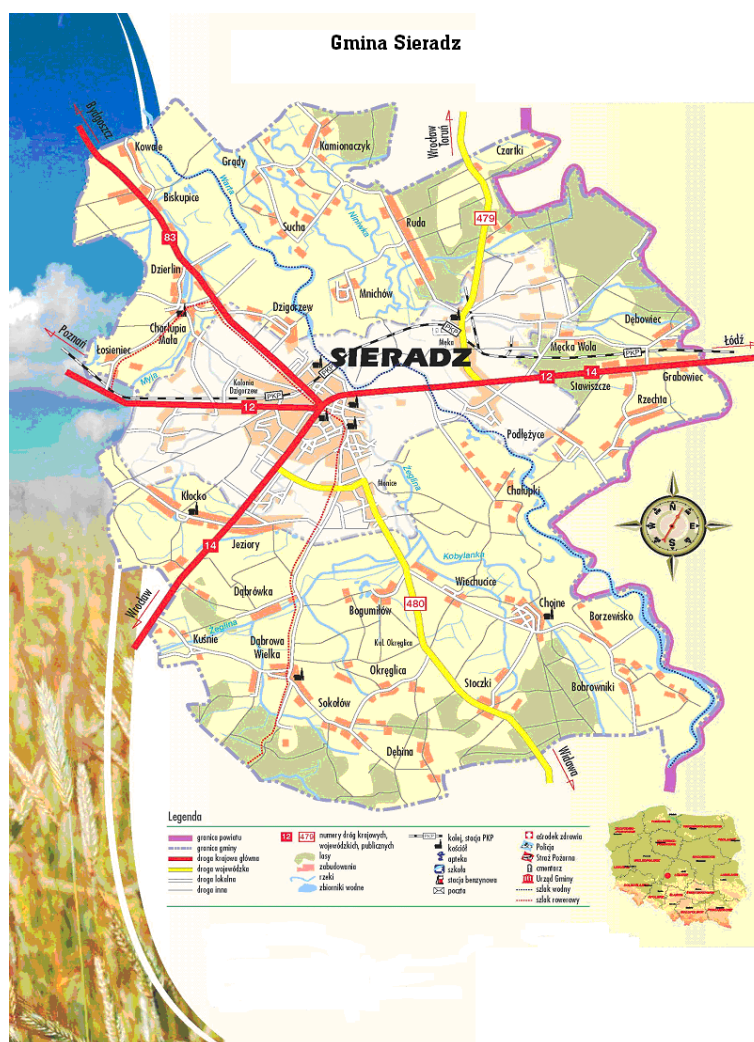
5.2.3. Krajobraz kulturowy.

Na krajobraz kulturowy danego regionu składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne ludzi, ukształtowane w procesie rozwoju historycznego. Europejska Konwencja Krajobrazowa zauważa, że krajobraz jest istotnym składnikiem jakości życia i zachowania tożsamości współczesnych ludzi. Z tego powodu istotne jest zapobieganie i ograniczanie stopnia degradacji przestrzeni polskich miast i wsi. Ważna jest także promocja walorów krajobrazowych i kulturowych.

Gmina Sieradz – mapa topograficzna. Źródło: wikipedia.pl

Ważnym składnikiem krajobrazu jest sieć komunikacyjna, stanowiąca o zewnętrznych powiązaniach gminy. Poprzez Gminę Sieradz w układzie równoleżnikowym w środkowej części obszaru gminy przebiega ważna w układzie krajowym linia kolejowa nr 14 relacji Łódź – Sieradz – Ostrów Wielkopolski – Wrocław z odgałęzieniem na Poznań (planowana jest w podobnym śladzie Kolej Dużych Prędkości). Na terenie gminy znajdują się jeden przystanek kolejowy w Męckiej Woli. Ostatnio wyremontowano na trasie przystanki. Ogólnie obszar gminy charakteryzuje się dobrym układem drogowym połączonym z węzłem na terenie miasta Sieradz.

Sieć transportowa w okolicach Sieradza
(źródło: BIP UG Sieradz)

Przez gminę Sieradz przebiegają m.in. odcinki następujących dróg¹:

- 1) droga ekspresowa S 8 z węzłami komunikacyjnymi na obszarze gminy „Sieradz-Południe” i w części „Sieradz-Wschód”;
- 2) droga krajowa nr 12 – w kierunku Kalisza;
- 3) droga krajowa nr 14 (na E odcinku wspólnie z nr 12) – w kierunku Wrocławia;
- 4) droga krajowa nr 83 Sieradz-Warta-Koło;
- 5) drogi wojewódzkie:
 - nr 479 w kierunku Rossoszycy i Poddębic,
 - nr 480 w kierunku Burzenina i Widawy;
- 6) drogi powiatowe:
 - 1714E Smardzew-Dzierlin,
 - 1700E Glinno-Włyń,

¹ Numeracja i nazewnictwo dróg podlega ostatnimi laty zmianom.

- 4901E Annopole-Czartki,
- 1762E Męcka Wola,
- 1712E Kłocko-Charłupia Wielka-Krzaki,
- 1713E Dąbrowa Wielka-Izabela-Baszków,
- 1725E Sieradz-Lipno,
- 1726E Sokołów-Okręglica,
- 1708E Wiechucice-Witów-Brzeźnio- Brąszewice-Włocin,
- 1765E Woźniki-Pstrokonie,
- 1743E Podłężyce-Rzechta;

7) oraz 20 dróg gminnych:

- 114164E (Barczew) gr. Gm. Brzeźnio-Dąbrowa Wielka,
- 114202E (Redzeń II) – gr. Gm. Burzenin-Stoczki,
- 114251E Biskupice-Grądy-Sucha-Okupniki,
- 114252E Grądy-Kamionaczyk,
- 114253E Ruda-dr. woj. nr 479,
- 114637E Gr. m. Sieradz (Herby)- dr. pow. Nr 1762E,
- 114254E Męcka Wola-Polesie,
- 114582E Gr. gm. Wróblew (Kościerzyn)-Charłupia Mała-Wola Dzierlińska,
- 114255E Kuśnie-Dąbrówka,
- 114256E Dr. woj. Nr 480-Bogumiłów-dr.powiatowa Nr 1725E,
- 114257E Gr m. Sieradz-Chałupki-Chojne-Stoczki,
- 114258E Kuśnie-gr. gm. Brzeźnio (Barczew),
- 114261E Jezioro-dr. krajowa nr 12,
- 114262E Kłocko-rondo dr. krajowa 12,
- 114263E Kłocko dz. 698/1-do dr. na dz. 1248,
- 114264E Kłocko dz. 1248-dr. wojewódzka nr 482,
- 114265E dr. powiatowa nr 1700E-Mnichów,
- 114259E dr. powiatowa nr 1725E – Redzeń II gm. Burzenin,
- 114260E Rzechta-gr. gm. Zduńska Wola (Polków),
- 114579E Dzigorzew-Kol. Wola Dzierlińska.

(źródło: UG Sieradz)

Różne formy ochrony przyrody mają na celu eksponowanie wyjątkowych cech Gminy Sieradz, a zwłaszcza ochronę krajobrazu. Lesistość gminy ocenia się na 20% powierzchni. Do najważniejszych form ochrony przyrody należy w Gminie Sieradz zaliczyć:

Obszar Natura 2000, który na terenie gminy zajmuje powierzchnię ok. 7,3 km². Jest to obszar „Zbiornik Jeziorsko”. W Gminie Sieradz obszar naturalny

obejmuje dolinę Warty poczynając od umownej linii łączącej wieś Sucha ze wsią Dzierlin, a wyznaczającej najdalej na południe wysuniętą granicę obszaru.

Rezerwat Przyrody „Półboru” o powierzchni 56,83 ha chroniący zbiorowiska leśne dąbrowy świetlistej i fragmenty grądu oraz stanowiska roślin chronionych.

Park Krajobrazowy „Międzyrzecza Warty i Widawki” w SE części gminy Sieradz na powierzchni 1670 ha. W parku są chronione dobrze wykształcone zbiorowiska roślinności leśnej, torfowiskowej, szuwarowej, wodnej, łąkowej, kserotermicznej z licznymi stanowiskami chronionych i rzadkich gatunków.

„Nadwarciański Obszar Chronionego Krajobrazu”, którego zadaniem jest zachowanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych doliny Warty, a w szczególności naturalnego koryta rzeki oraz utworzenia korytarza ekologicznego łączącego tereny położone nad Nerem i Bzurą w pradolinie warszawsko-berlińskiej z Parkiem Krajobrazowym Międzyrzecza Warty i Widawki. Na terenie Gminy Sieradz znajduje się ok. siedmiokilometrowy odcinek Nadwarciańskiego OChK o powierzchni 5069 ha. Obszar ten jest rozdzielony na dwie części przez Miasto Sieradz.

Użytki ekologiczne to zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej. Na terenie gminy Sieradz wyróżniono następujące użytki:

- Dąbrowa I o powierzchni 0,66 ha. Użytek obejmuje bagno śródleśne zlokalizowane na terenie lasów państwowych Leśnictwa Dąbrowa,
- Dąbrowa II o powierzchni 0,14 ha. Użytek obejmuje kompleks bagien śródleśnych występujących na terenie terasy akumulacyjno - nadzalewowej rzeki Warty, na terenie lasów państwowych Leśnictwa Dąbrowa,
- Chojne Starorzecze o powierzchni 5,29 ha. Użytek obejmuje starorzecze rzeki Żegliny znajdujące się na terenie terasy zalewowej rzeki Warty w obrębie wsi Chojne.

Do najważniejszych form ochrony przyrody należy w gminie Sieradz zaliczyć: pomniki przyrody w liczbie 19, z czego 24 w Męckiej Woli, 9 w Podłęzycach, 4 w Chojnym, 4 w Biskupicach, 3 w Dąbrowie Wielkiej, 2 w Bogumiłowie, 1 w Chałtupi Małej, 1 w Dzierlinie i 4 na terenach Lasów Państwowych. Pomniki zostały utworzone Rozporządzeniem Wojewody Sieradzkiego z dnia 3 lutego 1998 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody (Dz.U.W.S. Nr 3, poz. 9, z dnia 19 lutego 1998 r. i Uchwała RG Sieradz nr XXXI/186/2013). Największą liczbę pomników przyrody stanowią pojedyncze drzewa, w tym dęby, graby, lipy, klony, wiązy, cisy, kasztanowce, jesiony i sosna.

Oprócz tego chronione są parki podworskie.

Na obszarze gminy istnieją szlaki turystyczne, wykorzystujące najbardziej atrakcyjnymi dla funkcji rekreacyjnej są tereny nadwarciańskie w rejonie wsi Chojne-Bobrowniki-Wiechucice-Stoczki, a mające m.in. funkcjonować w zakresie edukacji historycznej, krajobrazowej i ekologicznej:

1) szlaki rowerowe:

- Szlak Bursztynowy – Odcinek Nadwarciański (Kamionacz-Mnichów-Podłężyce),
- Szlak Romański (Strońsko-Sieradz-Warta-Łęg Piekarski),
- Sieradzka eSka – z Warty do Klonowej (Sieradz-Charłupia Mała-Zbiornik Smardzew i Dąbrówka-Tumidaj),
- trasy rowerowe wzdłuż Warty na Dzigorzew, Mnichów, Biskupice, Chojne, Chałupki;

2) szlaki piesze:

- Szlak Dworków Ziemi Sieradzkiej,
- Szlak im. Władysława Reymonta,
- Szlak Walk nad Wartą 1939,
- Szlak Uroczysk i Rezerwatów;

3) szlak konny:

- Łódzki Szlak Konny im. Hubala;

4) szlak wodny:

- szlak z biegiem Warty.

Szlaki i obiekty turystyczne na terenie gminy Sieradz

LEGENDA	
	- zabudowa: miasto, wieś; las, łąka;
DROGI:	
	- szybkiego ruchu (w budowie); - krajowa; - wojewódzka; - powiatowa, lokalna; - utwardzona; - nieutwardzona; - leśna, polna;
	- linie kolejowe;
OBIEKTY PRZYRODNICZE	
	- Rezerwat przyrody;
	- leśny;
	- torfowiskowo-leśny;
	- florystyczny;
	- park podworski, miejski, skupisko pomnikowych drzew;
	- ostoja ptaków;
	- interesujące obiekty przyrodnicze;
	- punkt widokowy;
ZABYTKOWE BUDOWLE:	
	- kościół drewniany;
	- kościół murowany;
	- kaplica;
	- budynek klasztorny;
	- dwór, zabytkowy budynek;
	- schrony wojenne;
	- grodzisko;
	- dawny wodny młyn zbożowy;
	- można zobaczyć z bliska;
	- za ogrodzeniem;
	- ruina lub miejsce po młynie;
CMENTARZE:	
	- chrześcijańskie;
	- żydowskie;
	- kwatery żołnierzy z II wojny świat.;
	- cmentarze z I wojny światowej;
	- nieczynne cmentarze ewangelickie;
	- pomniki, mogiły bratnie, żołnierzy, ludności cywilnej ofiar wojen;
	GRANICE ADMINISTRACYJNE
	- granica powiatu;
	- granica gminy;
	- granica miasta;
	- granica parku krajobrazowego;
	BAZA TURYSTYCZNA:
	- hotele, motele, zajazdy;
	- noclegi;
	- kemping, pole biwakowe;
	- nocleg w gospodarstwie rolnym;
	- ośrodki jazdy konnej;
	- mini ZOO;
	- basen; kąpielisko;
	TRASZY TURYSTYCZNE:
	- piesze;
	- rowerowe;
	- konne;
	- kajakowe: splot ławki splot z przeszkodami
	- dogodnie miejsce do wodowania kajaków;
	- punkt informacji turystycznej;
	- weryfikacja odznak turystyki kwalifikowanej przy oddziale PTTK
	PTTK
	- skupiska działek i domów letniskowych;
	- plaże;
	- łowiska;
	- restauracje;
	- bary;
	INNE OBIEKTY:
	- muzeum, izba muzealna;
	- szpital;
	- kościół;
	- pole bitwy;

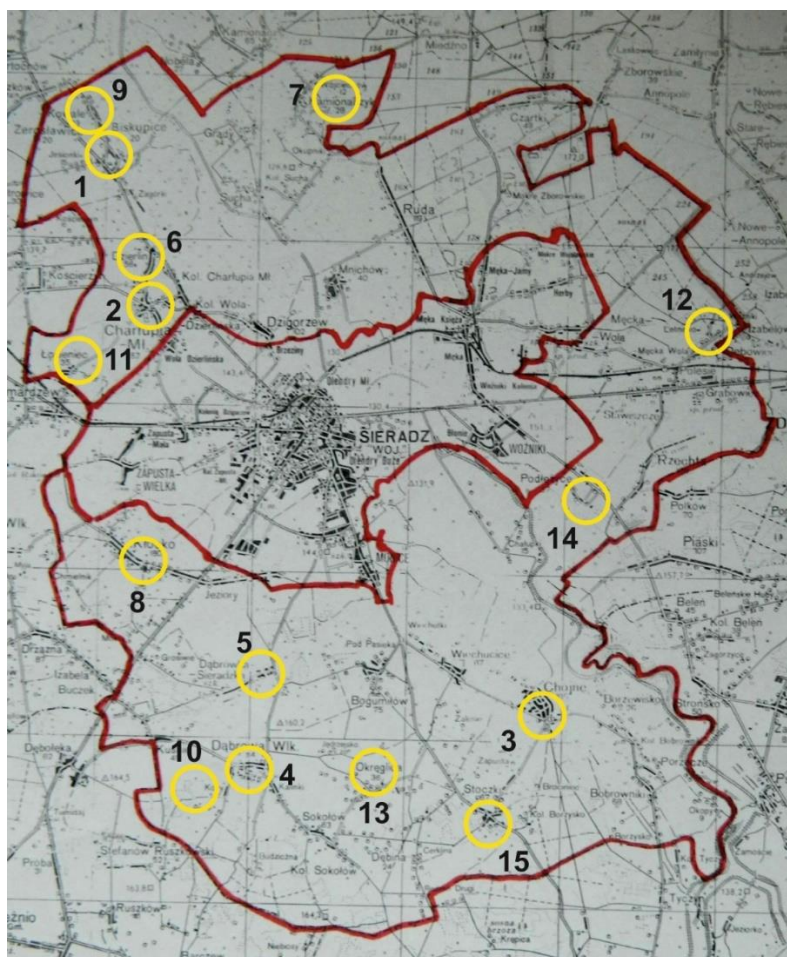
(źródło: Starostwo Powiatowe w Sieradzu)

5.2.4. Zabytki na terenie gminy Sieradz.

Do składników wchodzących w zasób dziedzictwa kulturowego należą następujące elementy i formy przestrzenne:

- pojedyncze i zespołowe dzieła architektury i budownictwa,
- zabytkowe założenia zieleni,
- zabytki archeologiczne (stanowiska archeologiczne).

Krajobraz kulturowy, jego ochrona, kształtowanie i opieka nad jego elementami realizowana w różnych formach, powinien uwzględniać i spełniać oczekiwania społeczne, funkcje gospodarcze regionu i zasadę zrównoważonego rozwoju. Wymieniona problematyka powinna być brana pod uwagę przy konstruowaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Zabytki na terenie gminy Sieradz

(opracowanie własne)

1. Biskupice – zespół pałacowo-parkowy, zespół folwarczny.
2. Chartupia Mała – zespół kościoła parafialnego, cmentarz parafialny, kapliczka.
3. Chojne – zespół kościoła parafialnego, cmentarz parafialny, zespół dworsko-parkowy.
4. Dąbrowa Wielka – zespół kościoła parafialnego, cmentarz parafialny, zespół dworsko-parkowy, zespół folwarczny.
5. Dąbrówka – relikt parku dworskiego.
6. Dzierlin – zespół dworsko-parkowy.
7. Kamionaczyk – zespół dworsko-parkowy.
8. Kłocko – zespół kościoła parafialnego.
9. Kowale – kapliczka.
10. Kozy – krzyż – miejsce martyrologii.
11. Łosieniec – kapliczka.
12. Męcka Wola – zespół pałacowo-parkowy.
13. Okręglica – system umocnień niemieckich.
14. Podłężyce – park dworski, kaplica.
15. Stoczki – kapliczka.

5.2.4.1. Zabytki nieruchome.

Gmina Sieradz nie jest szczególnie zasobna w zabytki, ale nie odstaje od innych gmin powiatu sieradzkiego. Mimo to można tu wymienić zabytki sakralne (kościół, kaplice, cmentarze), świeckie (dwory i założenia podworskie wraz z parkami). Zabytki te zostały ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji. Oba wykazy są prowadzone na podstawie art. 22 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zm.). Prowadzony jest także rejestr zabytków, którego zasady prowadzenia określa rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków z 26 maja 2011 r. Gminna Ewidencja Zabytków jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, przyjętych Zarządzeniem Nr 47/2017 Wójta Gminy Sieradz z dnia 12 września 2017 r. (obecnie w trakcie aktualizacji) Wykazy zabytków nieruchomych zamieszczono w rozdziale 5.3.

Ustalenie dla tych zabytków funkcji nawiązujących do ich pierwotnego przeznaczenia jest najbardziej właściwe z punktu widzenia konieczności utrzymania ciągłości historycznej użytkowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków i objętych ochroną konserwatorską.

W polityce ochrony zabytków należy uwzględnić:

- zachowanie i eksponowanie walorów dziedzictwa kulturowego gminy Sieradz,
- konserwację i przywracanie do stanu właściwego zasobów, składników i walorów środowiska kulturowego,
- kształtowanie harmonijnego, współczesnego krajobrazu kulturowego z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i regionalnych.

Dziedzictwo kulturowe stanowi wartość podlegającą ochronie prawnej. Ochrona dóbr kultury materialnej jest celem publicznym i także zadaniem polityki przestrzennej. Obiekty kultury materialnej winny być wykorzystywane i użytkowane z zapewnieniem ochrony konserwatorskiej, rewaloryzacji i humanizacji oraz nadania im odpowiednich funkcji użytkowych.

Działania prowadzone w sferze ochrony krajobrazu kulturowego powinny zmierzać do:

- zachowania istniejącej zabudowy o wartościach zabytkowych i kompozycyjnych,
- konserwacji, rewaloryzacji i porządkowania zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych budynków,
- zachowania i ochrony stanowisk archeologicznych,

- zachowania i konserwacji obiektów historycznych oraz dążenie do usunięcia elementów uznanych za zniekształcające założenia historyczne i rekonstrukcji cennych obiektów zniszczonych,
- dostosowania współczesnej funkcji do wartości obiektów zabytkowych.

W Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w Woj. Łódzkim na lata 2020-2023 przypomniano, że wciąż obowiązuje nadrzędny cel strategiczny określony jako „Zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej”.

W wykazie obiektów i obszarów reprezentatywnych z terenu Gminy Sieradz Wojewódzkim Programie uwzględniono na liście zabytków i obszarów reprezentatywnych grodzisko w Mnichowie.

Natomiast w dokumencie „Strategia Rozwoju Gminy Sieradz na lata 2021-2027” wyróżniono najcenniejsze obiekty i zespoły zabytkowe oraz określono uwarunkowania konserwatorskie i obowiązek ochrony konserwatorskiej dla stref i obiektów wynikające z planów zagospodarowania przestrzennego.

W „Zmianie Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Sieradz” przypomniano, że obowiązują strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmujące obiekty zabytkowe wraz z ich sąsiedztwem oraz tereny cmentarzy i parków o walorach zabytkowych. Takie strefy wskazano dla:

- cmentarzy rzymsko-katolickich w Chałupi Małej, w Chojnem i Dąbrowie Wielkiej,
- parków dworskich o charakterze zabytkowym w Dzierlinie, w Dąbrówce i Kamionaczyku,
- zespołu parkowo-pałacowego w Dzierlinie, Biskupicach i Męckiej Woli,
- terenów zespołu dworsko-parkowego w Podłężycach,
- terenów wokół kościołów w Chałupi Małej, Chojnem, Kłocku i Dąbrowie Wielkiej.

Tożsame strefy wyznaczone były w nieobowiązującym miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy Sieradz z 1991 r. Ustalenia dla tych stref ograniczały się do obowiązku uzgodnień z organem ochrony konserwatorskiej rodzaju i sposobu prowadzenia działań inwestycyjnych w tych terenach.

Aktualnie stosownie do obowiązujących uwarunkowań prawnych, wszelkie działania w tych obiektach wymagają prowadzenia postępowania

uwzględniającego wymagania określone w przepisach odrębnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Wykorzystanie zabytku na cele użytkowe może się odbywać wyłącznie w sposób zapewniający zachowanie jego wartości. Wszelkie zmiany w otoczeniu i w sąsiedztwie w/w zabytków (przebudowa istniejących i budowa nowych obiektów oraz sposób zagospodarowania), których charakter może mieć wpływ na walory tych obiektów (np. ekspozycja) – nie mogą pogorszyć stanu zachowania zabytku ani naruszyć jego wartości bądź też w inny sposób ograniczyć możliwość właściwego korzystania z zabytku. W odniesieniu do obiektów archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wszelkie działania na terenie zabytku i w jego sąsiedztwie wymagają postępowania określonego w przepisach odrębnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Najcenniejsze zabytki na terenie gminy Sieradz:

1. Obiekty sakralne.

1) Chałupia Mała:

- kościół pw. Narodzenia NMP w zespole kościoła parafialnego,
- cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia z bramą i ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP,
- plebania w zespole kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP,
- wikariat w zespole kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP;

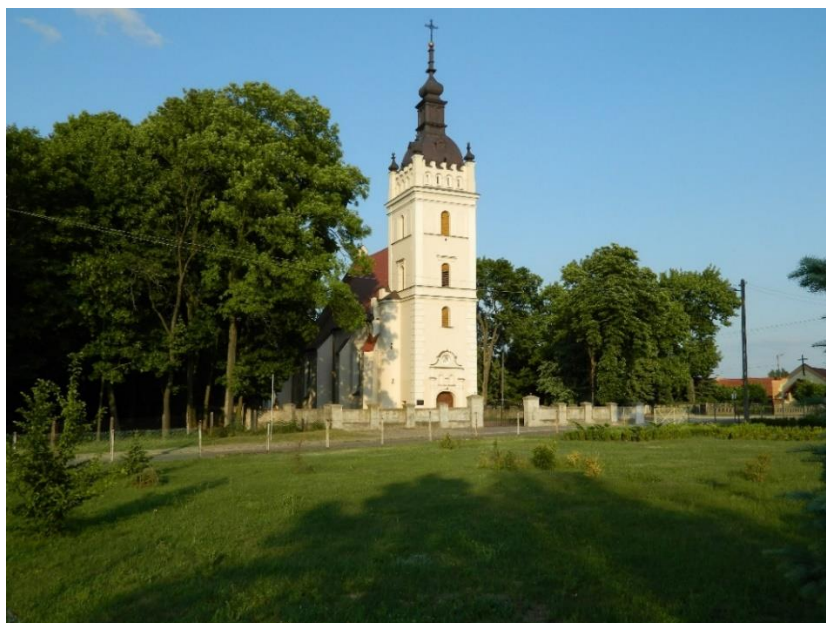

Chałupia Mała - kościół pw. Narodzenia NMP (fot. M. Urbański)

2) Chojne:

- kościół parafialny pw. św. Anny,

- cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia z bramą i ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego pw. św. Anny,
- plebania w zespole kościoła parafialnego pw. św. Anny;

Chojne - kościół pw. św. Anny (fot. M. Urbański)

3) Dąbrowa Wielka:

- kościół parafialny pw. Michała Archaniola,
- cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia z bramą i ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego pw. św. Michała Archaniola,
- dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Michała Archaniola;

Dąbrowa Wielka – kościół pw. Michała Archaniola (fot. M. Urbański)

4) Kłocko:

- kaplica, obecnie kościół w zespole kościoła parafialnego pw. św. Walentego,
- cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia w zespole kościoła parafialnego pw. św. Walentego;

Kłocko – kościół pw. św. Walentego (fot. M. Urbański)

5) Podłężyce:

- Kaplica.

2. Zespoły dworsko-pałacowe.

1) Biskupice:

- pałac w zespole pałacowo-parkowym,
- park o charakterze krajobrazowym w zespole pałacowo-parkowym,
- brama wjazdowa z fragmentem ogrodzenia w zespole pałacowo-parkowym,
- spichlerz w zespole pałacowo-parkowym;

Biskupice – pałac (fot. M. Urbański)

2) Chojne:

- dwór w zespole dworsko-parkowym,
- park w zespole dworsko-parkowym;

Chojne – dwór (fot. M. Urbański)

3) Dąbrowa Wielka:

- dwór w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym,
- park w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym,
- pozostałość zespołu folwarcznego w zespole dworsko – parkowo-folwarcznym;

4) Dąbrówka:

- relikty parku dworskiego;

5) Dzierlin:

- dwór w zespole dworsko-parkowym,
- relikty parku w zespole dworsko-parkowym,
- kaplica dworska;

Dzierlin – dwór (fot. M. Urbański)

6) Kamionaczyk:

- dwór,
- park dworski,
- relikty zespołu folwarcznego;

Kamionaczyk – dwór w 2002 r. (fot. M. Urbański)

7) Męcka Wola:

- dwór w zespole dworsko parkowym,
- oficyna w zespole dworsko parkowym,
- park w zespole dworsko parkowym;

Męcka Wola – dwór (fot. z archiwum M. Urbańskiego)

8) Podłężyce:

- park w zespole dworsko-parkowym.

3. Cmentarze.

1) Charłupia Mała:

- cmentarz parafialny,
- brama i ogrodzenie cmentarza parafialnego;

2) Chojne:

- cmentarz parafialny;

3) Dąbrowa Wielka:

- cmentarz parafialny.

4. Kapliczki i krzyże:

- Charłupia Mała,
- Dąbrówka,
- Kowale,
- Łosieniec,
- Podłężyce,
- Stoczki.

5. Miejsca pamięci:

- Charłupia Mała – tablica pamiątkowa Wojciecha Janczaka,
- Charłupia Mała – mogiły z okresu II wojny światowej,
- Chojne – mogiły z okresu II wojny światowej,
- Kozy – krzyż miejsce pamięci lotników 1939 r.,
- Mnichów – pole bitwy podczas kampanii wrześniowej 1939 r.,

- Stawiszcze – cmentarz wojenny żołnierzy pruskich i 1 rosyjskiego z I wojny światowej.

Należy wspomnieć także o dwu wyekshumowanych i przeniesionych z polecenia ROPWiM w Łodzi na cmentarz komunalny w Sieradzu mogiłach zbiorowych: jednej z Wiechutek – jeńców obozu niemieckiego na poligonie czołgowym – oraz drugiej – ofiar NKWD w Stawiszczu-Ludwikowie – Ukraińców repatriowanych do ZSRR w 1945-1946? r.

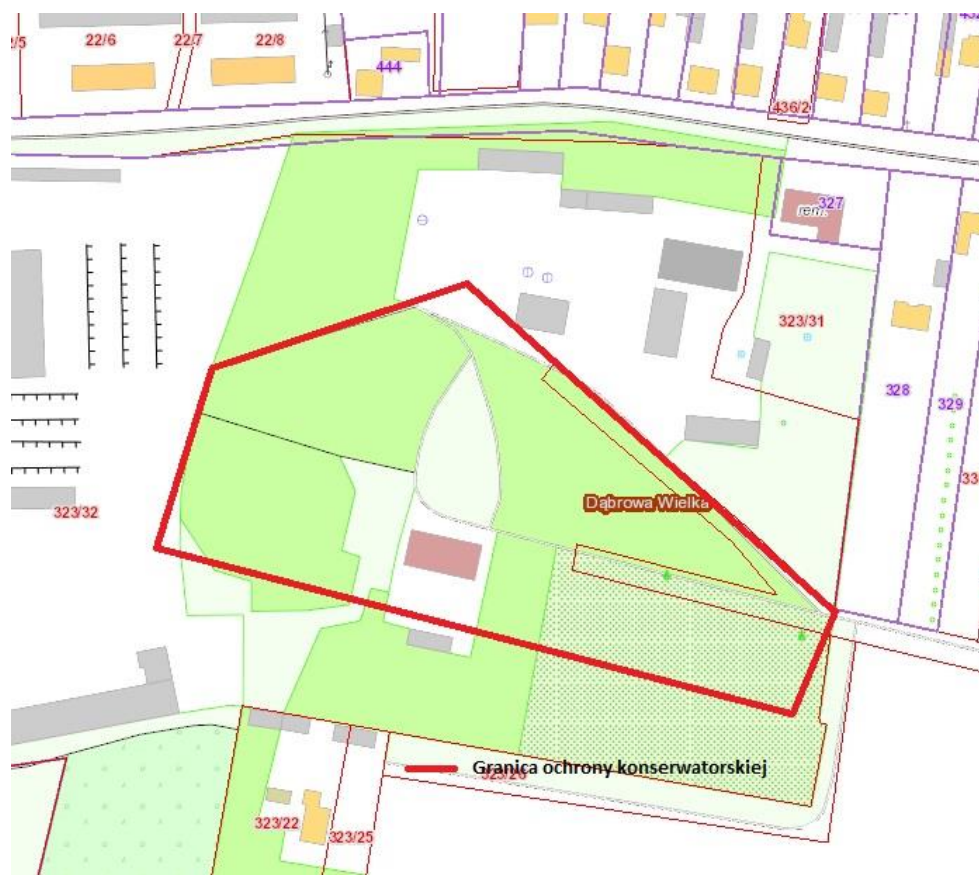
Pozostałe zabytki architektury

Na terenie gminy Sieradz nie występują poza zespołami sakralnymi i dworskimi znaczące zabytki architektury np. mieszkalnej. Spotykamy tu wciąż coraz mniej liczną, popularną dawniej zabudowę wiejską, ale nie zarejestrowaną w zasobie Gminnej Ewidencji Zabytków. Nie spotykamy również zarejestrowanych zabytków architektury przemysłowej czy technicznej. Wyjątkowym zespołem są schrony z II wojny światowej, stanowiące **zespół umocnień niemieckich**. Schrony o czytelnym zarysie w terenie występują m.in. na następujących działkach: nr 97 obręb Okręglica, 638/6 obręb Bogumiłów, 501/1 obręb Bogumiłów, 546 obręb Bogumiłów.

Lokalizacja umocnień niemieckich (źródło GEZN gm. Sieradz)

Wszystkie obiekty zabytkowe znajdują się na terenie całej gminy i są opisane w zaktualizowanej Gminnej Ewidencji Zabytków Nieruchomych²

Dąbrowa Wielka – plan parku podworskiego
(źródło: opracowanie własne dla GEZ Gminy Sieradz)

Na terenie Gminy Sieradz znajduje się 8 parków (wspomniane ogólnie wyżej):

- park dworski w Biskupicach o charakterze krajobrazowym,
- park dworski w Chojnem z zadrzewieniem przykościelnym,
- park dworski w Dąbrowie Wielkiej,
- relikw parku dworskiego w Dąbrówce,
- park dworski w Dzierlinie,
- park dworski w Kamionaczu,
- park dworski w Męckiej Woli,
- park dworski w Podłęzycach.

5.2.4.2. Zabytki ruchome.

Zabytki ruchome, których ewidencja jest prowadzona w formie kart adresowych gromadzonych w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony

² Archiwalne i aktualne karty katalogowe w zasobie WUOZ w Łodzi.

Zabytków w Łodzi są wpisane do rejestru zabytków lub do wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych. Znajdują się one w obiektach sakralnych i muzealnych. W Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków znajdują się zabytki sepulkralne.

Do rejestru zabytków ruchomych, których aktualny wykaz jest do wglądu w archiwum WUOZ Łódź, wpisane są zabytki znajdujące się w: zespole kościoła pw. Narodzenia NMP w Chałupi Małej, w kościele pw. św. Anny w Chojnem, we dworze w Chojnem, w kościele pw. św. Michała Archanioła w Dąbrowie Wielkiej, w kapliczce w Dzierlinie i w kościele pw. św. Walentego w Kłocku.

5.2.4.3. Zabytki archeologiczne

Okopy – grodzisko
(fot. M. Urbański)

W dotychczasowych planach, jak np. w wyznaczono orientacyjne strefy ochrony archeologicznej „OW”. W 2013 r. na podstawie wykazów przekazanych na kartach, zgodnie z art. 7 nowelizacji ustawy o ochronie zabytków z 18 marca 2010 r., powstała Gminna Ewidencja Zabytków Archeologicznych, w której podano lokalizację i określono wszystkie dotychczas znane stanowiska archeologiczne na obszarze gminy Sieradz. W dokumencie tym określono i naniesiono na mapy zaakceptowane przez WUOZ w Łodzi strefy ochrony archeologicznej. Następnie w 2022 r. zgodnie z „Rozporządzeniem Ministra

Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 października 2019 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem” oraz Instrukcją opracowywania kart adresowych NID sporządzono zweryfikowaną ewidencję stanowisk archeologicznych wraz z propozycją nowych stref ochrony i obserwacji.

Podłężyce – grodzisko
(fot. M. Urbański)

Stref ochrony i obserwacji archeologicznej wyznaczonych na podstawie szczegółowej analizy jest obecnie 11, a liczba łączna stanowisk sięgnęła 282 (załącznik nr 1).

5.2.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.

Na terenie gminy Sieradz nie ma muzeum ani kolekcji publicznych. Najbliższe muzeum regionalne znajduje się w Sieradzu, a drugie w Warcie. Zabytki etnograficzne, archeologiczne i inne zgromadzone w Muzeum Okręgowym w Sieradzu pochodzą częściowo z terenu gminy Sieradz. Natomiast wg aktualnego stanu wiedzy w Warcie takowych nie ma. Zbiory muzealne, których część pochodzi z terenu gminy Sieradz posiadają w swoich zasobach: Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Państwowe Muzeum

Etnograficzne w Warszawie, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu oraz Muzeum Archeologiczne w Krakowie. Natomiast prowadzone w trakcie budowy trasy S 8 badania wykopaliskowe dostarczyły ogromnych ilości materiału zabytkowego, który obecnie podlega opracowaniu i konserwacji. Decyzję co do miejsca ich przechowywania podejmie w przyszłości WUOZ Łódź.

5.2.6. Dziedzictwo niematerialne.

Jako „dziedzictwo niematerialne” rozumie się „(...) zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki”. Definicję tę sformułowano w Konwencji UNESCO i przyjęto na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2003 r.

UNESCO prowadzi Listę Dziedzictwa Niematerialnego, obejmującą zwyczaje z całego świata. Lista ta ma się przyczyniać do rozpowszechniania wiedzy na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego a także zwiększać świadomość jego wagi.

Dziedzictwo niematerialne, ciągle odtwarzane przez wspólnoty i grupy lokalne w relacji z ich środowiskiem społecznym, historią, w ścisłym powiązaniu ze środowiskiem przyrodniczym, jest przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Wspomniana Konwencja wymienia następujące komponenty dziedzictwa niematerialnego:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obrzędy świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Na terenie Gminy Sieradz wymienione elementy dziedzictwa niematerialnego są kultywowane i wykorzystywane w pracy przez szereg instytucji, stowarzyszeń, grup i osób indywidualnych, ponieważ gmina Sieradz jest tradycyjnym i bogatym zapleczem zachowania i kultywowania obyczajów i sztuki ludowej regionu sieradzkiego. Ważniejszymi ośrodkami ludowej twórczości artystycznej są: - strój i zdobnictwo wnętrz – Chojne, Wiechucice, Mnichów, - rzeźba – Ruda, Stoczki, - strój kobiecy – Wiechucice, Chojne, Bogumiłów, Dzigorzew, Mnichów.

Ochronie dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego służy działalność szeregu miejscowych organizacji, np. koła gospodyń wiejskich, które kultywują tradycje kulinarne, folklor muzyczny i inne tradycyjne formy ruchu artystycznego. Powiatowy Jarmark Sieradzki oraz Wystawa Stołów Wielkanocnych to przedsięwzięcia, które nabrały rozgłosu i na stałe wpisała się w kalendarz imprez lokalnych i są okazją do promowania Kół Gospodyń z terenu Gminy Sieradz, lokalnych artystów i rękodzielników.

Niezwykle ważną dla życia kulturalnego jest Gminna Biblioteka Publiczna w Chałtupi Małej, która ma w strukturach organizacyjnych Zespół Obrzędowy z Chojnego. Minęło 35 lat od powstania tego Zespołu. Wciąż jest w nim żywy folklor muzyczno-taneczny. Zespół Obrzędowy z Chojnego ma renomę i uznanie nie tylko w kraju i jest żywym przykładem kultywowania tradycji. Drugim, wyróżniającym się w gminie obszarem w zakresie kultury i sztuki ludowej jest hafciarstwo ludowe. Liczącym się w skali regionu ośrodkiem haftu ludowego jest Chojne.

Gminę rozstawiają nadto zachowane i kultywowane obyczaje, wyroby i prezentacje na lokalnych i regionalnych festiwalach wszelakich przejawów sztuki ludowej regionu sieradzkiego. Pietyzmem przez władze samorządowe należy zatem otaczać i doceniać ośrodki ludowej twórczości artystycznej: w zakresie stroju i zdobnictwa wewnątrz w: Chojnem, Wiechucicach, Mnichowie, rzeźby – w Rudzie i Stoczkach, stroju kobiecego – w Wiechucicach, Chojnem, Bogumiłowie, Dzigorzewie i Mnichowie.

Ochotnicze Straże Pożarne – wszystkie jej oddziały są silnymi ośrodkami kulturalnymi na wsiach, a ich najważniejszym sposobem działania w obszarze kultury jest organizacja konkursów, festynów. Na terenie gminy działa 17 jednostek OSP: Biskupice, Bobrowniki, Bogumiłów, Chałtupia Mała, Chojne, Dąbrowa Wielka, Dzigorzew, Grabowiec, Jeziory, Kłocko, Mnichów, Ruda, Rzechta, Sokołów, Stoczki, Sucha, Wiechucice.

Elementem kultywowania historii i dziedzictwa niematerialnego jest pamięć o znanych i wybitnych ludziach pochodzących z regionu lub z nim związanych. Do takich osób możemy m.in. zaliczyć:

- Leszek Czarny – ksiązę sieradzki, twórca pozycji ziemi sieradzkiej w Polsce
- Teodor Goździkiewicz – urodzony w Dąbrowie Wielkiej, pisarz,
- Stanisław Graeve – właściciel Biskupic, ziemianin, etnograf, muzeolog,
- Wojciech Janczak – rolnik z Chałtupi Małej, działacz chłopski i wolnościowy,

- Grądzcy h. Kopacz, właściciele m.in. Grądów, Kowali i Łosieńca, Charłupi Małej, fundatorzy ołtarza w Gnieźnie,
- Marian Janiak z Dzierlina, spółdzielca,
- Józef Kobierzycki – właściciel Bogumiłowa, prawnik, historyk,
- Apolinary Leśniewski – ksiądz proboszcz fary sieradzkiej, administrował dekanatem sieradzkim,
- Edmund Stawiski – właściciel Podłęzyc, rolnik, ekonomista, archeolog,
- Walery Pogorzelski – ksiądz proboszcz sieradzkiej fary, inspirator odrodzenia sieradzkiego stroju ludowego, zwłaszcza w okolicach Monic, Wiechutek, Wiechucic i Chojnego,
- Kazimierz Walewski – dzierżawca Podłęzyc, rolnik, regionalista, kolekcjoner.

Ostatnio na przełomie 2022 i 2023 r. pojawiła się inicjatywa Starostwa Powiatowego w Sieradzu wpisania lokalnych tradycji rękodzielniczych, w tym z terenu gminy Sieradz, na „Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego”. W sprawie tej odbywają się konsultacje społeczne.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.

Przepisy prawne regulujące normy postępowania z zabytkowymi obiektami, zespołami obiektów i założeniami urbanistycznymi wpisanymi do rejestru i ewidencji zabytków, są opublikowane w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840). Przepisy te, obowiązujące niezależnie od lokalizacji obiektu zabytkowego, określają rodzaj i zakres postępowania i wykonywania wszelkich prac związanych z zabytkami, zmiany ich funkcji i charakteru, a które wymagają zezwoleń i decyzji urzędów konserwatorskich.

W rozporządzeniu z dnia 2 sierpnia 2018 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609) Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego określał zasady prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, architektonicznych i archeologicznych oraz innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Minister określał także wymagania wobec osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych, określa tryb i sposób wydawania pozwoleń, ponadto wymagania, jakie powinien spełniać wniosek i pozwolenie na prowadzenie wspomnianych już prac.

W szczególności ww. rozporządzenie precyzuje:

- kwalifikacje, jakie powinny posiadać osoby uprawnione do prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich, badań architektonicznych,
- dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi,
- sposób potwierdzenia posiadanych kwalifikacji i dodatkowych wymagań,
- standardy prowadzenia dokumentacji prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków oraz dokumentowania prac archeologicznych.

5.3.1. Zabytki nieruchome w rejestrze zabytków

Do rejestru zabytków wpisu dokonuje właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków zgodnie z art. 9 i art. 10 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W rejestrze zabytków nie umieszcza się zabytków wpisanych do inwentarzy muzealnych lub wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Kwestie związane z ochroną zbiorów muzealnych reguluje ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r., nr 5, poz. 24; Dz. U. z 2012 r., poz. 987).

Na terenie gminy Sieradz zabytki nieruchome tworzą niejednokrotnie skupiska, z których to skupisk pojedyncze elementy są wpisane do rejestru.

Gmina Sieradz

Lista zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków woj. łódzkiego

(stan na 21.02.2022 r., źródło: WUOZ w Łodzi)

L.p.	Miejscowość	Zabytek	Nr rejestru
Zabytki nieruchome			
1.	Biskupice	pałac	288/A
2.	Biskupice	spichlerz	801/3/A
3.	Charłupia Mała	kościół par. pw. Narodzenia NMP	A/385
4.	Chojne	kościół par. pw. św. Anny	387/10/A
5.	Chojne	dwór	386/11/A
6.	Chojne	park z zadrzewieniem przykościelnym	358/A
7.	Dąbrowa Wielka	kościół par. pw. św. Michała	808/12/A
8.	Dąbrowa Wielka	dwór	809/13/A
9.	Dąbrowa Wielka	park dworski	370/A
10.	Dzierlin	dwór	812/16/A
11.	Dzierlin	kaplica dworska	421/A
12.	Kłocko	kaplica – ob. Kościół pw. św. Walentego	823/28/A
13.	Męcka Wola	oficyna dworska	832/39/A
14.	Męcka Wola	park dworski	833/40/A

15.	Podłężyce	park dworski	414/A
Zabytki archeologiczne			
16.	Mnichów	grodzisko	42/A
17.	Okopy	grodzisko	45/A
18.	Podłężyce	grodzisko	46/A

5.3.2. Zabytki nieruchome w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Na terenie Gminy Sieradz zlokalizowano następujące zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, zgodnie z wytycznymi ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 21.

Gmina Sieradz
Lista obiektów i zabytków nieruchomych wpisanych do
Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków
(stan na 21.02.2022 r., źródło: WUOZ w Łodzi)

L.p.	Miejscowość	Zabytek	Nr rejestru
1.	Biskupice	pałac	288/A
2.	Biskupice	spichlerz	801/3/A
3.	Biskupice	park dworski	
4.	Biskupice	brama wjazdowa z reliktem ogrodzenia	
5.	Charłupia Mała	cmentarz parafialny	
6.	Charłupia Mała	brama i mur cmentarny	
7.	Charłupia Mała	wikariat w zespole kościoła parafialnego	
8.	Charłupia Mała	kościół parafialny pw. Narodzenia NMP	A/385
9.	Charłupia Mała	cmentarz przykościelny w zespole kościoła par.	
10.	Charłupia Mała	plebania w zespole kościoła parafialnego	
11.	Chojne	cmentarz parafialny	
12.	Chojne	kościół parafialny pw. św. Anny	387/10/A
13.	Chojne	cmentarz przykościelny z bramą i ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego	

14.	Chojne	plebania w zespole kościoła parafialnego	
15.	Chojne	dwór	386/11/A
16.	Chojne	park z zadrzewieniem przykościelnym	358/A
17.	Dąbrowa Wielka	kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	808/12/A
18.	Dąbrowa Wielka	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	
19.	Dąbrowa Wielka	cmentarz przykościelny w zespole kościoła par.	
20.	Dąbrowa Wielka	cmentarz parafialny	
21.	Dąbrowa Wielka	dwór	809/13/A
22.	Dąbrowa Wielka	park dworski	370/A
23.	Dąbrowa Wielka	pozostałość zespołu folwarcznego	
24.	Dąbrówka	relikt parku	
25.	Dzierlin	dwór	812/16/A
26.	Dzierlin	kaplica dworska	421/A
27.	Dzierlin	relikt parku	
28.	Kamionaczyk	dwór	
29.	Kamionaczyk	park dworski	
30.	Kłocko	kaplica ob. kościół parafialny pw. św. Walentego	823/28/A
31.	Kłocko	cmentarz przykościelny w zespole kościoła par.	
32.	Męcka Wola	dwór	
33.	Męcka Wola	oficyna dworska	832/39/A
34.	Męcka Wola	park dworski	833/40/A
35.	Okręglica	linie umocnień niemieckich z okresu II wojny św. z narysami ziemnymi i budowlami	
36.	Podłężyce	park dworski	414/A
37.	Podłężyce	kapliczka	

5.3.3. Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków

Gminna Ewidencja Zabytków zawiera zabytki nieruchome wpisane do rejestru, zabytki nieruchome wpisane do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków oraz wg przepisów inne zabytki nieruchome wyznaczone do ochrony i opieki przez

burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków, która zgodnie z art. 21 Ustawy o ochronie zabytków stanowi podstawę sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, jest prowadzona, jak wspomniano, w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych. Karta adresowa zawiera w szczególności wskazanie rodzaju zabytku, jego nazwę i miejsce położenia z podaniem miejscowości, nazwy ulicy i numeru posesji oraz nazwy gminy, powiatu i województwa.

Głównym celem prowadzenia ewidencji zabytków jest zebranie i opracowanie najistotniejszych informacji o obiektach zabytkowych, niezbędnych do prowadzenia planowej polityki konserwatorskiej w zakresie:

- 1) wpisów do rejestru zabytków;
- 2) współpracy konserwatora przy opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- 3) prac remontowo-budowlanych;
- 4) dofinansowania prac konserwatorskich;
- 5) przygotowywaniu szczegółowej dokumentacji obiektów dziedzictwa kulturowego.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Sieradz została przyjęta Zarządzeniem Nr 47/2017 Wójta Gminy Sieradz z dnia 12 września 2017 r. (obecnie w trakcie aktualizacji).

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY SIERADZ 2022 ROK				
Lp.	Miejscowość	Gmina	Obiekt	Nr rejestru zabytków
1.	Biskupice 72	Sieradz	Pałac w zespole pałacowo-parkowym	288/A
2.	Biskupice 72	Sieradz	Park o charakterze krajobrazowym w zespole pałacowo-parkowym	

3.	Biskupice	Sieradz	Spichlerz na terenie dawnego zespołu folwarcznego	801/A
4.	Biskupice 72	Sieradz	Brama wjazdowa z fragmentem ogrodzenia w zespole pałacowo-parkowym	
5.	Charłupia Mała Ul. Ks. Radzywińskiego 2	Sieradz	Kościół pw. Narodzenia NMP w zespole kościoła parafialnego	A/385
6.	Charłupia Mała Ul. Ks. Radzywińskiego 2	Sieradz	Cmentarz przykościelny w granicach trwałego ogrodzenia z bramą i ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego	
7.	Charłupia Mała Ul. Ks. Radzywińskiego 2	Sieradz	Plebania w zespole kościoła parafialnego	
8.	Charłupia Mała Ul. Kościelna	Sieradz	Wikariat w zespole kościoła parafialnego	
9.	Charłupia Mała Ul. Kościelna	Sieradz	Cmentarz parafialny	
10.	Charłupia Mała Ul. Kościelna	Sieradz	Brama i ogrodzenie cmentarza parafialnego	
11.	Charłupia Mała Ul. Osmolińska	Sieradz	Kapliczka	
12.	Chojne Ul. Główna	Sieradz	Kościół pw. św. Anny w zespole kościoła parafialnego	387/A

13.	Chojne Ul. Główna	Sieradz	Cmentarz przykościelny w granicach trwałego ogrodzenia z bramą i ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego	
14.	Chojne Ul. Główna 4	Sieradz	Plebania w zespole kościoła parafialnego	
15.	Chojne Ul. Leśna	Sieradz	Cmentarz parafialny	
16.	Chojne Ul. Główna 6	Sieradz	Dwór w zespole dworsko-parkowym	386/A
17.	Chojne	Sieradz	Park z zadrzewieniem przykościelnym w zespole dworsko-parkowym	358/A
18.	Dąbrowa Wielka	Sieradz	Kościół pw. św. Michała Archanioła w zespole kościoła parafialnego	808/A
19.	Dąbrowa Wielka	Sieradz	Cmentarz przykościelny w granicach trwałego ogrodzenia zespole kościoła parafialnego	
20.	Dąbrowa Wielka	Sieradz	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	
21.	Dąbrowa Wielka	Sieradz	Dwór w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	809/A
22.	Dąbrowa Wielka	Sieradz	Park w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	370/A
23.	Dąbrowa Wielka	Sieradz	Pozostałość zespołu folwarcznego w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	
24.	Dąbrowa Wielka	Sieradz	Cmentarz parafialny	
25.	Dąbrówka	Sieradz	Relikt parku dworskiego	
26.	Dąbrówka	Sieradz	Kapliczka	

27.	Dzierlin	Sieradz	Dwór w zespole dworsko-parkowym	812/A
28.	Dzierlin	Sieradz	Park w zespole dworsko-parkowym	
29.	Dzierlin	Sieradz	Kaplica dworska	421/A
30.	Kamionaczyk 7	Sieradz	Dwór w zespole dworsko-parkowym	
31.	Kamionaczyk	Sieradz	Park w zespole dworsko-parkowym	
32.	Kamionaczyk	Sieradz	Relikt zespołu folwarcznego	
33.	Kłocko	Sieradz	Kaplica, ob. kościół p.w. św. Walentego Męczennika w zespole kościoła parafialnego	823/A
34.	Kłocko	Sieradz	Cmentarz przykościelny w granicach trwałego ogrodzenia zespole kościoła parafialnego	
35.	Kowale	Sieradz	Kapliczka	
36.	Kozy	Sieradz	Krzyż	
37.	Łosieniec	Sieradz	Kapliczka	
38.	Męcka Wola	Sieradz	Pałac w zespole pałacowo - parkowym	
39.	Męcka Wola	Sieradz	Oficyna w zespole pałacowo - parkowym	832/A
40.	Męcka Wola	Sieradz	Park w zespole pałacowo - parkowym	833/A
41.	Okręglica-Bogumiłów	Sieradz	System umocnień niemieckich I. 40-XX w.	
42.	Podłężyce	Sieradz	Park dworski	414/A

43.	Podłężyce	Sieradz	Kaplica	
44.	Stoczki	Sieradz	Kapliczka	

5.3.4. Obiekty proponowane do wpisania i do wykreślenia z Gminnej Ewidencji Zabytków

Podczas prac nad Gminną Ewidencją Zabytków Nieruchomych na terenie Gminy Sieradz wytypowano następujące nowe zabytki do umieszczenia w Ewidencji³.

GMINA SIERADZ Wykaz nowowpisanych obiektów w zasobie gminnej ewidencji zabytków Stan na listopad 2022 r., źródło WUOZ Łódź							
Lp.	Miejscowość	Gmina	Obiekt	Nr działki	Forma ochrony	Fotografia	Uwagi
1	Bogumiłów	Sieradz	Kapliczka	Dz. ewid. nr 513/1 Obręb Bogumiłów	Brak mpzp		
2	Borzewisko	Sieradz	Kapliczka	Dz. ewid. nr 128; 148 Obręb Chojne	Brak mpzp		
3	Wiechutki	Sieradz	Kapliczka	Dz. ewid. nr 150 Obręb Kolonia Wiechutki	Brak mpzp		

Zabytki skreślone z ewidencji

Dokumentacja „kapliczki w Kuśniach” ze względu na lokalizację obecnie na terenie gruntów gminy Brzeźnio została przekazana do zasobu GEZ w tamtejszej gminie.

³ Trzeba zaznaczyć, że wg definicji stosowanej w Wydziale Zabytków Ruchomych i Rejestru Zabytków WUOZ Łódź kapliczki, krzyże przydrożne i pomniki nagrobne są zaliczane do kategorii zabytków ruchomych zgodnie z interpretacją Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami.

GMINA SIERADZ Wykaz wykreślonych obiektów z zasobu gminnej ewidencji zabytków Stan na 2022/2023 r., źródło UG Sieradz i WUOZ Łódź							
Lp.	Miejscowość	Gmina	Obiekt	Nr działki	Forma ochrony	Fotografia	Uwagi
1	Kuśnie	Brzeźnio	Kaplica dworska ob. Filialna p.w. św. Jana Chrzciciela	Dz. ewid. nr 500/2 Obręb Kuśnie	Nr rej. zabytków 825/A		

Trzeba zauważyć, że na wykreślenie czeka zniszczone, jak zaznaczono w GEZA, w wyniku działań nieznanych sprawców stanowisko Kłocko 9 z gródkiem stożkowatym.

Kłocko – zniszczony gródek
(fot. M. Urbański)

Na wpis do rejestru – analogicznie, jak grodziska w Mnichowie, Okopach i Podłęzycach – zasługuje także gródek stożkowaty w Charłupi Małej uwzględniony tylko w Gminnej Ewidencji Zabytków Archeologicznych.

Charłupia Mała – gródek stożkowaty
(fot. M. Urbański)

Ponadto rzuca się w oczy brak przykładów dawnego budownictwa wiejskiego czy układów ruralistycznych, np. ciekawy jest zachowany układ wsi Chojne (wielodrożna) lub Kłocko (ulicówka), część wsi Charłupia Mała o historycznym układzie przestrzennym, wsi Dąbrowa Wielka.

Parki kulturowe

Na terenie gminy Sieradz projektowane jest utworzenie parków kulturowych w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, w tym poświadczonych śladami archeologicznymi:

- Park Kulturowy „Dolina Warty” – w gminie Sieradz obejmie Podłężyce i część wsi Chojne,
- Park Kulturowy Dworków Ziemi Sieradzkiej – w gminie Sieradz obejmie kompleks dworski w Dąbrowie Wielkiej i teren podworski w Dąbrówce,
- Archeologiczny Park Kulturowy Burzenin-Witów-Tyczyn-Okopy – w gminie Sieradz tylko grodzisko w Okopach.

5.4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w

interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do: – zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, – zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, – udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, – przeciwdziałania kradzieży, zaginięcia lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę. – kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, – uwzględnienia zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Większość zabytków ruchomych stanowi wyposażenie kościołów. Najcenniejsze są wpisane do rejestru zabytków ruchomych. Ze względów bezpieczeństwa ich listy nie są upubliczniane. Ich stan zachowania jest z reguły bardzo dobry – poddawane są bieżącym konserwacjom. Najcenniejsze są oczywiście najstarsze dzieła sztuki – obrazy, rzeźby, czy wystrój kościołów. Do zabytków ruchomych należą także (jeśli są zachowane) epitafia i płyty osadzone na murach kościoła oraz polichromie.

Do zabytków ruchomych zalicza się również krzyże i kapliczki przydrożne (tu włączone do tabeli zabytków nieruchomych - patrz wykaz). Na terenie gminy Sieradz, podobnie jak na terenie całej Polski, zwyczaj stawiania kapliczek, figur i krzyży sięga czasów odległych na tyle, że stały się one jednym z najbardziej charakterystycznych elementów pejzażu kraju. Stawiane przy drogach, zwłaszcza na ich skrzyżowaniach, pełniły funkcje punktów orientacyjnych, stawiano je na miejscach wypadków śmiertelnych i zbrodni. W czasach epidemii, lokalizowane na rogatkach miejscowości, miały chronić mieszkańców przed nieszczęściem. W XIX w., po uwłaszczeniu chłopów, stawiano je szczególnie chętnie na skrajach pól, a po Powstaniu Styczniowym 1863-1864 r. – na miejscach pochówku powstańców lub dla upamiętnienia bitew i potyczek. Wykaz proponowanych do ochrony zabytków w tej kategorii zamieszczono wyżej, natomiast poniżej zamieszczono skrócony wykaz już wpisanych zabytków.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Sieradz⁴ znajdują się w: kościele parafialnym pw. Narodzenia NMP w Chartupi Małej (18 sztuk), kościele parafialnym pw. św. Anny w Chojnem (51 sztuk), dworze w Chojnem (1 sztuka), kościele parafialnym pw. św. Michała Archanioła w Dąbrowie Wielkiej (51 sztuk), kapliczce w Dzielinie (polichromie), kościele parafialnym pw. Św. Walentego w Kłocku (14 sztuk).

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy Sieradz⁵

Dla ochrony zabytków, których zasady opisano w szczegółowych przepisach i zacytowano np. w „Zmianie Studium Uwarunkowań...”, wyznaczono w gminie Sieradz strefy ochrony konserwatorskiej:

- Biskupice – zespół pałacowo-parkowy,
- Chartupia Mała – zespół kościoła parafialnego,
- Dzierlin – zespół dworsko-parkowy,
- Chojne – zespół dworsko-parkowy wraz z kościołem oraz cmentarz,
- Dąbrowa Wielka zespół dworsko-parkowo-folwarczny oraz zespół kościoła parafialnego,
- Dąbrówka – relikt parku dworskiego,
- Kłocko – zespół kościoła parafialnego,
- Kamionaczyk – zespół dworsko-parkowo-folwarczny,
- Męcka Wola – zespół dworsko-parkowy,
- Podłężyce – zespół dworsko-parkowy,
- Mnichów – układ przestrzenny wsi,

w których są zlokalizowane zabytki o największym znaczeniu.

W tej kategorii obiektów zabytkowych wyróżniają się przede wszystkim obiekty architektury sakralnej oraz zespoły dworsko-pałacowe. Spośród nich na czoło zgodnie z WPOnZ 2020-2023, Strategią Rozwoju Gminy Sieradz 2021-2027 oraz Zmianą Studium Uwarunkowań (...) Gminy Sieradz wysuwają się następujące zabytki o ponadregionalnym znaczeniu:

- późnorenesansowy kościół parafialny pw. św. Anny w Chojnem – z XVI-XVII w.,
- relikty XIX-XX wiecznego założenia dworsko-parkowo-folwarcznego w Biskupicach obejmujące eklektyczny pałac i murowany klasycystyczny spichlerz.

⁴ Źródło: Archiwum Wydziału Zabytków Ruchomych i Rejestru Zabytków Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi (stan na 18.03 2022 r.).

⁵ Sposób ochrony ujęty w tabelach i wykazach zamieszczonych powyżej.

Znaczenie regionalne przypisuje się następującym zabytkom:

- kościół parafialny pw. Narodzenia NMP i zespół kościelny w Chałupi Małej,
- dwór z XVII w. i park z XIX w. w Chojnem ze starszymi okazami drzew pomnikowych jest pozostałością XVIII wiecznego tzw. ogrodu włoskiego,
- kościół parafialny, drewniany, pw. św. Michała Archanioła w Dąbrowie Wielkiej z pocz. XVIII w., zrębowy, szalowany, wzniesiony na miejscu starszych świątyń,
- klasycystyczny, murowany dwór z XVI-XVII w. w Dąbrowie Wielkiej,
- murowany dwór z XVII-XVIII w. w Dzierlinie, przekształcony w XIX i XX w.

1. Biskupice.

Pałac został zbudowany latach 1904-1905 z inicjatywy syna Aleksandra - Stanisława Graeve, znanego regionalisty i miłośnika ziemi sieradzkiej. Budowla powstała wg projektu dwóch znanych warszawskich architektów Władysława Kozłowskiego i Apoloniusza Nieniewskiego. Pałac jest budowlą o cechach eklektycznych. Zaprojektowany na planie zbliżonym do kwadratu z licznymi ryzalitami. Budynek murowany z cegły o rozczłonkowanej bryle z wieżą i trzema tarasami, charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem wysokości. Korpus główny budowli nakrywa trójspadowy dach. Ściany artykułowane są otworami drzwiowymi i okiennymi o wykroju prostokątnym oraz zamkniętym łukiem pełnym. Elewacje pozostawione w cegle, o zróżnicowanym bogatym wystroju architektonicznym. Ozdobny detal tworzą fryzy, gzymsy, otynkowane arkady oraz wieńczące mury attyki. Pałac o dużej wartości zabytkowej w uznaniu której wpisany został do rejestru zabytków nieruchomych. Zachowany w zakresie historycznej bryły i materiału jest przykładem wystawnej siedziby szlacheckiej z początku XX w., zaprojektowanej przez znanych architektów i zrealizowanej w rzadko spotykanej neogeotyckiej stylistyce.

Biskupice – pałac
(źródło: GEZN gminy Sieradz)

Brama – jest ważnym elementem zespołu pałacowo-parkowego jest ogrodzenie nawiązujące stylistyką do architektury pałacu. Posadowiony na kamiennym cokole ceglany parkan ma formę łączonych słupkami przęseł, ozdobionych otynkowanymi płycinami o wykroju prostokąta zamkniętego łukiem odcinkowym i nakrywa wykonany z dachówki dwuspadowy daszek. W zachodnim odcinku parkanu znajduje się architektoniczna brama wjazdowa z otworami o wykroju koszowym ozdobionymi opaskami ze zwornikami, które wypełniają metalowa brama oraz furtka. Wjazd od południa flankuje cylindryczna, nakryta stożkowym hełmem wieża, a od strony północnej budynek parterowej stróżówki z czterospadowym dachem. Jednoczasowe i spójne stylistycznie z pałacem ogrodzenie jest bardzo istotnym komponentem zespołu pałacowego, stanowi o jego kompletności i utrwala granice rezydencjonalnej części założenia.

Biskupice – brama pałacowa
(źródło: GEZN gminy Sieradz)

Nieodłączną częścią zespołu w Biskupicach jest park. Założenie parkowe powstało na przełomie XIX i XX w. z inicjatywy ówczesnego dziedzica Stanisława Graeve. Teren parku jest przejrzysty z pojedynczo rozrzuconymi drzewami, zasadniczo bez poszycia. W drzewostanie parku dominuje grochodrzew, występują także okazy jaworu i jesionu wyniosłego oraz kasztanowca i dębu szypułkowego. Na uwagę zasługują okazy lipy amerykańskiej, jodły jednobarwnej oraz dębu szypułkowego odmiany kolumnowej. Na terenie założenia zachowała się piękna złożona ze starych okazów drzew aleja lipowa, a także nieco młodsza prowadząca przed front pałacu aleja jesionowo-jaworowa. Układ założenia jest wciąż czytelny z zachowanym starodrzewem oraz elementami kompozycji (aleje).

Spichlerz zbudowany został w 1-szej połowie XIX wieku w stylu neoklasycystycznym, jako element zespołu folwarcznego. Jest to budynek założony na planie prostokąta. Murowany z cegły, otynkowany. Podpiwniczoną piętrową bryłę budynku nakrywa dwuspadowy dach. Na osi elewacji wschodniej znajduje się płytki, zwieńczony ozdobnym trójkątnym szczytem ryzalit z ujętym parą zdwojonych pilastrów wejściem. Przy południowej ścianie szczytowej ulokowana jest niewielka przybudówka mieszcząca wejście do piwnicy. W poziomie piwnic zachowało się reliktowo sklepienie kolebkowe z

lunetami. Elewacje budynku rytmizują dwa poziomy niewielkich, prostokątnych otworów okiennych oraz wzbogaca detal architektoniczny w formie gzymsów (kordonowego i wieńczącego). Spichlerz jest obecnie nie użytkowany, zachowany w zakresie historycznej bryły, materiału oraz wystroju, stanowi przykład XIX-wiecznego budownictwa gospodarczego reprezentatywnego dla okresu w którym powstał.

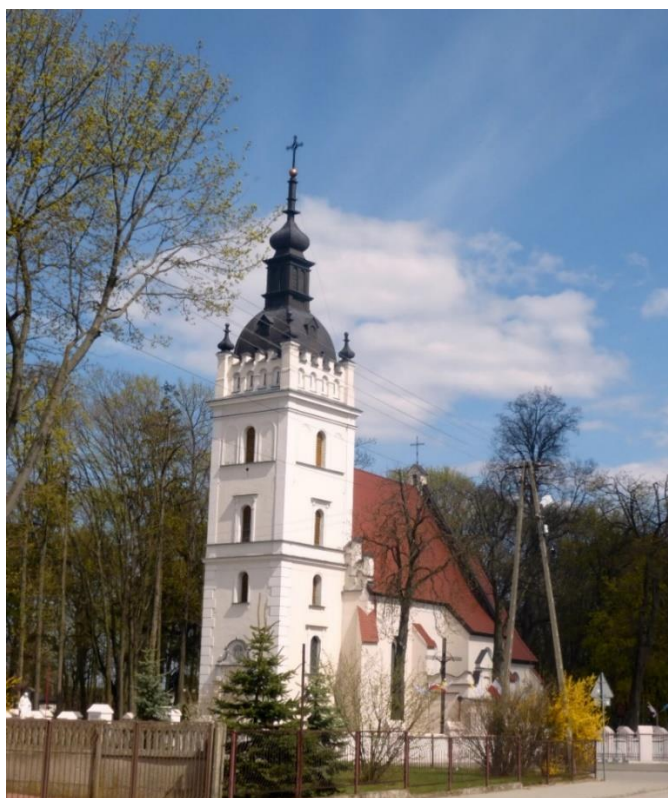
Biskupice – spichlerz
(źródło: GEZN gminy Sieradz)

2. Chojne.

Późnorenesansowy kościół parafialny pw. św. Anny w Chojnem. Pierwotnie istniała tutaj drewniana kaplica prawdopodobnie wystawiona na pocz. XVI wieku przez wojskiego sieradzkiego Jana Łyczewskiego (?). Obecny późnorenesansowy kościół powstał z fundacji Stanisława Zapolskiego h. Pobóg w latach 1599-1613. W 1621 r. świątynia została rozbudowana poprzez dobudowę do północnej ściany prezbiterium piętrowej przybudówki mieszczącej zakrystię i kaplicę Matki Bożej, a kolejny remont kościoła przeprowadzony w 1906 r. polegał na przebudowie wieży zachodniej, poprzez dodanie attyki oraz ozdobnych obramień okiennych. Kościół jest orientowany, jednonawowy z węższym zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Do jego ściany północnej przylega piętrową przybudówka, od zachodu wieża i kruchta przy ścianie południowej. Świątynia o zwartej bryle z dominującą pięciokondygnacyjną wieżą zachodnią. Korpus nawowo-prezbiterialny nakrywają osobne strome dachy. Nad prezbiterium dach zakończony wielopołaciowo. Kaplicę nakrywa eliptyczna kopuła na bębnie z latarnią, wieża z hełmem i wieżyczką. Ściany otynkowane na gładko, oszkarpowane i rozcłonkowane półkoliście zamkniętymi otworami okiennymi i drzwiowymi i

zwieńczone wydatnym profilowanym gzymsem. Elewacje wieży z ozdobnym boniowaniem narożników oraz umieszczonym na osi neorenesansowym portalem wejścia głównego, attyką oraz ozdobnymi obramieniami okiennymi. Wystrój wnętrza świątyni późnorenesansowy i barokowy z elementami gotyku. Nawa sklepiona kolebkowo z lunetami i dekoracją stiukową typu kalisko-lubelskiego. Nad prezbiterium sklepienie kolebkowo-krzyżowe.

Wokół kościoła znajduje się cmentarz przykościelny założony w XVI w. Teren przykościelny jest wygrodzony murowanym parkanem, obsadzony wokół drzewami stanowiącymi element ulokowanego obok parku dworskiego, wpisanego do rejestru zabytków nieruchomości pod numerem 358/A. Wokół kościoła biegnie droga procesyjna wykonana współcześnie z kostki brukowej. Ogrodzenie jest murowane z cegły i otynkowane. Ma formę połączonych słupkami przęseł nakrytych dwuspadowym daszkiem. Wejście na teren przykościelny możliwe bramą główną od strony zachodniej oraz furtką od strony południowo-wschodniej. Brama i furtki wykonane z metalu.

Chojne - kościół pw. św. Anny
(fot. M. Urbański)

Zespół dworsko-parkowy w Chojnem.

Dwór w zrębie podstawowym powstał prawdopodobnie w 2 połowie XVI w. z inicjatywy Jana Łaszewskiego (?), a jego budowę kontynuował zapewne Stanisław Zapolski. Pierwotnie dwór został zaprojektowany na planie prostokąta, do którego w okresie późniejszym dodano półkolistą przybudówkę

od strony zachodniej. Budynek jest murowany z cegły i otynkowany. Parterowy korpus główny jest rytmizowany prostokątnymi otworami okiennymi i nakryty wysokim czterospadowym dachem z lukarnami. Półkolista przybudówka zachodnia z otworami okiennymi zamkniętymi łukiem pełnym oraz symetrycznie rozmieszczonymi między nimi niszami o analogicznym wykończeniu, nakryta dachem wielospadowym. Na osi fasady dworu umieszczony jest kolumnowy portyk zwieńczony trójkątnym szczytem. Gładkie elewacje wzbogaca detal architektoniczny w formie profilowanych gzymsów, nadproży i ozdobnych opasek wokół okien i nisz. Wnętrze dworu zostało częściowo przebudowane (na osi zachowana owalna sień). W piwnicach sklepienie krzyżowe i relikty murarki gotyckiej w fundamentach. Zabytkowy dwór jest przykładem dworskiego budownictwa mieszkalnego. Zabytek zachował się w zakresie historycznej bryły i wystroju.

Chojne – dwór
(źródło: GEZN gminy Sieradz)

Park w Chojnem. Park wraz z zadrzewieniem przykościelnym w Chojnem, założony w XIX wieku jako otoczenie dworu i kościoła ze starszymi okazami drzew pomnikowych jest pozostałością XVIII wiecznego tzw. Ogrodu włoskiego. Jest to park o charakterze krajobrazowym z częściowo zachowanym układem kompozycyjnym oraz licznym starodrzewem tworzoną przez lipy szerokolistne, topole białe, dęby szypułkowe i klony zwyczajne. Na terenie założenia występują pomniki przyrody. Zrealizowane w XIX w. założenie parkowe jako otoczenie dworu i kościoła ma dużą wartość zabytkową.

3. Dąbrowa Wielka.

Kościół parafialny w zespole. Kościół powstał na początku XVIII w. na miejscu starszej świątyni. Jest to świątynia orientowana. Kościół jest jednonawowy z

zaprojektowaną na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu nawą, nowszą kuchtą zachodnią oraz węższym zamkniętym trójbocznie prezbiterium, do którego od północy przylega prostokątna zakrystia. Budowla drewniana, zbudowana w konstrukcji zrębowej, oszalowana. Elewacje z pionowym szalunkiem z listwowaniem, rozczłonowane są regularnie rozmieszczonymi prostokątnymi otworami okiennymi zamkniętymi łukiem odcinkowym. Bryła kościoła zwarta z prostopadłościennym korpusem nawowym przykrytym dwuspadowym dachem przechodzącym w trójpołaciowy nad prezbiterium. W kalenicy nawy wieżyczka na sygnaturkę. Kościół w Dąbrowie Wielkiej jest materialnym świadkiem historii rozwoju parafii oraz przykładem drewnianego budownictwa sakralnego z początku XVIII w.

Dąbrowa Wielka – kościół parafialny
(źródło: GEZN gminy Sieradz)

Przy kościele stoi murowana klasycystyczna dzwonnica z XIX w., a całość założenia otacza w granicach ogrodu nieużytkowany już cmentarz przykościelny, założony prawdopodobnie w XVIII w.

Dwór klasycystyczny w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym. Powstanie zespołu dworsko-parkowego w Dąbrowie Wielkiej należy wiązać z osobami Kazimierza Lenartowicza lub Józefa i Łukasza Kobierzyckich. Niektóre źródła datują go nawet na XVI-XVII w. Dwór zaprojektowany został na planie prostokąta. Murowany, o zwartej parterowej bryle z częściowo mieszkalnym

poddaszem, nakryty wysokim czterospadowym dachem. Ściany posadowione są na wysokim cokole z odsadzką, artykułowane prostokątnymi otworami okiennymi. Elewacje gładkie bez dekoracji, zwieńczone prostym gzymsem podokapowym. Fasada siedmioosiowa z ulokowanym na środku płytkim portykiem w tzw. "wielkim porządku", wspartym na dwóch parach kolumn tokańskich dźwigających trójkątny szczyt. Wejście główne do dworu poprzedzają szerokie schody ujęte po bokach murkami. W połaci dachu od południa umieszczona jest facjata. Dwór zachowany w zakresie historycznej bryły i częściowo materiału, jest przykładem siedziby ziemiańskiej z przełomu XVIII i XIX w.

Dąbrowa Wielka – dwór
(źródło: GEZN gminy Sieradz)

Do zespołu w Dąbrowie Wielkiej należy jeszcze dworski park krajobrazowy założony w 2. poł. XIX w. oraz pozostałości budynków folwarcznych: obory i stajni z wozownią, zamykających podwórze od strony południowej, a także stodoła ulokowana w północno-zachodnim narożniku dawnego folwarku.

4. Dzierlin.

Dwór, który jest częścią zespołu został zbudowany na przełomie XVII/XVIII wieku, a następnie przebudowany w XIX i XX w. Jest to budynek założony na planie prostokąta. Murowany z cegły i otynkowany. Bryła podpiwniczona, parterowa z mieszkalnym poddaszem w mansardzie. Mansardowy dach pokryty wtórnie blachą. Posadowione na wysokim cokole, ściany dworu rytmizują prostokątne otwory okienne. Elewacje gładkie, bez detalu architektonicznego.

Fasada z umieszczonym na osi kolumnowym portykiem zwieńczonym schodkowym szczytem i wygrodzonym tralkową balustradą balkonem. Portyk wejściowy poprzedzają reprezentacyjne schody. W budynku brak historycznej stolarki otworowej. Układ wnętrza dwutraktowy, amfiladowy z sienią i salonem na osi. Piwnice o układzie trzytraktowym, sklepione kolebkowo z lunetami.

Dzierlin – dwór
(źródło: GEZN gminy Sieradz)

W skład zespołu wchodzi ponadto kaplica dworska pochodząca z rozebranego, drewnianego kościoła w Charłupi Małej z XVIII w., która ma zdobione polichromią wnętrze wpisane do rejestru zabytków. Całość otacza park z XIX-XX w. Park ma charakter krajobrazowy o nieczytelnym dawnym układzie.

Wszystkie zabytki świeckie jak i sakralne zachowane na obszarze Gminy Sieradz, a zwłaszcza kościół pw. św. Anny w Chojnem, świadczą o bogatej i długiej historii tego regionu, sięgającej daleko w głąb średniowiecza. Zabytki świeckie, na czele z dworami w Biskupicach, Chojnem, Dąbrowie i Dzierlinie, które są unikatowymi na obszarze gminy przykładami budownictwa dworskiego, poprzez nowożytnie układy osadnicze, w których wyróżniają się nowożytnie zagrody wiejskie – domostwa i budynki gospodarcze, a także zabytki sepulkralne, stanowią drugą część obrazu materialnego dziedzictwa kulturalnego opisywanych okolic. Wszystko to jest głęboko osadzone w najdawniejszej historii, której widomymi śladami są bardzo liczne i ciekawe stanowiska archeologiczne, grupujące się zwłaszcza w dolinie rzeki Warty i Myji.

Mnichów – grodzisko
(fot. M. Urbański)

Mimo uwzględnienia w Gminnej Ewidencji Zabytków obiektów nie wpisanych do rejestru zabytków lub do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, w wielu wsiach można jeszcze znaleźć obiekty, mające wartość historyczno-kulturową. Wydaje się, że można tu zaliczyć niektóre domy mieszkalne i obiekty budownictwa technicznego oraz zagrodowego z początków XX w., którym grozi zniszczenie lub rozbiórka. Jako przykład można podać budynki w Wiechucicach lub Kłocku. Wszystkie wymienione wyżej kategorie zabytków, uzupełniając się nawzajem, oceniane w całości, tworzą niepowtarzalny obraz historii regionu.

6. Analiza szans i zagrożeń.

W wyniku analizy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony na obszarze gminy Sieradz, rozpoznano jego mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia wynikające z oddziaływania czynników zewnętrznych.

MOCNE STRONY:

- wysoki poziom świadomości historycznej i wagi dziedzictwa kulturowego lokalnych władz samorządowych,
- zaangażowanie wielu podmiotów w proces ochrony, opieki i rewitalizacji zabytków w gminie (UG Sieradz, parafie Rzymsko-Katolickie, właściciele prywatni),

- ciekawy i dobrze zachowane obiekty architektury sakralnej wraz z wyposażeniem,
- zachowane nowożytnie założenia dworsko-parkowe i folwarczne,
- historyczne cmentarze i miejsca pamięci,
- znaczna liczba stanowisk archeologicznych,
- zachowane układy ruralistyczne Kłocka, Chojnego i innych wsi,
- działalność Gminnej Biblioteki Publicznej w Chałupi Małej, która ma w strukturach organizacyjnych Zespół Obrzędowy z Chojnego,
- bogate dziedzictwo niematerialne,
- długa i bogata historia regionu,
- oferta turystyczna, m.in. szlaki turystyczne w regionie,
- opracowane dokumenty programowe, uwzględniające ochronę i opiekę nad zabytkami, a zwłaszcza: „Strategia Rozwoju Gminy Sieradz na lata 2021-2027”, „Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Sieradz”, „Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Sieradzkiego na lata 2022-2025” a także „Strategia Rozwoju Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023” – wdrażane stopniowo w życie,
- dobry poziom infrastruktury technicznej, w tym dobra sieć połączeń komunikacyjnych.

SŁABE STRONY

- niewielka liczba, zły stan zachowania i małe znaczenie artystyczno-historyczne wielu obiektów zabytkowych,
- zróżnicowany stan prawny zasobów zabytkowych na terenie gminy,
- niekompletny stan opracowania Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego,
- wymagający dalszego rozwoju funkcje turystyczne w regionie,
- słabo rozpowszechnione wśród ludności lokalnej i szerzej w Polsce centralnej przekonanie o atrakcyjności walorów krajobrazu kulturowego gminy,
- niezadowalający budżet gminy.

SZANSE

- dalszy wzrost wśród lokalnej ludności świadomości tożsamości kulturowej regionu,
- wzrost atrakcyjności turystycznej województwa i regionu zwłaszcza w rejonie szeroko rozumianej doliny Warty,

- dobre skomunikowanie z innymi regionami Polski, m.in. dzięki trasie S 8,
- ochrona najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych regionu,
- zachowanie i ochrona niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego regionu,
- rewaloryzacja kolejnych obiektów i kompleksów zabytkowych, a tym samym poprawa atrakcyjności regionu w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym,
- upowszechnienie wiedzy i poprawa dostępności do zabytków w obiektach sakralnych,
- działania rewitalizacyjne prowadzone przez instytucje państwowe, samorządowe, organizacje społeczne i osoby prywatne odpowiedzialnych za ochronę, opiekę i inwestycje w zasoby dziedzictwa kulturowego,
- umiejętne wykorzystanie funduszy strukturalnych z Unii Europejskiej.

ZAGROŻENIA

- postępujący proces niszczenia substancji zabytkowej w tym z powodu zaniedbywania remontów,
- niszczenie części stanowisk archeologicznych m.in. przez inwestycje budowlane, wykorzystywanie ciężkiego sprzętu do uprawy ziemi, działalność dzikich „eksploratorów”,
- nieskuteczne egzekwowanie prawa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- niezadowalający poziom świadomości wagi dziedzictwa kulturowego wśród lokalnej ludności, a zwłaszcza zabytków archeologicznych,
- trudności w pozyskiwaniu finansowych środków zewnętrznych, m.in. na ochronę i rewaloryzację substancji zabytkowej i na działania w zakresie infrastrukturalnym,
- duży ruch pojazdów i zanieczyszczenie powietrza.

7. Założenia programowe.

Podstawowym założeniem jest skoordynowanie gminnych planów z założeniami innych dokumentów strategicznych w zakresie opieki nad zabytkami.

7.1. Priorytety programu opieki nad zabytkami.

Dla podjęcia i przeprowadzenia długotrwałych, wieloaspektowych i intensywnych działań, mających na celu poprawę stanu zachowania i zagospodarowania obiektów zabytkowych na obszarze gminy, przeprowadzono

analizę i określono priorytety realizacji Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sieradz.

PRIORYTET I

Rewitalizacja i ochrona kompleksów zabytkowych gminy Sieradz.

PRIORYTET II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

PRIORYTET III

Wspieranie badań i dokumentowanie zasobów dziedzictwa kulturowego. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego i edukacja społeczna dla podnoszenia poziomu konkurencyjności gminy i budowaniu tożsamości regionalnej.

7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.

Ważnym zadaniem, niekiedy niezauważanym przez czynniki zobowiązane do opieki i ochrony zabytków, jest opracowanie planu zabezpieczenia zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Obowiązki w tym zakresie określił ogólnie Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego w art. 88 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r. Programy takie są skorelowane i powiązane z lokalnymi ogólnymi planami w tym zakresie, sporządzanymi przez jednostki samorządu terytorialnego.

Opierając się na wyszczególnionych priorytetach programu zakładających m.in. konieczność otoczenia szczególną dbałością obiektów i obszarów zabytkowych, których użytkowanie i wykorzystanie może odbywać się wyłącznie w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, a wszelkie działania muszą opierać się o zalecenia konserwatorskie, wytyczono kierunki działań kompatybilnych m.in. z założeniami „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022”, „Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2020-2023”, „Strategii Rozwoju Powiatu Sieradzkiego na lata 2016-2023”, „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Sieradzkiego na lata 2022-2023” oraz „Strategii rozwoju Gminy Sieradz na lata 2021-2027” i „Zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sieradz (II edycja) z 2015r.”, a na ich podstawie określono zadania do realizacji.

PRIORYTET I		
Rewitalizacja i ochrona kompleksów zabytkowych na terenie gminy Sieradz		
Kierunki działań	Zadania	Jednostka

		realizująca/ koordynująca
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<p>Podejmowanie działań w zakresie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych.</p> <p>Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków.</p> <p>W uzasadnionych przypadkach zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych do nowych funkcji np. turystycznych.</p>	Gm. Sieradz, Właściciele obiektów zabytkowych, WKZ ⁶
	<p>Stała pielęgnacja zespołów zabytkowej zieleni np. parki, cmentarze, itp.</p> <p>W uzasadnionych przypadkach podejmowanie działań zmierzających do uregulowania stanu prawnego obszarów i obiektów ważnych z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego.</p>	Gm. Sieradz, Właściciele obiektów zabytkowych, WKZ
	<p>Pozyskiwanie środków finansowych zewnętrznych na ochronę i rewaloryzację substancji zabytkowej</p> <p>Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych</p>	Właściciele obiektów zabytkowych, WKZ
	<p>Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.)</p>	Właściciele obiektów zabytkowych, WKZ Gm. Sieradz
	<p>Stała współpraca na poziomie planowanych inwestycji z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych prowadząca w konsekwencji do poprawy ich stanu zachowania i utrzymania w jak najlepszym stanie substancji zabytkowej</p>	Gm. Sieradz, Właściciele obiektów zabytkowych, WKZ

⁶ WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków

Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	Określenie zasad udostępniania obiektów zabytkowych dla celów turystycznych w porozumieniu z ich właścicielami	Gm. Sieradz, Właściciele obiektów zabytkowych, WKZ
	Opracowanie i wystawienie tablic informacyjnych nt. zabytków, jako materialnych śladów dziedzictwa kulturowego. Iluminacja najcenniejszych zabytków.	Właściciele obiektów zabytkowych WKZ
	Prowadzenie, poszerzenie i uatrakcyjnienie odpowiedniego fragmentu strony internetowej poświęconego zabytkom zlokalizowanym na obszarze gminy (wzbogacenie jej szczegółowymi informacjami historycznymi, fotografiami, historycznymi widokami, planami itp.)	Gm. Sieradz, Starostwo Powiatowe, WKZ
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	Współpraca z urzędem pracy w zakresie delegowania pracowników dla prowadzenia prac związanych z ochroną i opieką nad zabytkami Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów. Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp. Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach	Gm. Sieradz, Powiatowy Urząd Pracy Starostwo Powiatowe

PRIORYTET II		
Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego		
Kierunki działań	Zadania	Jednostka realizująca/ koordynująca
Zintegrowana ochrona Dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych (obiektów architektonicznych, cmentarzy, parków, kapliczek, grobowców itp.) ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dokumentach dotyczących prowadzonej przez gminę polityki przestrzennej, a zatem w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz we wszelkich dokumentach	Gmina Sieradz i Starostwo powiatowe, WKZ

	<p>mających charakter prawa miejscowego, czyli w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu warunków zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego.</p> <p>Uwzględnianie ochrony stref występowania stanowisk archeologicznych (osady, cmentarzyska, grodziska, obszary z zachowanym układem urbanistycznym bądź ruralistycznym) ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dokumentach określających prowadzoną przez gminę politykę przestrzennej, czyli w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz we wszelkich dokumentach mających charakter prawa miejscowego, czyli miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o ustaleniu warunków zabudowy i decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego. Wprowadzanie w ww. dokumentach zapisów wymuszających respektowanie faktu, że prace inwestycyjne, w tym ziemne związane z budownictwem i zagospodarowaniem terenu, w obrębie obszarów chronionych i stref występowania stanowisk archeologicznych wymagają uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków, który określi warunki realizacji inwestycji.</p>	
	<p>Uwzględnianie ochrony widokowo-krajobrazowej oraz panoram i przedpoli widokowych zabytkowych obszarów i obiektów w opracowywanych dokumentach określających dotyczących prowadzonej przez gminę polityki przestrzennej, czyli w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz we wszelkich dokumentach mających charakter prawa miejscowego, czyli miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o ustaleniu warunków zabudowy i decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego</p> <p>Wdrażanie ustaleń i wytycznych zawartych we wszelkich programach rewitalizacji, studiach historyczno-urbanistycznych, studiach widokowo-krajobrazowych, katalogach typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego przy opracowywaniu dokumentów dotyczących zagospodarowania przestrzennego gminy.</p>	Gmina Sieradz, WKZ

	<p>Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, głównie w zakresie obowiązującej linii i wysokości zabudowy, użytych materiałów, stosowanych form architektonicznych oraz charakteru i funkcji zabudowy</p> <p>Podejmowanie działań mających na celu usuwanie samowoli budowlanych w ramach istniejących uwarunkowań prawnych</p>	
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	W uzasadnionych przypadkach wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych narażonych na uszkodzenie lub zniszczenie	
Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	<p>Polepszenie ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez:</p> <p>ochronę historycznie ukształtowanych układów dróg oraz podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy;</p> <p>wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy;</p> <p>wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk.</p>	

PRIORYTET III Wspieranie badań i dokumentowania zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy Sieradz. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego i edukacja społeczna dla podnoszenia poziomu konkurencyjności gminy i budowaniu tożsamości regionalnej.		
Kierunki działań	Zadania	Jednostka realizująca/koordynująca
Powszechny dostęp do informacji o Dziedzictwie kulturowym	Udostępnienie informacji o zabytkach gminy Sieradz w Internecie i innych środkach przekazu	Gm. Sieradz
	Opracowanie i aktualizacja mapy zabytków gminy Sieradz, jako graficznej formy promocji i materiału ułatwiającego dotarcie do wszystkich	Gm. Sieradz

	lokalnych elementów dziedzictwa kulturowego	
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnych zasobach dziedzictwa kulturowego	Wydawanie i wspieranie publikacji specjalistycznych poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy Sieradz	Gm. Sieradz
	Promocja wiedzy o regionie, a zwłaszcza o dziedzictwie kulturowym i zabytkach podczas regionalnych i ponadregionalnych imprez kulturalno-oświatowych	Gm. Sieradz
	Organizowania i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych z zakresu kultury, ochrony i opieki nad zabytkami.	Gm. Sieradz
	Wprowadzanie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć w szkołach na terenie gminy Sieradz.	Gm. Sieradz oraz szkoły
Rozpoznanie obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych jako baza danych dla projektowanych i realizowanych projektów rewitalizacyjnych	Monitoring stanu zachowania i weryfikacja obiektów umieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków z pomocą komputerowej bazy danych oraz aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w powiązaniu z rejestrem zabytków i Wojewódzką Ewidencją Zabytków	Gm. Sieradz WKZ
	Wykonywanie prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, badania historyczno-architektoniczne)	Gm. Sieradz, WKZ
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego jako element tworzenia produktów turystyki kulturowej	Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej o zasobach dziedzictwa kulturowego gminy	Gm. Sieradz
	Opracowanie materiałów promocyjnych prezentujących zabytki zlokalizowane na terenie gminy	Gm. Sieradz
	Wydanie przewodnika turystycznego, zawierającego opis istniejących i proponowanych szlaków turystycznych, bazy turystycznej, sieci gastronomiczno-hotelowej, atrakcji turystycznych itp.	Gm. Sieradz
Uwzględnienie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.	Bieżące podejmowanie przez wszystkich przewidzianych prawem działań w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w celu dostosowania prawa miejscowego do systemu zadań strategicznych wynikających koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. Wypracowanie metod współpracy samorządu z administracyjnymi organami ochrony zabytków	Gm. Sieradz

W świetle przedstawionych wytycznych, wydaje się konieczne zarekomendowanie objęcia silniejszą opieką zespołu urządzeń na terenach

podworskich, reliktyw parków i cmentarzy, zwłaszcza wojennych i miejsc pamięci. Nową i mało akceptowaną do tej pory kwestią jest zintensyfikowanie działań ochronnych przy młodszych zabytkach, zwłaszcza w obszarze budownictwa wiejskiego, pozostającego w rękach prywatnych, oczywiście w miarę możliwości. W związku z tym w gminie Sieradz wytyczono wspomniane już wyżej obszary ochrony konserwatorskiej w następujących wsiach: Biskupice, Chałupia Mała, Dzierżyn, Chojne, Dąbrowa Wielka, Dąbrówka, Kamionaczyk, Kłocko, Męcka Wola, Podłężyce i Mnichów. Założenia i propozycje sposobów postępowania konserwatorskiego na tych obszarach omówiono szczegółowo m.in. w dokumencie programowym „Zmiana Studium uwarunkowań...”.

Wskazać należy także na ustalenia odnoszące się do problematyki ochrony walorów kulturowych zawarte w dokumencie szczebla regionalnego - planie ochrony obowiązującym dla obszaru Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki. Cały obszar położony w granicach PKMWiW w dokonanej waloryzacji został uznany za krajobraz kulturowy harmonijny lub zbliżony do naturalnego o wybitnych i znacznych walorach zabytkowych (dolina Warty), - oraz walorach przyrodniczych i widokowych. W granicach Parku znalazły się wsie: Chojne, Stoczki, Bobrowniki z przeważającym typem zabudowy placowej i wielodrożnej oraz blokowym typem układu działek. Zapisano w tym planie zalecenie utrzymania regionalno-historycznej skali i struktury przestrzennej jednostek osadniczych, zakaz budowy obiektów budowlanych w pasie o szerokości 100 m od linii brzegów rzeki Warty za wyjątkiem obiektów służących turystyce wodnej, gospodarce wodnej lub rybackiej oraz terenów istniejącej zabudowy mieszkaniowej i zagrodowej z wyłączeniem strefy zagrożenia powodziowego. Ustalenia planu ochrony są uwzględniane w wydawanych przez gminę decyzjach ustalających warunki zabudowy. Poza w/w dokumentami, problematyka ochrony wartości kulturowych nie ma.

Niezwykle ważnym zadaniem, niekiedy niezauważanym przez czynniki zobowiązane do opieki i ochrony zabytków, jest opracowanie i aktualizacja planu zabezpieczenia zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Obowiązki w tym zakresie określił ogólnie MKiDN w art. 88 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r. Programy takie są w oczywisty sposób skorelowane i powiązane z lokalnymi ogólnymi planami w tym zakresie, sporządzanymi przez jednostki samorządu terytorialnego.

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.

Zadania określone w „Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sieradz na lata 2023-2026” winny być realizowane przy pomocy następujących instrumentów:

1. Prawnych, wynikających z obowiązujących przepisów prawnych:

- 1) wpis do rejestru zabytków, – decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków; – ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, – ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, – ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, – ustawa Prawo budowlane, – ustawa Prawo ochrony środowiska, – ustawa o ochronie przyrody, – ustawa o gospodarce nieruchomościami, – ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, – ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu;
- 2) realizowanych przez kompetentne organy wojewódzkie, a umożliwiających stanowienie form ochrony i powoływanie organu nadzoru i opieki nad zabytkami, a także umożliwiających bezpośrednią kontrolę nad wszelkimi pracami rewitalizacyjno-rewaloryzacyjnymi i zadaniami wynikającymi z decyzji administracyjno-prawnych we współpracy z Urzędem Gminy Dobroń, a także powoływanie przez kompetentne instytucje społecznych organów opieki nad zabytkami oraz społecznych opiekunów zabytków.

2. Finansowych:

- 1) finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością społeczną, Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego – 70 – Poz. 4257 – udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na terenie gminy Sieradz, – zwolnienie od podatku od nieruchomości właścicieli obiektów zabytkowych włączonych do gminnej ewidencji zabytków, pod warunkiem utrzymywania ich w dobrym stanie, zgodnym z zaleceniami konserwatorskimi, – korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, – współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego”;

2) umożliwiających m.in. pozyskiwanie środków oraz finansowanie lub współfinansowanie przez gminę prac konserwatorskich, remontowych i rewitalizatorskich przy obiektach zabytkowych, a także korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacji, subwencji, dofinansowań, nagród, czy też stosowanie zachęt finansowych dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych.

3. Koordynacji – polegającej na przestrzeganiu spójności programowania i realizacji projektów i programów stworzonych na różnych szczeblach, poczynając od ogólnokrajowego, zawierających w sobie elementy ochrony i opieki nad zabytkami, a szerzej dziedzictwa kulturowego i dotyczących Gminy Sieradz, realizowanej poprzez – realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Sieradz, – współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, – współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

4. Społecznych – w których wiodącą rolę mają m.in. działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami społecznymi, działania we współpracy z Urzędami Pracy kreujące nowe miejsca pracy, mające związek z opieką i ochroną zabytków, w tym – prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Sieradz), – edukacja kulturowa, – pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego, – współdziałanie z organizacjami społecznymi, – działanie Społecznych opiekunów zabytków.

5. Kontrolno-monitorujących – polegających m.in. na aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków i realizacji wynikających stąd obowiązków, monitorowaniu stanu zagospodarowania przestrzennego, stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, pracy społecznych opiekunów zabytków w porozumieniu ze służbami konserwatorskimi; sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania, prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.

Niniejszy „Program opieki nad zabytkami dla Gminy Sieradz na lata 2023 – 2026”, opracowany na okres czterech lat, zostanie przedstawiony Radzie Gminy Sieradz do przyjęcia uchwałą Rady, zgodnie z pkt. 3, art. 87 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. Uprzednio Program winien być zaopiniowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi. Sprawozdanie z realizacji Programu sporządza Wójt Gminy Sieradz i przedstawia Radzie Gminy Sieradz co dwa lata.

Adresatem i głównym beneficjentem wyników realizacji założeń i zadań postawionych w niniejszym Programie jest społeczność lokalna. Oczywiście chodzi tu o wszystkich mieszkańców gminy, w tym również właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, dla których niezwykle istotne są wskazówki programowe, prawne i organizacyjne, służące w podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad nimi, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Proces wdrażania programu można ocenić za pomocą danych z UG Sieradz, zawierających wskaźniki rezultatu. Poniższa tabela prezentuje przykładowe wskaźniki rezultatu, służące ocenie realizacji zapisów Programu.

L.p.	Wskaźnik
1.	Wielkość środków budżetowych przeznaczonych na zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami
2.	Powierzchnia budynków lub obszarów poddanych rewitalizacji
3.	Liczba zrewitalizowanych zabytków nieruchomych
4.	Liczba lokalnych grup działania zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego
5.	Liczba wydarzeń kulturalnych zorganizowanych przez lub przy współudziale Urzędu Gminy Sieradz
6.	Liczba tablic promujących zabytki jako materialny ślad dziedzictwa kulturowego.
7.	Liczba publikacji na temat dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Sieradz
8.	Liczba wniosków o wpisanie do rejestru zabytków, inicjowanych przez ich właścicieli, użytkowników lub podmioty prawne
9.	Liczba imprez związanych z dziedzictwem kulturowym
10.	Liczba materiałów reklamowych, folderów itp. promujących walory przyrodnicze i kulturowe Gminy Sieradz.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Źródła te możemy podzielić na dwie główne grupy

Grupa I: źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, – dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków, – dotacje wojewódzkie, – dotacje gminne, – Fundusz Kościelny, – Fundusz Termomodernizacji i Remontów, – Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, – Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW), – programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, – promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, – fundusze od fundacji, – Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Grupa II: źródła zagraniczne:

- np. źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (polityka spójności 2021-2027),
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO w ramach Funduszy Europejskich na Rozwój Cyfrowy 2021-2027,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG III Edycja 2021-2027.

Na temat zasad finansowania prac przy zabytkach wypowiada się Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) w rozdziale 7: *Zasady finansowania opieki nad zabytkami*.

Główne regulacje określono w artykule 71:

pkt. 1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

pkt. 2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

W art. 72 podkreślono, że prace przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków przyznawanych odpowiednio przez dysponentów części budżetowych bądź jednostki samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

Zgodnie z art. 73 cytowanej ustawy, właściciele lub posiadacze obiektów wpisanych do rejestru albo posiadający zabytek w trwałym zarządzie, mogą starać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

Dotacji z budżetu państwa może udzielić MKiDN oraz WKZ (art. 74 i art. 75). Dotacje na czynności wyszczególnione w art. 77 cytowanej ustawy, mogą być udzielone w wysokości do 50%, a w wyjątkowych wypadkach do 100% nakładów koniecznych (art. 78). Szczegółowe warunki, tryb udzielania dotacji określa MKiDN w drodze rozporządzeń.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może udzielić dotacji na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia wniosku;
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- 3) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku.

Minister kultury udziela dotacji także na planowe prace archeologiczne towarzyszące pracom przy zabytku, jeżeli ich koszt przekracza 2% kosztów planowanych działań. Dotacja taka przysługuje także przy niespodziewanym odkryciu zabytku archeologicznego, po jego wpisaniu do rejestru i ewidencji WKZ. Zasady prawne określa art. 82a ustawy o ochronie zabytków z 2003 r. Ponadto minister w trybie art. 83a może udzielić dotacji celowej na zabezpieczenie i wyposażenie pomieszczeń służących do przechowywania zabytków z Listy Skarbów Dziedzictwa.

Dotacje Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z ustawą z 2003 r. oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków finansowych budżetu państwa, w części, której dysponentem jest Wojewódzki Konserwator Zabytków, może być udzielona dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, planowane do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym (art. 76, pkt. 1), bądź przed upływem 3 lat po ich wykonaniu (art. 76, pkt. 2) na wniosek właściciela, posiadacza zabytku wpisanego do rejestru zabytków, bądź osoby posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Wnioski o udzielenie dofinansowania zadań składa się w terminach: – do dnia 28 lutego – na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone w bieżącym roku, – do dnia 30 czerwca – na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Dotacje wojewódzkie .

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje gminne.

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506), dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach

określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Fundusz Kościelny.

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego – 75 – Poz. 4257 Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo. Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

Konkurs „Zabytek Zadbany”.

„Zabytek Zadbany” jest corocznym ogólnopolskim konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. I Generalnego Konserwatora Zabytków Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Program Kultura – Interwencje.

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania wciąż działające mimo zastrzeżeń NIK. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Zdarzało się, że opłacało się niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r. Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu dysponuje Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program Dotacyjny „Niepodległa” 2023.

Program dotacyjny „Niepodległa”, do którego nabór został ogłoszony na pocz. 2023 r., skierowany do organizacji pozarządowych i samorządowych instytucji kultury, ma wspierać organizatorów obchodów stulecia odzyskania niepodległości, którzy planują przygotowanie wydarzeń lokalnych i regionalnych. Budżet na dofinansowanie działań w ramach tego programu wynosił 3,5 miliona zł, a pojedynczy wniosek w 2023 r. może uzyskać dotację od 10 do 100 tys. zł. Od organizatorów wymagane jest zapewnienie 15% udziału własnego. Rodzaje kwalifikujących się zadań: m.in. wytyczenie i oznakowanie szlaków tematycznych i historycznych, tworzenie archiwów historii mówionej i archiwów społecznych, projekty animacyjno-edukacyjne, oparte na interakcji i współdziałaniu, np.: warsztaty, gry terenowe, questy, wystawy wraz z katalogami i publikacje

Fundusz Termomodernizacji i Remontów.

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego

beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW).

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i cieplnej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej

Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi.

„Przyrodnicze perły województwa łódzkiego – program rewaloryzacji zabytkowych parków” Program ukierunkowany jest na finansowe wsparcie działań podejmowanych w parkach usytuowanych na terenie województwa łódzkiego, objętych ochroną na podstawie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zwanych dalej parkami lub obiektami, pod warunkiem, że są one ogólnodostępne, a wejście na ich teren jest nieodpłatne. Celem Programu jest zachowanie i ochrona dziedzictwa historyczno-przyrodniczo-kulturowego wyżej wymienionych obiektów poprzez ich rewaloryzację. Podjęte w ramach Programu działania mają jednocześnie służyć dostosowaniu chronionych parków do potrzeb społecznych i edukacyjnych oraz umożliwić społeczeństwu korzystanie z ich walorów przyrodniczych. Nabór wniosków odbywa się w terminach określonych w Regulaminach kolejnych edycji Konkursu, których ilość uzależniona jest od stopnia rozdysponowania środków przeznaczonych na realizację Programu.

Finansowanie z fundacji.

Istnieje możliwość pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

1. Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych); 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków); 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych). Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

2. Program „Infrastruktura kultury” .

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

3. Program operacyjny „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”.

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury.

Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wkładu krajowego do wybranych projektów kulturalnych realizowanych ze środków europejskich.

Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- 1) ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego;
- 2) budowa, rozbudowa i przebudowa infrastruktury kulturalnej oraz infrastruktury szkół i uczelni artystycznych;
- 3) rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w dziedzinie kultury;
- 4) międzynarodowe przedsięwzięcia kulturalne;
- 5) rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie poziomu wykształcenia społeczeństwa.

Projekty przewidziane do realizacji w ramach programu „Promesa MKiDN” muszą zachować niekomercyjny charakter.

4. Program operacyjny MKiDN „Dziedzictwo kulturowe – Ochrona zabytków archeologicznych”.

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego w Polsce zgodnie z zasadami konserwatorskimi opartymi na zasadzie zrównoważonego rozwoju, poprzez wspieranie następujących działań:

- 1) ewidencjonowanie i dokumentowanie zabytków archeologicznych;
- 2) badanie zabytków archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych, nieinwazyjnych metod badawczych;
- 3) upowszechnianie wyników przeprowadzonych nieinwestorskich badań archeologicznych.

Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych,
- nieinwazyjne badania archeologiczne z wykorzystaniem nowoczesnych metod i sprzętu,
- opracowanie (monograficzne bądź syntetyczne) i publikacja wyników przeprowadzonych nieinwestorskich badań archeologicznych, w tym analizy i konserwacja pozyskanego materiału,

- analizy i konserwacja ruchomych zabytków archeologicznych przekazanych decyzją WKZ do depozytu instytucji kultury – zadanie może być realizowane wyłącznie przez instytucje kultury.

Program operacyjny „Fundusz wymiany kulturalnej”

Celem strategicznym uruchomionego w 2008 r. Funduszu Wymiany Kulturalnej jest zwiększenie spójności społecznej i ekonomicznej w ramach Europejskiego Obszaru Gospodarczego poprzez działania w obszarze wymiany kulturalnej pomiędzy Polską a państwami – darczyńcami, czyli Norwegią, Islandią i Lichtensteinem. Dofinansowanie wspólnych projektów służyć ma nawiązaniu owocnej i długotrwałej współpracy pomiędzy krajami.

Do celów szczegółowych Funduszu Wymiany Kulturalnej należy przede wszystkim promowanie współpracy kulturalnej pomiędzy Polską a państwami darczyńcami w zakresie m.in.: sztuk wizualnych, muzyki, literatury, kultury ludowej i zarządzania kulturą oraz projektów dotyczących dokumentacji, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

W ramach wymienionych obszarów tematycznych realizuje się przykładowe typy projektów:

- organizacja wystaw artystycznych, spektakli, koncertów i innych wydarzeń artystycznych,
- udział twórców i artystów w międzynarodowych wydarzeniach artystycznych,
- wspieranie współpracy oraz wymiany artystów w zakresie m.in. sztuk plastycznych, sztuk scenicznych, muzyki, fotografii, literatury i innych,
- wspieranie współpracy szkół i uczelni artystycznych,
- współpraca ekspertów w dziedzinie nowoczesnych technik konserwatorskich, dokumentacji, ochrony, konserwacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zwalczania nielegalnego wywozu i wwozu oraz handlu skarbami kultury,
- współpraca międzyinstytucjonalna instytucji kultury i archiwów.

Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa łódzkiego

Urząd Marszałkowski może udzielać dotacji na ochronę i opiekę nad zabytkami na przywracanie świetności najcenniejszym zabytkom. Są to dotacje, z których może skorzystać każdy, kto posiada obiekt wpisany do rejestru zabytków województwa łódzkiego. Priorytetowo są objęte dofinansowaniem prace konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zagrożonych utratą wartości zabytkowych, lecz nie więcej niż 100000 zł (w 2022 r.). W szczególnych wypadkach dofinansowanie może sięgnąć nawet 100% kosztów.

Dotacje jednostek samorządu terytorialnego

Jednostki samorządu terytorialnego, reprezentowane przez organa stanowiące gminy, powiatu lub województwa, mogą udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru na zasadach określonych w podjętej przez dany organ uchwały w trybie określonym przepisami odrębnymi i w wysokości nie przekraczającej 100% nakładów koniecznych (art. 81 i 82, pkt. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r.).

Jako pozostałe źródła finansowania działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na poziomie gminy, można wymienić:

- pożyczki w ramach instrumentu zwrotnego JESSICA, polegające na udzielaniu preferencyjnie oprocentowanej pożyczki przeznaczonej na renowację budynków, które wyróżniają się wartościami architektonicznymi i posiadają znaczenie historyczne;
- środki prywatne właścicieli.

Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. W 2020 r. skończył się okres obowiązywania większości funduszy europejskich. Obecnie zakończono prace nad budżetem Unii Europejskiej w perspektywie 2021-2027.

Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2018 r. poz. 1398 z późn. zm.) Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą **środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych** (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy

wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014-2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyły regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej EWT

Zostały opracowane trzy typy programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2021-2027 (Interreg). Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: – obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży, – duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej, – wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi, mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten jest realizowany w latach 2021-2027 i zawiera podobnie, jak w poprzedniej edycji komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie, wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury. Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności

oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

Program Europa dla Obywateli 2021-2027

Ta propozycja jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich. Celami ogólnymi Programu są: – rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy, – rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli, – pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy. Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy: – gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości, – wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, – przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii, – zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych:

Pamięć Europejska oraz

Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie:

- partnerstwo miast,
- sieci miast,
- projekty społeczeństwa obywatelskiego.

Program operacyjny Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS)

Program FEnIKS, jako kontynuacja programu Infrastruktura i Środowisko to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Budżet opiewa na 24 mld euro. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki, to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe.

Priorytet Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

Polska Cyfrowa PO PC 2021-2027

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowało m.in. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Program został przyjęty przez Komisję Europejską o czym poinformowano 18.11.2022 r. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków. Dotychczasowo w ramach programu planowano realizację czterech osi priorytetowych: Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu. Oś priorytetowa II. E-administracja i otwarty rząd. Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa. Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2021-2027

Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2021-2027 opiewa na opracowany został w październiku 2022 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno **ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR)**, jak i **Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS)** opiewających łącznie na 76 mld euro. Celem strategicznym RPO WŁ jest: poprawa konkurencyjności gospodarczej, spójności społecznej i dostępności przestrzennej województwa przy zrównoważonym wykorzystaniu specyficznych cech potencjału gospodarczego i kulturowego regionu oraz przy pełnym poszanowaniu jego zasobów przyrodniczych. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez podniesienie konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, poprawę atrakcyjności inwestycyjnej ośrodków miejskich i usprawnienie powiązań między nimi, zwiększenie atrakcyjności osiedleńczej i turystycznej oraz przełamywanie barier strukturalnych na obszarach o niższym potencjale rozwojowym. RPO WŁ zakłada m.in. rewitalizację i potencjał endogeniczny regionu, a kluczowymi wyzwaniem w zakresie rewitalizacji i potencjału endogenicznego będą: zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego, rozwój instytucji kultury, efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów w zakresie rozwoju przedsiębiorczości i zrównoważonej turystyki oraz kompleksowa rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich. Rewitalizacja i aktywizacja tych terenów powinna być związana z kompleksowymi działaniami dot. rozwoju wielofunkcyjnych obszarów wiejskich poprzez aktywizację zawodową mieszkańców terenów zrewitalizowanych. W

zakresie potencjału kulturowego interwencja przyczyni się do ochrony dziedzictwa kulturowego oraz efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych dla rozwoju gospodarczego, poprawy dostępu do kultury, wzmocnienia funkcji edukacyjnej, a także zwiększenia poziomu identyfikacji mieszkańców z regionem. W zakresie rewitalizacji nastąpi przywrócenie funkcji gospodarczych i społecznych na obszarach zdegradowanych, integracja przestrzenna oraz poprawa jakości przestrzeni publicznych, co przyczyni się do ograniczenia ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz wpłynie na jakość życia mieszkańców.

Priorytet: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy. Zwiększona partycypacja w kulturze na terenie województwa łódzkiego. Wielokulturowość, wielowyznaniowość oraz wielonarodowość regionu łódzkiego, mieszanie i przenikanie się różnorodnych tradycji i zwyczajów przyczyniło się do powstania zbioru cennych obiektów dziedzictwa kulturowego. Zachowanie dziedzictwa kulturowego, jak również ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego stanowią ważne czynniki kształtujące i wpływające na atrakcyjność regionu. Efektywne zagospodarowanie i wykorzystanie zarówno zasobów kulturowych jak i naturalnych, wpisanych w krajobraz województwa łódzkiego, pozytywnie wpłynie na poprawę konkurencyjności regionu. W ramach priorytetu przewiduje się wspieranie działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego, naturalnego oraz wsparcie instytucji kultury. Inwestycje zaplanowane przyczynią się do wzrostu partycypacji w kulturze na terenie województwa łódzkiego. Przedsięwzięcia dotyczące prac konserwatorskich i restauratorskich oraz w odniesieniu do instytucji kultury wpłyną na podniesienie świadomości historycznej mieszkańców województwa poprzez poszerzenie oferty kulturalnej w regionie, co tym samym przełoży się na podniesienie uczestnictwa w kulturze mieszkańców regionu oraz potencjalnych turystów. Typy przedsięwzięć przewidziane w ramach projektu: - prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych wraz z ich otoczeniem oraz zakup wyposażenia niezbędnego do zachowania pełnionych przez nie dotychczas funkcji kulturalnych lub nadaniem im takich funkcji, - roboty budowlane z wyłączeniem prac polegających na budowie oraz/lub zakup wyposażenia do obiektów instytucji kultury, zabezpieczenie zasobów instytucji kultury na wypadek zagrożeń, w szczególności w zakresie zabezpieczeń np. przeciwpożarowych. Ponadto możliwa jest również realizacja kompleksowego projektu, którego elementem mogą być działania polegające na konserwacji i renowacji zabytków ruchomych, w tym przede wszystkim muzealiów, starodruków, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów, księgozbiorów.

Priorytet: Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój.

Cel szczegółowy: Zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej. PI 8b ukierunkowany jest na wykorzystanie i rozwój potencjałów endogenicznych regionu łódzkiego, opartych na walorach przyrodniczych i kulturowych, określonych w polityce terytorialno-funkcjonalnej SRWŁ 2020 w celu rozwoju przedsiębiorczości z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki. Typy przedsięwzięć przewidziane w ramach PI 8b: Budowa, przebudowa infrastruktury turystycznej (w tym obiektów i urządzeń) wraz z zakupem wyposażenia i sprzętu oraz zagospodarowanie otoczenia pozostającego w bezpośredniej lokalizacji inwestycji. W ramach interwencji PI 8b wsparcie mogą uzyskać również projekty związane z adaptacją obiektów do pełnienia funkcji turystycznych.

Priorytet: Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich.

Cel szczegółowy: Przywrócenie lub nadanie funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych.

Typy przedsięwzięć: – renowacja, adaptacja budynków, obiektów, terenów i przestrzeni prowadząca do przywrócenia lub nadania nowych funkcji, wraz z możliwością zakupu sprzętu i wyposażenia niezbędnego do realizacji celu, – rewitalizacja tkanki mieszkaniowej w ramach części wspólnych wielorodzinnych budynków, w tym termomodernizacja budynków mieszkalnych (jako element szerszego projektu)

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Jak wspomniano Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sieradz będzie realizowany głównie w ramach priorytetu 1 – rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych – Programu Operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe”.

Program stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania,

koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W Programie wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w Gminnym Programie poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie. Określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych - powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Trzeba nadmienić, że na terenie gminy Sieradz już trwają, lub się zakończyły pewne prace rewitalizacyjno-renowacyjne. W trakcie prac m.in. odrestaurowano częściowo zespół dworski w Biskupicach, podobnie jak w Dąbrowie Wielkiej czy Chojnem. Wiele obiektów czeka na lepszy los, jak np. park Dąbrówce. Również zabytkowe obiekty, w tym i kapliczki, także te nieujęte w ewidencji, domagają się często remontu. Z tego powodu wytyczne zawarte w niniejszym programie są wciąż aktualne, przede wszystkim w odniesieniu do mniej znanych zabytków na terenie gminy. Należy też zwrócić uwagę, że postuluje się utworzenie nowych parków kulturowych na terenie gminy Sieradz.

Gmina Sieradz na podstawie Uchwały Nr IV/17/2015 Rady Gminy Sieradz z dnia 19 stycznia 2015 r. udziela dotacji celowych na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze Gminy Sieradz.

Wydaje się, że założone cele dokumentowania, promocji oraz odnowienia substancji zabytkowej na obszarach wiejskich gminy, zostaną w dającej się przewidzieć perspektywie osiągnięte.

Załącznik nr 1

**Spis stanowisk archeologicznych
na terenie gminy SIERADZ
zarejestrowanych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków
(stan na listopad 2022)**

* - stanowiska archiwalne o nieznanej lokalizacji

** - stanowiska archiwalne o znanej lokalizacji

1. Biskupice 1 (stan. 2 na obszarze AZP 69-44)
- osada kultury unietyckiej, epoka brązu
2. Biskupice 2 (stan. 4 na obszarze AZP 69-44)
- cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu – epoka żelaza: okres halszacki
zagrożenie: stanowisko zniszczone prawie w 90% przez wybieranie żwiru
3. Biskupice 3 (stan. 9 na obszarze AZP 69-44)
- cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
4. Biskupice 5 (stan. 12 na obszarze AZP 69-44)
- cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
5. Biskupice 6 (stan. 28 na obszarze 69-44)
- cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
6. Biskupice 7 (stan. 32 na obszarze AZP 69-44)
- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
7. Biskupice 8 (stan. 33 na obszarze AZP 69-44)
- punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
8. Biskupice 9 (stan. 34 na obszarze AZP 69-44)
- cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
9. Biskupice 10 (stan. 35 na obszarze AZP 69-44)
- punkt osadniczy kultury łużyckiej, IV-V okres epoki brązu
10. Biskupice 11 (stan. 39 na obszarze AZP 69-44)⁷
- cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
11. Bobrowniki 1 (stan. 41 na obszarze AZP 71-46)
- osada, epoka żelaza: XIV-XV w.

⁷ Stanowisko podczas badań AZP w 1981 r. zostało mylnie przypisane do Kolonii Kościerzyn w gminie Wróblew i oznaczone numerem 4 w tamtej miejscowości. Ponadto źle ponumerowano stanowiska na mapce na karcie (patrz:teczka AZP 69-44 w archiwum WUOZ Łódź).

- osada, epoka żelaza: XVI-XVIII w.
- 12. Bobrowniki 2 (stan. 42 na obszarze AZP 71-46)**
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres
- 13. Bobrowniki 3 (stan. 43 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
 - osada, epoka żelaza: XVI-XVIII w.
- 14. Bobrowniki 4 (stan. 45 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
 - osada, epoka żelaza: XVI-XVIII w.
- 15. Bobrowniki 5 (stan. 46 na obszarze AZP 71-46)
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: późny okres rzymski
- 16. Bobrowniki 6 (stan. 47 na obszarze AZP 71-46)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia: mezolit
 - osada kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury prapolskiej, XI – XIII w.
- 17. Bobrowniki 7 (stan. 50 na obszarze AZP 71-46)
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 18. Bobrowniki 8 (stan. 129 na obszarze AZP 71-46)
 - osada kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
- 19. Bobrowniki 9 (stan. 130 na obszarze AZP 71-46)
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: późny okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 20. Bobrowniki 10 (stan. 131 na obszarze AZP 71-46)
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: późny okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: X-XI w.
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 21. Bobrowniki 11 (stan. 132 na obszarze AZP 71-46)
 - osada kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres
 - osada, epoka żelaza: XII w. – 1. połowa XIII w.
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 22. Bobrowniki 12 (stan. 133 na obszarze AZP 71-46)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 23. Bobrowniki 13 (stan. 134 na obszarze AZP 71-46)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 24. Bobrowniki 14 (stan. 135 na obszarze AZP 71-46)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.

25. Bobrowniki 15 (stan. 136 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
26. Bobrowniki 16 (stan. 137 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
27. Bobrowniki 17 (stan. 138 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
28. Bobrowniki 18 (stan. 139 na obszarze AZP 71-46)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
29. Bobrowniki 19 (stan. 140 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
30. Bobrowniki 20 (stan. 141 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
31. Bobrowniki 21 (stan. 142 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
32. Bobrowniki 22 (stan. 143 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
33. Bobrowniki 23 (stan. 144 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
34. Bobrowniki 24 (stan. 145 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
35. Bobrowniki 25 (stan. 146 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
36. Bobrowniki 26 (stan. 147 na obszarze AZP 71-46)
 - ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
37. Bobrowniki 27 (stan. 148 na obszarze AZP 71-46)
 - ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
38. Bobrowniki 28 (stan. 149 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
39. Bobrowniki 29 (stan. 150 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XII w.- 1. połowa XIII w.
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
40. Bobrowniki 30 (stan. 151 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: X-XI w.
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
41. Bobrowniki 31 (stan. 152 na obszarze AZP 71-46)
 - ślad osadnictwa kultury przeworskiej, epoka żelaza: późny okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: XI-XII w.

- osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
42. Bogumiłów 1 (stan. 50 na obszarze AZP 71-45)
 - ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: późny okres lateński
 43. Bogumiłów 2 (stan. 31 na obszarze AZP 71-45)
 - ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres halsztacki i lateński
 44. Bogumiłów 3 (stan. 44 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu - epoka żelaza: okres halsztacki
 45. Bogumiłów 4 (stan. 45 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej lub pomorskiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 46. Bogumiłów 5 (stan. 46 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 47. Bogumiłów 6 (stan. 47 na obszarze AZP 71-45)
 - osada kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
 48. Bogumiłów 7 (stan. 48 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 49. Bogumiłów 8 (stan. 49 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: wczesne średniowiecze
-
50. Charłupia Mała 1 (stan. 21 na obszarze AZP 69-44)
 - osada, epoka żelaza: XI-XIII w.
 51. Charłupia Mała 2 (stan. 23 na obszarze AZP 69-44)
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 52. Charłupia Mała 3 (stan. 24 na obszarze AZP 69-44)
 - gródek stożkowaty, epoka żelaza: XIV w.
 53. Charłupia Mała 4 (stan. 25 na obszarze AZP 69-44)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 54. Charłupia Mała 5 (stan. 26 na obszarze AZP 69-44)
 - cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
 55. Charłupia Mała 6 (stan. 64 na obszarze AZP 69-44)
 - osada, epoka żelaza: XIII-XIV w.
 56. Charłupia Mała 8 (d. Osmolin 1, stan. 8 na obszarze AZP 69-44)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres lateński

57. Chojne 1 (stan. 1 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
58. Chojne 2 (stan. 14 na obszarze AZP 71-45)
 - osada kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
59. Chojne 3 (stan. 12 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
60. Chojne 4 (stan. 13 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski

zagrożenie: budowa domków letniskowych
61. Chojne 5 (stan. 10 na obszarze AZP 71-45)
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
62. Chojne 6 (stan. 11 na obszarze AZP 71-45)
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
63. Chojne 7 (stan. 18 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu – epoka żelaza: okres halsztacki
64. Chojne – Pruchlata 8 (stan. 19 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
65. Chojne 9 (stan. 20 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
66. Chojne 10 (stan. 21 na obszarze AZP 71-45)
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
67. Chojne 11 (stan. 26 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
68. Chojne – Zalesie 12 (stan. 27 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
69. Chojne – Zalesie 13 (stan. 28 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
70. Chojne 14 (stan. 64 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski, faza C
71. Chojne – Zalesie 15 (stan. 65 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
72. Chojne 16 (stan. 154 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
73. Chojne 17 (stan. 155 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.

74. Chojne 18 (stan. 156 na obszarze AZP 71-46)
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: XI-XII w.
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
75. Chojne 19 (stan. 157 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
76. Chojne 20 (stan. 158 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
77. Chojne 21 (stan. 159 na obszarze AZP 71-46)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
78. Chojne 22 (stan. 160 na obszarze AZP 71-46)
 - ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
79. Chojne 23⁸ (stan. 67 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: okres nowożytny
80. Chojne-Przymiarki⁹ 1 (stan. 7 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
81. Chojne-Przymiarki 2 (stan. 8 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu: okres IV-V
 - osada, epoka żelaza: średniowiecze
zagrożenie: piaśnica
82. Chojne-Przymiarki 3 (stan. 9 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński
83. Dąbrowa Wielka 1 (stan. 1 na obszarze AZP 71-44)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
84. Dąbrowa Wielka 2 (stan. 2 na obszarze AZP 71-44)
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
85. Dąbrowa Wielka 3 (stan. 55 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu: IV okres –
 epoka żelaza: okres halsztacki
86. Dąbrowa Wielka 4 (stan. 54 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury ceramiki sznurowej, epoka kamienia: neolit –
 epoka brązu: I okres

⁸ Autor badań wykopaliskowych na stanowisku i zarazem autor karty KEZAL J. Ziętek nadał temu stanowisku z niewiadomych powodów mylny numer na obszarze 71-45/91, który nie wpływa z żadnych znanych przesłanek. W związku z tym nadano temu stanowisku pierwszy wolny numer, tj. 71-45/67.

⁹ W zasobach archiwum WUOZ Łódź na kartach KEZAL stanowisk w Przymiarkach dopisano nazwę wsi „Chojne”, co zmieniło ich uszeregowanie alfabetyczne w spisie i wykazie stanowisk.

87. Dąbrowa Wielka 5 (stan. 60 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
88. Dąbrowa Wielka 6 (stan. 10 na obszarze AZP 71-44)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
89. Dąbrowa Wielka 7 (stan. 14 na obszarze AZP 71-44)
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
90. Dąbrowa Wielka 8 (stan. 15 na obszarze AZP 71-44)
 - cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
zagrożenie: stanowisko częściowo zniszczone przez zwirownię
91. Dąbrowa Wielka 9 (stan. 16 na obszarze AZP 71-44)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
92. Dąbrowa Wielka 10 (stan. 61 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
zagrożenie: stanowisko częściowo zniszczone przez piaśnicę
93. Dąbrowa Wielka 11 (stan. 52 na obszarze AZP 71-44)
 - ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
94. Dąbrowa Wielka 12 (stan. 53 na obszarze AZP 71-44)
 - dwór, epoka żelaza: średniowiecze-nowożytność
95. Dąbrówka Sieradzka 1 (stan. 43 na obszarze AZP 71-44)
 - punkt osadniczy kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
96. Dąbrówka Sieradzka 2 (stan. 42 na obszarze AZP 71-44)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia/epoka brązu
 - punkt osadniczy kultury trzcinieckiej, epoka brązu: II-III okres
 - osada kultury łużyckiej, epoka brązu – epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 (badania w trakcie budowy S8)
97. Dąbrówka Sieradzka 3 (stan. 44 na obszarze AZP 71-44)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki D
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: średniowiecze
98. Dąbrówka Sieradzka 4 (stan. 62 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki

- punkt osadniczy kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
 - osada, epoka żelaza: średniowiecze
99. Dąbrówka Sieradzka 5 (stan. 45 na obszarze AZP 71-44)
- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu – epoka żelaza: okres halsztacki
100. Dąbrówka Sieradzka 6 (stan. 46 na obszarze AZP 71-44)
- punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
101. Dąbrówka Sieradzka 7 (stan. 47 na obszarze AZP 71-44)
- osada, epoka żelaza: średniowiecze
102. Dąbrówka Sieradzka 8 (stan. 48 na obszarze AZP 71-44)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
103. Dąbrówka Sieradzka 9 (stan. 50 na obszarze AZP 71-44)
- osada, epoka żelaza: XIII-XV w.
104. Dąbrówka Sieradzka 10 (stan. 51 na obszarze AZP 71-44)
- osada, epoka żelaza: XI-XIII w.
 - osada, epoka żelaza: nowożytność
105. Dąbrówka Sieradzka 11 (stan. 55 na obszarze AZP 71-44)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje (na trasie S8)
106. Dąbrówka Sieradzka 12 (stan. 56 na obszarze AZP 71-44)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: średniowiecze/okres nowożytny (na trasie S8)
107. Dębina 1 (stan. 26 na obszarze AZP 72-45)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia: mezolit-neolit
108. Dębina 2 (stan. 27 na obszarze AZP 72-45)
- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres
109. Dębina 3 (stan. 33 na obszarze AZP 71-45)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
110. Dzierlin 1 (stan. 5 na obszarze AZP 69-44)
- osada kultury łużyckiej i pomorskiej, epoka żelaza: okres halsztacki-lateński
111. Dzierlin 2 (stan. 6 na obszarze AZP 69-44)**
- cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
112. Dzierlin 3 (stan. 11 na obszarze AZP 69-44)
- cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu-epoka żelaza: okres halsztacki
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres lateński-rzymski
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres lateński-rzymski

113. Dzigorzew 2 (stan. 29 na obszarze AZP 69-44)
- osada kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres lateński
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: IX-X w.
114. Dzigorzew 4¹⁰ (stan. 16 na obszarze AZP 69-45)
- ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka brązu-epoka żelaza: okres halsztacki
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: średniowiecze
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
115. Grabowiec 1 (stan. 55 na obszarze AZP 70-46)
- ślad osadnictwa kultury łużyckiej-pomorskiej?, epoka żelaza: okres halsztacki-lateński
(na trasie S8)
116. Grabowiec 2 (stan. 56 na obszarze AZP 70-46)
- ślad osadnictwa kultury trzcinieckiej?, epoka brązu: II-III okres
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu – epoka żelaza: okres halsztacki
(na trasie S8)
117. Grabowiec 3 (stan. 12 na obszarze AZP 69-46)
- ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka brązu – epoka żelaza: okres halsztacki
- zagrożenie: duża piaśnica**
118. Grądy 1 (stan. 1 na obszarze AZP 68-44)
- cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres lateński
 - osada, epoka żelaza: IX-XIII w.
119. Grądy 2 (stan. 58 na obszarze AZP 69-44)
- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres
120. Jezioro 1 (stan. 4 na obszarze AZP 70-44)
- punkt osadniczy kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: średniowiecze
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
121. Jezioro 3 (stan. 19 na obszarze AZP 70-45)
- kurhan kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski¹¹
122. Jezioro 4 (stan. 1 na obszarze AZP 70-44)

¹⁰ Dawniej: w archiwum WUOZ Łódź jako Dzierlin 5 (zmiany naniesione na kartę KEZAL przed 2022 r.).

¹¹ Obecnie to odkrycie interpretuje się jako stanowisko obrony przeciwlotniczej poligonu niemieckiego.

- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: okres nowożytny
123. Jezioro 5 (stan. 2 na obszarze AZP 70-44)
- punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
124. Jezioro 6 (stan. 3 na obszarze AZP 70-44)
- ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
125. Jezioro 7 (stan. 5 na obszarze AZP 70-44)
- punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
126. Jezioro 8 (stan. 6 na obszarze AZP 70-44)
- ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: średniowiecze
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
127. Jezioro 9 (stan. 7 na obszarze AZP 70-44)
- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu/epoka żelaza
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: okres nowożytny
128. Jezioro 10 (stan. 66 na obszarze AZP 71-45)¹²
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu/epoka żelaza: okres halsztacki (na trasie S8)
129. Jędrzejsko 1 (stan. 59 na obszarze AZP 71-45)
- osada kultury nieokreślonej, pradzieje
130. Kalinki 1 (stan. 37 na obszarze AZP 71-45)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
131. Kamionaczek 1 (stan. 1 na obszarze AZP 68-45)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - osada, epoka żelaza: XV-XVII w.
132. Kamionaczek 2 (stan. 4 na obszarze AZP 68-45)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada, epoka żelaza: XV-XVIII w.
133. Kamionaczek 3 (stan. 5 na obszarze AZP 68-45)
- osada, epoka żelaza: okres nowożytny

¹² Odkrywca stanowiska i autor karty KEZAL B. Muzolf nadał błędny numer temu stanowisku (71-45/31) w swojej dokumentacji z badań powierzchniowych wyprzedzających budowę drogi ekspresowej S 8. Na tym obszarze już ww. numer przypisano innemu stanowisku (patrz archiwum WUOZ Łódź,teczka AZP 71-45). W związku z tym nadano mu pierwszy wolny numer, tj. 71-45/66.

134. Kliny 1 (stan. 43 na obszarze AZP 71-45)
- osada, epoka żelaza: okres nowożytny
135. Kłocko 1 (stan. 46/4 na obszarze AZP 70-44)**
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia: neolit
136. Kłocko 2 (stan. 47/5 na obszarze AZP 70-44)**
- cmentarzysko kultury pomorskiej lub łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki-lateński
137. Kłocko 3 (stan. 45/3 na obszarze AZP 70-44)**
- osada kultury nieokreślonej, epoka kamienia
138. Kłocko 4 (stan. 48/6 na obszarze AZP 70-44)
- cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
139. Kłocko 5 (stan. 19/16 na obszarze AZP 70-44)
- osada kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
140. Kłocko 6 (stan. 53/28 na obszarze AZP 70-44)**
- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
141. Kłocko 7 (stan. 36/37 na obszarze AZP 70-44)
- ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
- osada, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
142. Kłocko 8 (stan. 41/38 na obszarze AZP 70-44)
- osada/cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu: V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
- osada, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
143. Kłocko 9 (stan. 33 na obszarze AZP 70-44)¹³
- grodzisko stożkowate, epoka żelaza: XIV w.
zagrożenie: budowa zbiornika Smardzew
144. Kłocko 11¹⁴ (stan. 61 na obszarze AZP 70-44)*
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia: neolit
145. Kłocko 12 (stan. 62 na obszarze AZP 70-44)*
- cmentarzysko kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona
146. Kłocko 13 (stan. 63 na obszarze AZP 70-44)*
- cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki-lateński
147. Kłocko 14 (stan. 18/15 na obszarze AZP 70-44)
- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
zagrożenie: budowa zbiornika Smardzew
148. Kłocko 15 (stan. 32/31 na obszarze AZP 70-44)

¹³ Stanowisko zniszczone – wizja lokalna dr Marek Urbański – Muzeum Okręgowe w Sieradzu, lipiec 2018.

¹⁴ Stanowisko określone jako Kłocko 10 (AZP 70-44/60) zostało w wyniku weryfikacji w 2008 r. zlokalizowane w Chałupie Wielkiej (patrz: mapa w teczce AZP 70-44 w archiwum WUOZ Łódź) i dlatego brak go w tym miejscu w wykazie.

- osada kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
- 149. Kłocko 16 (stan. 34/29S na obszarze AZP 70-44)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu/epoka żelaza
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 150. Kłocko 18 (stan. 16 na obszarze AZP 70-44)
 - osada kultury łużyckiej, epoka brązu/epoka żelaza
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVI-XVIII w.

zagrożenie: budowa S8
- 151. Kłocko 20 (stan. 35/29N na obszarze AZP 70-44)
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: późne średniowiecze
- 152. Kłocko 21 (stan. 37 na obszarze AZP 70-44)
 - ślad osadnictwa kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski

zagrożenie: droga
- 153. Kłocko 22 (stan. 39 na obszarze AZP 70-44)
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: średniowiecze
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 154. Kłocko 23 (stan. 40 na obszarze AZP 70-44)
 - ślad osadnictwa kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 155. Kłocko 25 (stan. 70 na obszarze AZP 70-44)
 - ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej?, epoka żelaza: okres rzymski?
- 156. Kłocko 28 (stan. 77 na obszarze AZP 70-44)
 - skarb monet, epoka żelaza: XIV w.
- 157. Kolonia Bogumiłów 1 (stan. 57 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu: IV okres – epoka żelaza: okres halsztacki
 - cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres halsztacki
- 158. Kolonia Bogumiłów 2 (stan. 51 na obszarze AZP 71-45)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres
- 159. Kolonia Bogumiłów 3 (stan. 52 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: wczesne średniowiecze
- 160. Kolonia Bogumiłów 4 (stan. 53 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
- 161. Kolonia Bogumiłów 5 (stan. 56 na obszarze AZP 71-45)

- punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
zagrożenie: część stanowiska zniszczona przez żwirownię
- 162. Kolonia Bogumiłów 6 (stan. 58 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
- 163. Kowale 1 (stan. 4 na obszarze AZP 68-44)
 - osada, epoka żelaza: XIII-XV w.
- 164. Kowale 2 (stan. 5 na obszarze AZP 68-44)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada, epoka żelaza: XIII-XV w.
- 165. Kozy 1 (stan. 54 na obszarze AZP 71-44)
 - osada kultury łużyckiej, epoka brązu – epoka żelaza: okres halsztacki (badane w trakcie budowy S8)
- 166. Kuśnie 3 (stan. 9 na obszarze 71-44)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu: III okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - zagrożenie: żwirownia**
- 167. Kuśnie 4 (stan. 38 na obszarze 71-44)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
- 168. Kuśnie 5 (stan. 39 na obszarze 71-44)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
- 169. Kuśnie 6 (stan. 40 na obszarze 71-44)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
- 170. Kuśnie 7 (stan. 41 na obszarze 71-44)
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
- 171. Łosieniec 1 (stan. 24/11 na obszarze AZP 70-44)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 172. Męcka Wola 1¹⁵ (stan. 26 na obszarze AZP 69-45)*
 - punkt osadniczy kultury pomorskiej
- 173. Mnichów 1 (stan. 25/5 na obszarze AZP 69-45)
 - grodzisko, epoka żelaza: VII-IX w.

¹⁵ Stanowisko odkryte podczas badań amatorskich przed 1939 r. Weryfikacja w ramach AZP 2008 r. negatywna. W wykazach WUOZ Łódź zaznaczone na terenie miasta Sieradz; analiza współczesnych granic administracyjnych wykazała, że należy je umiejscowić na terenie gminy Sieradz.

nr rejestru: 42/A

174. Mnichów 2 (stan. 17/4 na obszarze AZP 69-45)**
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: XI-XIII w.
175. Mnichów 3 (stan. 20/12 na obszarze AZP 69-45)**
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
176. Mnichów 4 (stan. 11 na obszarze AZP 69-45)
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: średniowiecze
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
177. Mnichów 5 (stan. 12 na obszarze AZP 69-45)
 - osada, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
178. Mnichów 6 (stan. 13 na obszarze AZP 69-45)
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
179. Mnichów 7 (stan. 14 na obszarze AZP 69-45)
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: średniowiecze
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
180. Mnichów 8 (stan. 15 na obszarze AZP 69-45)
 - osada, epoka żelaza: wczesne średniowiecze/średniowiecze
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
181. Monice 4 (stan. 11 na obszarze AZP 70-45)
 - osada kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński-okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: X-XII w.
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XIV-XV/XVI w.
 - fortyfikacja polowe, epoka żelaza: XX w. (1944)
 (badane w trakcie budowy S8)
182. Monice 6 (stan. 10 na obszarze AZP 70-45)
 - osada kultury łużyckiej, epoka brązu: V okres – epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: późny okres lateński-okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XV-XVI w.
 - fortyfikacje polowe, epoka żelaza: XX w. (1944)
 (badane w trakcie budowy S8)
183. Monice 7 (stan. 32 na obszarze AZP 70-45)
 - osada kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński-okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: IX-XII w.
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XIII-XV w.

- punkt osadniczy, epoka żelaza: okres nowożytny
 - fortyfikacja polowe, epoka żelaza: XX w. (1944)
(badane w trakcie budowy S8)
184. Monice 8 (stan. 33 na obszarze AZP 70-45)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński-okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XV-XVI w.
 - fortyfikacja polowe, epoka żelaza: XX w. (1944)
(badane w trakcie budowy S8)
185. Monice 9 (stan. 34 na obszarze AZP 70-45)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński-okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XV-XVI w.
 - fortyfikacja polowe, epoka żelaza: XX w. (1944)
(badane w trakcie budowy S8)
186. Monice 10 (stan. 35 na obszarze AZP 70-45)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński-okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XV-XVI w.
 - fortyfikacja polowe, epoka żelaza: XX w. (1944)
(badane w trakcie budowy S8)
187. Monice 11 (stan. 36 na obszarze AZP 70-45)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: IV/V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński-okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XIII-XV w.
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVI-XIX/XX w.
 - fortyfikacja polowe, epoka żelaza: XX w. (1944)
(badane w trakcie budowy S8)
188. Monice 12 (stan. 37 na obszarze AZP 70-45)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński-okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: IX-XII w.
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XV-XVI w.
(badane w trakcie budowy S8)
189. Monice 13 (stan. 38 na obszarze AZP 70-45)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: IV okres-epoka żelaza: okres

halsztacki

- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński-okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: IX- 1. poł. X w.
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: 2. poł. XIV-XVI w.
 - fortyfikacja polowe, epoka żelaza: XX w. (1944)
(badane w trakcie budowy S8)
190. Monice 14 (stan. 39 na obszarze AZP 70-45)
- osada, epoka żelaza: 2. poł. X-XI/XII w.
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XV-XVI w.
(badane w trakcie budowy S8)
191. Monice 15 (stan. 40 na obszarze AZP 70-45)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada, epoka żelaza: IX-XII w.
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XV-XVI w.
(badane w trakcie budowy S8)
192. Monice 16 (stan. 41 na obszarze AZP 70-45)
- ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: okres nowożytny
(badane w trakcie budowy S8)
193. Monice 17 (stan. 42 na obszarze AZP 70-45)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
(badane w trakcie budowy S8)
194. Nobela 3¹⁶ (stan. 78 na obszarze AZP 68-44)
- osada kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu-epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: VII-OX w.
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
195. Nobela 4¹⁷ (stan. 79 na obszarze AZP 68-44)
- osada kultury łużyckiej?, epoka brązu: IV-V okres
196. Nobela 5¹⁸ (stan. 80 na obszarze AZP 68-44)
- ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
 - osada, epoka żelaza: VII-X w.
197. Nobela 6¹⁹ (stan. 81 na obszarze AZP 68-44)

¹⁶ Stanowisko podczas badań w 1981 r. mylnie zlokalizowane na terenie gminy Warta.

¹⁷ Patrz przypis 10.

¹⁸ Patrz przypis 10.

¹⁹ Patrz przypis 10.

- osada, epoka żelaza: VII-X w.

198. Okopy 1 (stan. 39 na obszarze AZP 71-46)

- grodzisko, epoka żelaza: XI-XIII w.

zagrożenie: gospodarka rolna – wypas bydła i owiec

nr rejestru: 45/A

199. Okopy 2 (stan. 38 na obszarze AZP 71-46)

- osada, epoka żelaza: XI-XIII w.

zagrożenie: wybieranie piasku

200. Okopy 3 (stan. 44 na obszarze AZP 71-46)**

- osada, epoka żelaza: XI-XIII w.

zagrożenie: wybieranie piasku

201. Okopy 4 (stan. 153 na obszarze AZP 71-46)

- osada, epoka żelaza: XIV-XV w.

202. Osmolin 3²⁰ (stan. 7 na obszarze AZP 69-44)

- punkt osadniczy kultury trzcinieckiej, epoka brązu: II okres

203. Osmolin 4 (stan. 17 na obszarze AZP 69-44)

- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu-epoka żelaza: okres halsztacki

204. Osmolin 5 (stan. 22 na obszarze AZP 69-44)

- cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki

205. Podłężyce 2 (stan. 28 na obszarze AZP 70-45)

- kurhan kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski

206. Podłężyce 3 (stan. 27 na obszarze AZP 70-45)

- grodzisko stożkowate, epoka żelaza: XIII-XV w.

nr rejestru: 46/A

207. Podłężyce 4 (stan. 26 na obszarze AZP 70-45)

- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
- osada, epoka żelaza: XI-XIII w.

208. Podłężyce 5 (stan. 29 na obszarze AZP 70-45)

- osada, epoka żelaza: XIII-XV w.

209. Podłężyce 6 (stan. 12 na obszarze AZP 70-46)

- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres
- cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
- cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres późnolateński i wczesnorzymski

210. Podłężyce 7 (stan. 13 na obszarze AZP 70-46)

²⁰ Obecnie jest to część wsi Charłupia Mała.

- osada, epoka żelaza: średniowiecze
- 211. Podłężyce 8 (stan. 14 na obszarze AZP 70-46)
 - osada, epoka żelaza: średniowiecze
- 212. Podłężyce 9 (stan. 30 na obszarze AZP 70-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, chronologia nieokreślona
- 213. Podłężyce 11 (stan. 52 na obszarze AZP 70-45)
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: średniowiecze-okres nowożytny (na trasie S8)
- 214. Podłężyce 12 (stan. 53 na obszarze AZP 70-45)
 - ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres-epoka żelaza: okres halsztacki (na trasie S8)
- 215. Polków 1 (stan. 29 na obszarze AZP 70-46)²¹
 - osada, epoka żelaza: XVI-XVII w.
- 216. Ruda 1 (stan. 18/10 na obszarze AZP 69-45)**
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia: neolit?
- 217. Ruda 2 (stan. 4/6 na obszarze AZP 69-45)
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
 - zagrożenie: nasadzenia lasu (w E części stanowiska)**
- 218. Ruda 3 (stan. 5/7 na obszarze AZP 69-45)
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
 - zagrożenie: głęboka orka, stanowisko na zapleczu zakładu produkcyjnego**
- 219. Ruda 4 (stan. 21/13 na obszarze AZP 69-45)**
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
- 220. Ruda 5 (stan. 22/8 na obszarze AZP 69-45)**
 - cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
- 221. Ruda 6 (stan. 30 na obszarze AZP 69-45)*
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej lub pomorskiej, epoka żelaza: okres halsztacki – okres lateński
- 222. Ruda 7 (stan. 3 na obszarze AZP 69-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: okres nowożytny
- 223. Ruda 8 (stan. 6 na obszarze AZP 69-45)

²¹ Stanowisko odkryte podczas AZP w 1983 r. i zapisane wówczas jako znajdujące się na gruntach wsi Polków, gm. Zduńska Wola. Obecnie w granicach gminy Sieradz.

- punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
- punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 224. Ruda 9 (stan. 7 na obszarze AZP 69-45)
 - osada, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 225. Ruda 10 (stan. 8 na obszarze AZP 69-45)
 - osada, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 226. Ruda 11 (stan. 9 na obszarze AZP 69-45)
 - punkt osadniczy kultury pucharów lejkowatych, epoka kamienia: neolit
 - osada, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 227. Rzechta 1 (stan. 1 na obszarze AZP 70-46)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, IV-V okres epoki brązu
- 228. Rzechta 2 (stan. 4 na obszarze AZP 70-46)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
- 229. Rzechta 3 (stan. 5 na obszarze AZP 70-46)
 - cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
- 230. Rzechta 4 (stan. 6 na obszarze AZP 70-46)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
- 231. Rzechta 5 (stan. 7 na obszarze AZP 70-46)
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
- 232. Rzechta 6 (stan. 8 na obszarze AZP 70-46)
 - ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
- 233. Rzechta 7 (stan. 9 na obszarze AZP 70-46)
 - ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres
 - osada, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 234. Rzechta 8 (stan. 10 na obszarze AZP 70-46)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia

zagrożenie: teren szkoły
- 235. Rzechta 9 (stan. 11 na obszarze AZP 70-46)
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
- 236. Rzechta 10 (stan. 28 na obszarze AZP 70-46)
 - ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres
- 237. Rzechta 11 (stan. 30 na obszarze AZP 70-46)*
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu-epoka żelaza: okres halsztacki
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres lateński – okres rzymski

zagrożenie: teren piaśnicy
- 238. Rzechta 12 (stan. 52 na obszarze AZP 70-46)
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: średniowiecze

- (na trasie S8)
239. Rzechta 13 (stan. 53 na obszarze AZP 70-46)
- punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: średniowiecze- okres nowożytny
(na trasie S8)
240. Rzechta 14 (stan. 54 na obszarze AZP 70-46)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres
(na trasie S8)
241. Sokołów 1 (stan. 63 na obszarze AZP 71-45)*
- ślad osadnictwa kultury amfor kulistych, epoka kamienia: neolit
242. Sokołów 2 (stan. 35 na obszarze AZP 71-45)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
243. Sokołów 3 (stan. 36 na obszarze AZP 71-45)
- ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
244. Sokołów 4 (stan. 38 na obszarze AZP 71-45)
- punkt osadniczy, epoka żelaza: średniowiecze
245. Sokołów 5 (stan. 39 na obszarze AZP 71-45)
- osada, epoka żelaza: okres nowożytny
246. Sokołów 6 (stan. 40 na obszarze AZP 71-45)
- ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
247. Sokołów 7 (stan. 41 na obszarze AZP 71-45)
- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
248. Sokołów 8 (stan. 42 na obszarze AZP 71-45)
- ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu – epoka żelaza: okres halsztacki
249. Sokołów 9 (stan. 34 na obszarze AZP 71-45)
- osada kultury łużyckiej lub pomorskiej, epoka żelaza: okres halsztacki
250. Stawiszcz 1 (stan. 2 na obszarze AZP 70-46)
- cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres lateński
251. Stawiszcz 2 (stan. 3 na obszarze AZP 70-46)
- ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia
252. Stoczki 1 (stan. 23 na obszarze AZP 71-45)*
- cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halsztacki
253. Stoczki 2 (stan. 22 na obszarze AZP 71-45)
- ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, epoka kamienia

- osada, epoka żelaza: okres nowożytny
- 254. Stoczki 3 (stan. 24 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halszacki
- 255. Stoczki 4 (stan. 25 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, chronologia nieokreślona
- 256. Strumiany 1 (stan. 27 na obszarze AZP 69-44)
 - osada kultury łużyckiej lub pomorskiej, chronologia nieokreślona
- 257. Sucha 1 (stan. 59 na obszarze AZP 69-44)
 - osada, epoka żelaza: XI-XIII w.
- 258. Sucha 2 (stan. 60 na obszarze AZP 69-44)
 - osada, epoka żelaza: XI-XV w.
- 259. Sucha 3 (stan. 61 na obszarze AZP 69-44)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 260. Sucha 4 (stan. 62 na obszarze AZP 69-44)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 261. Sucha 5 (stan. 63 na obszarze AZP 69-44)
 - osada, epoka żelaza: XIV-XV w.
- 262. Sucha 6 (stan. 10/3 na obszarze AZP 69-45)
 - cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halszacki
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: XVII-XVIII w.
- 263. Wiechucice 1 (stan. 2 na obszarze AZP 71-45)*
 - cmentarzysko kultury łużyckiej lub pomorskiej, epoka żelaza: okres halszacki – okres lateński
- 264. Wiechucice 2 (stan. 3 na obszarze AZP 71-45)*
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
- 265. Wiechucice 3 (stan. 4 na obszarze AZP 71-45)*
 - skarb monet, epoka żelaza: XVII w.
- 266. Wiechucice 4 (stan. 5 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka żelaza: okres halszacki
- 267. Wiechucice 5 (stan. 6 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: XVI-XVII w.
- 268. Wiechucice 6 (stan. 29 na obszarze AZP 71-45)
 - punkt osadniczy kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
- 269. Wiechucice 7 (stan. 30 na obszarze AZP 71-45)

- osada kultury łużyckiej, epoka brązu/epoka żelaza, okres halsztacki
 - osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
 - osada, epoka żelaza: okres nowożytny
270. Wiechutki 1 (stan. 17 na obszarze AZP 71-45)
- cmentarzysko kultury pomorskiej, epoka żelaza: okres halsztacki – okres lateński
 - cmentarzysko kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
271. Wiechutki 2 (stan. 15 na obszarze AZP 71-45)
- osada, epoka żelaza: okres nowożytny
272. Wiechutki 3 (stan. 16 na obszarze AZP 71-45)
- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski?
 - cmentarz, epoka żelaza: okres nowożytny
273. Wiechutki 4 (stan. 32 na obszarze AZP 71-45)
- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski
274. Wojciechów 1 (stan. 7 na obszarze AZP 68-45)
- punkt osadniczy kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres
275. Woźniki 8 (stan. 43 na obszarze AZP 70-45)
- osada kultury łużyckiej, epoka brązu: III-V okres (na trasie S8)
276. Woźniki 9 (stan. 44 na obszarze AZP 70-45)
- ślad osadnictwa kultury nieokreślonej, pradzieje (na trasie S8)
277. Woźniki 10 (stan. 45 na obszarze AZP 70-45)
- ślad osadnictwa kultury łużyckiej, epoka brązu: III okres-epoka żelaza: okres halsztacki
 - ślad osadnictwa kultury przeworskiej?, epoka żelaza: wczesny okres rzymski?
 - ślad osadnictwa, epoka żelaza: okres nowożytny (na trasie S8)
278. Woźniki 11 (stan. 46 na obszarze AZP 70-45)
- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje
 - punkt osadniczy kultury prapolskiej, średniowiecze
 - punkt osadniczy, epoka żelaza: okres nowożytny (badane w trakcie budowy S8)
279. Woźniki 12 (stan. 47 na obszarze AZP 70-45)
- osada i cmentarzysko kultury łużyckiej, epoka brązu: IV-V okres-epoka żelaza: okres halsztacki

- osada, epoka żelaza: wczesne średniowiecze
- punkt osadniczy, epoka żelaza: późne średniowiecze
(badane w trakcie budowy S8)

280. Zagórki 1 (stan. 31 na obszarze AZP 69-44)

- punkt osadniczy kultury nieokreślonej, pradzieje

281. Żerosławice 1 (stan. 3 na obszarze 68-44)

- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres lateński

282. Żerosławice 2 (stan. 8 na obszarze 68-44)

- osada kultury przeworskiej, epoka żelaza: okres rzymski

Załącznik nr 2**Spis fotografii i rycin**

- str. 1 - kościół w Chojnem, gm. Sieradz
- str. 39 - herb Gminy Sieradz
- str. 63 - Charłupia Mała – kościół pw. Narodzenia NMP
- str. 64 - Chojne – kościół pw. św. Anny
 - Dąbrowa Wielka – kościół pw. Michała Archanioła
- str. 65 - Kłocko – kościół pw. św. Walentego
- str. 66 - Biskupice – pałac
 - Chojne – dwór
- str. 67 - Dzierlin – dwór
 - Kamionaczyk – dwór w 2002 r.
- str. 68 - Męcka Wola – dwór
- str. 71 - Okopy - grodzisko
- str. 72 - Podłężyce – grodzisko
- str. 84 - Kłocko – zniszczony gródek
- str. 85 - Charłupia Mała – gródek stożkowaty
- str. 89 - Biskupice - pałac
- str. 90 - Biskupice – brama pałacowa
- str. 91 - Biskupice – spichlerz
- str. 92 - Chojne – kościół pw. św. Anny
- str. 93 - Chojne – dwór
- str. 94 - Dąbrowa Wielka – kościół parafialny
- str. 95 - Dąbrowa Wielka – dwór
- str. 96 - Dzierlin – dwór
- str. 97 - Mnichów – grodzisko

Załącznik nr 3**Spis map**

- str. 37 - Powiat sieradzki na tle mapy administracyjnej woj. łódzkiego
 - Powiat sieradzki
- str. 38 - Gmina Sieradz na tle mapy administracyjnej powiatu sieradzkiego
 - Gmina Sieradz – ortofotomapa
- str. 41 - Mapa stanowisk archeologicznych i stref ochrony oraz obserwacji na obszarze gminy Sieradz
- str. 55 - Gmina Sieradz – mapa topograficzna
- str. 56 - Sieć transportowa w okolicach Sieradza
- str. 59 - Szlaki i obiekty turystyczne na terenie gminy Sieradz
- str. 60 - Zabytki na terenie gminy Sieradz
- str. 69 - Lokalizacja umocnień niemieckich
- str. 70 - Dąbrowa Wielka – plan parku podworskiego